

Têketina felsefeyê
2

Abdusamet Yîgît

Weşanên

.
. .
. .
. .

*Têketina felsefeyê 2.
Têketina li felsefeya vegûharinêr
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefe
2022-Almanya-Berlin
Grafik: zendi şîyar*

.
ISBN 968-4-940926-22-2

Pêşgotin:

Pêvajoyên felsefeyê wê dema ku mirov wê hilde li dest wê, ji gelek aliyan ve wê, bi derfet bê ku mirov bi hizirkirinên nû û hizrên nû re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Di wê vê beşa xabatê a li ser 'têketina felsefeyê' de bi teybetê pêvajoyên felsefeyên vegûhar weke ku wê bi felsefeya haraklit û hwd re wê were ser ziman wê, di renekê de wê hilda li dest û wê hanî ser ziman. Haraklit wê, di demên hemdem de jî wê bi hizrên xwe de wê, bi berdeamî wê gûncawiya xwe wê biparêzî. Wê li ser hizrên wî hizirkirin û şîrovevên nû wê werina pêşxistin.

Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê mijare felsefeyê wê weke ku wê ser ziman wê bê hildan li dest.

Ji aliyekê din ve jî wê di derbarê hizrên wî û jiyane wî de wê gelek haninên ser ziman ên weke Diogenes Laertius û hwd wê, weke referans wê hildan li dest û wê, ji wan wê were hanîn li ser ziman. Weki din wê filosofên weke timon û Aenesidemus û hwd ku wê weke filosofna têgihîştina gûmanparêzîyê di nava felsefeyê de bin wê bi wan re wê, şîrovevên ku ew wê weke dihê gotin ku ew wê li ser hizrên haraklit wê werina kirin wê di renekê de wê werina ser ziman. Weki din wê aristo jî wê di awayekê de wê felsefeya haraklit wê li ser têgîna wî ya gûharînê re wê di renekê de wê were dîtin ku ew wê hilde li dest.

Di wê demê de wê, di renekê de wê di nava filosofên hemdemiya wî de ên weke Ksenophanes û hwd li ser lêgerina wan a li ser têgîna baweri û hwd wê, haraklit wê bi nerinek rexnegir wê di wê demê de wê, nêzî mijarê bibê.

Haraklit wê di hizirkirinên wî de wê weke ku wê were ser ziman wê di renekê de wê, bi têgînek morfolojikî a ji gotinan ku ew wê têdigihê û an wateyên nû wê li gotinê wê bikê û ew wê werênê ser ziman. Di renekê de wê, di dîmenekê wê weke mecazî de wê, di şewayekê de wê weke ku wê were dîtin wê bînekê ser ziman.

Ew wê, di renekê de wê mijare zaninê û sînorê fahmkirina wê, di renekê de wê, li ser wê bisekinê. Di gotinek xwe de wê bahsa têrbûna ji zaninê û an zêde zaninê mirov had dikê û an nakê ku wê, bahsa wê bikê wê bi gotina 'zanebûna zêde mirov had nakê, ku wusa ba wê, hesiodos, pisagor, ksenophanes û hekataios wê, had bikira.' re wê werênê ser

ziman. Diogenes wê dema ku wê bahsa haraklit wê bikê wê bi gotina ´ew ji zaroktiya xwe ve weke kesekê serxwezayî bê´ re wê ji hê wê bahs bikê. Di renekê de wê, haraklit wê li ser kifşkirinê a di xwe de wê, bihizirê. Ew mijarên weke ya giyanê û hwd wê, li ser kifşkirina wan wê bisekinê. Di gotinek xwe ya li ser wê temenê keu w dibêjê de wê, bi rengê ´min xwe kifşkir wê dawîya giyanê wê nebê´ re wê werênê ser ziman. Li gorî hinek şîroveyna wê li fêrkirinên ksenophanes wê bihisênê û wê bahsa wî bê kirin û wê bê gotin ku ew hinekê ji Anaximens bi bandûr bûya.

Di çerçoveya hizra haraklit de wê dikarê wê bibênê ser ziman ku ew wê weke ´bûjana bingihin wê agir bê´. Di wê çerçoveyê de wê di hizra wî de ew şîroveyên xwe di çerçoveya rêgeza ´logosê´ ku wê bahsa wê bê kirin de wê, bikê. Ew wê, logosê wê weke rêgezê gerdûnî ku wê weke di çerçoveya ahangê de ku wê her tişt wê weke bi wê re wê, diahengekê de wê pêkwe re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê, dema ku wê hizrên haraklit wê werina şîrovekirin wê bi gotina weke ew xwediyê têgînek xwezayî bê wê di şewayekê de wê ji jê were bahskirin. Ew weke rêgezê din wê ji aliyekê ve wê bahsa têgîna yekitiya dijberan di hebûnê de wê bikê.

Li gorî harakli, gerdûn ji hêmanên dijber pêk dihê. Li pişt van dijberan her tim ´yek´ radiweste û jê re Xwedê û ankû ´logos dihê gotin. Ew ya ku ew bi gotina xwûdê re dihênê ser ziman jî wê nikaribê di renekê gotina xwûdê a roja me de ku wê were ji jê bahskirin de bê. Wê di felsefeya wî de wê xwûdayekê ku ew hêza wî digihêjê hemû tiştê û afrînê hemû tiştê ya wê ji jê newê bahskirin. Li gorî filosof vê yekitiya cihêreng ku ew li gorî destûrek weke ya logos dibê wê, di sembol û şeweyên cihêreng de dibîne. Rêya jor û jêr yek e, başî û xirabî yek in, destpêk û dawî li dora dor hev in, serma germtir dibe û germahî sartir dibe. Di dewama wê de wê dibêjê ku şil zuha dibe û zuha jî şil dibe. Ev hemû dijberî, tevî dualîteya xwe, heman tişt û aliyên cuda yên yek in. Ew gelek caran di nivîsên xwe de van tiştan dibêje: Girêdan giştî û giştî yên ku ew nabin bin. Ya ku ew bi hev re disekinê û ya cihê disekinê heya. Ya bi hev re dihê gotin û ya cihê dihê gotin heya. Ji her tiştê yek û ji yekê her tişt heya.

Wê dema ku wê bahsa teori û an felsefeya haraklit wê were kirin wê ya ku wê pirr zêde wê bahsa wê were kirin û li ser wê were sekin in wê, têgîna her tişt di herikê û dayimî di gûharê. Wê weke bûjena esasî ku ew êgir dibînê ew wê, di renekê de wê weke ku ew ti carî wê weke bêtevger wê nesekinê wê ji wê bahs bikê.

Weki din wê dema ku wê bahsa hizrên wî yên bi têngîna herikinê re wê were kirin ew wê minaq çem wê di renekê de wê bi wê re wê were dayin ew jî wê di wê temenê de bê ku wê bê gotin mirov du caran xwe xwe di heman çemê de naşoyê bê. Di wê rengê de wê di dewama wê de wê bi gotinên weke 'em dikevina heman çemê û em nakevinê, Em hem hena û hem nin in. Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê bahsa wê were kirin.

Peyva logos weke peyveke pîrr zehmet e ku mirov wergerîne ser zimanan. Wateya peyv, raman, hiş, wate ye. Logosa Heraklit hê jî dihê nîqaşkirin. Ew li gorî haraklit wê, guherîn çendî çêdibe li gorî logos dibê. Weki din dema ku ew bahsa êgir dikê wê bi gotina 'agir bi pîvanê dişewite û bi pîvanê derdikeve. ' Ji ber vê yekê jî tava ku çavkaniya her tiştî ye û agir bi şeklê xwe yê herî pak dihê de peyda dibe jî vê zagona pêk dihêne. Weki din dihênê ser ziman û dibêjê ku ew ê ku ew sînoren rojê derbas neke. Ew her tiştê li gorî têngî û rêgeza logosê şîrovedikê û dihênê ser ziman. Li gorî ew logosê ku her dem heye. Weki din dihênê ser ziman mirov ne tenê beriya ku bibihîse, lê piştî ku dibihîse jî fahm nake. Her çend her tişt li gorî vê logosê diqewime û ez her tiştî li gorî cewherê xwe ji hev vediqetînim û diyar dikim û rave dikim ka çawa dibe, dema ku ew çêdibe. "Bi tiştên ku ez dibêjim û yên ku ez dikim re rû bi rû dimênim, ez xwe wekî nûciwan hîs dikim." Mîna mirovên din ên ku gava di xewê de dikin ji bîr dikin, dema ku hişyar in haya wan ji çî dikin tûne ya re wê, dihênê ser ziman.

Li gorî haraklit wê logos rêgeza nayê gûharin a gûharin û bûyinê ya. Weki din ew weke di herkesekê de hizirkirina hevbeş a. Haraklit dihênê ser ziman ku logos her çend her tişt hevpar e jî, piraniyek mîna ku ramanên wan hebin dijîn. Li gorî wî, çawa ku komirên ku nêzîkî agir bûne diguherin û dibin agir û dema ku têne hilanîn vedimirin, giyanê me jî ger li dû ya hevpar biçe, parek ji logosê digire, ger ji hev veqete, bê logos edibê. Di wê nûqteyê de wê dibêjê ku wê, "yên ku dixwazin bi aqilane biaxivin, divê xwe li tiştên hevpar ên her tiştî bigirin, ji bajarekî ku bi zagona wî ve girêdayî ye bihêztir e. Bi vî rengî Heraklit dihênê ser ziman ku her çend logos li gerdûnê hukum dike jî mirov nikare bi tamî û tememî jê fahm bike.

Weki din wê li gorî haraklit wê her tişt wê bi dîtbariyekê wê bibê. Ew her tiştê wê di pêvajoyek gûharinê de wê bi wê têngîna gûharinê û bi wê bûyinê re wê, di şewayekê de wê were dîtin ku ew wê dihênê ser ziman. Di wê têngîna dîtbarî de wê, her tişt wê li gorî destûrek giştî a bi navê

logosê wê bibê û wê, di dewama wê de wê di pêvajoyek herikinê de wê bibê. Ew wê weke ku wê bi mirov re wê werênê ser ziman wê bibêjê ku wê mirov weke zindiyekê wê, ji êgir, av û axê wê bibê û bi wê re dayimî wê gûharinek û vegerinek wê hebê. Ew wê li ser têngîna giyanê re wê bi têngînek diyalektikî a bi wê rengê wê werênê ser ziman. Weke giyan bo wê mirin ku ew bibê av a, bo avê jî mirin bûna ax a, û di dewama wê de wê, çawa wê ji axê wê av bibê û wê ji avê wê cardin wê giyan wê bibê ew bi wê re wê, di wê rengê de wê bi wê re wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Li deverê din wê dihênê ser ziman û dibêjê ku 'wê di aslê xwe de wê, giyan wê ji êgir bê, lê dema ku ew agir di vegehiê li giyanê weke agirê nem digirê û an dibê nem re wê, şîrove dikê û wê dihênê ser ziman.

Di çerçoveya zanina wî û felsefeya haraklit a zaninê de ku mirov wê bibêjê wê ya ku ew zêde giringiyê didiyê de jî wê zanin bê. Ew zanetiyê li ser her tiştê re dihasibênê û wê dihênê ser ziman. Li gorî ya bi zanetiya wê, weke agirê saf bê. Bi wê re wê dihênê ser ziman ku em di giyane xwe de bi li gorî ku wê çiqasî wê agir wê hebê em bi zanin in. Di dewama wê ew zaninê di nava rewşek xwezayî de wê, di hilde li dest û wê li gorî wê kirinê û jiyankirinê û an weke ku ew dibêjê lê gûhdarkirinê re wê karibê bibê. Ew wê, logos wê di wê nûqtayê de wê bibîrbikê û wê bi gotina 'ne ez lê bi bihîstina logosê ku wê her tişt wê yek wê weke zanetiyekê bê' re wê werênê ser ziman. Ji aliyekê din ve wê weke ku wê ji şîroveya wî ya zaninê a li ser logosê û fahmkirina wê re ku wê werênê ser ziman wê li gorî wê bîrê ser ziman ku wê sînôrê zanina me wê hebê. Wê dema ku wê bahsa têngîna xwe ya rewîstê jî wê bikê wê du cûre mirovan wê li gorî wê ji hev cihê bikê. Yên ku ew bizane û logosê dikarin wê fahmbikin û yên ku ew nikarin fahmbikin re wê werênê ser ziman. Yên ku ew logosê derk dikin û wê fahmdikin ew wê yên ku ew wê li gorî wê û ahenge wê ya xwezayî wê di hevbeşîya wê de wê bijîn. Weke rêgeza gerdûnî zanina logosê weke sparteka hişê me bê re wê bîrê ser ziman.

Ew di têngîna xwe ya rewîstî de wê, xwediyê zanetiyek ku ew wê di temenê wê de wê di wê rengê de wê fahmdikê bê.

Weki din wê di teoriya xwe ya gerdûnê de wê werênê ser ziman ku wê gerdûn wê ji êgir bê û wê piştê bi demekê wê cardin wê bi êgir bibê. Ankû wê wergerihê li êgir. Bi wê yekê wê, bûyin û tûnebûna gerdûnê wê li gorî navberan wê bi sermedî wê bibê. Yanî bi têngînek weke xwe çendî

ku ew bû wê bimirê û wê cardin wê bibê ev wê weke pêvajoyek bûyin û tûnebûnê a hetaheta bê.

Felsefeya haraklit wê, di awayekê de wê di nava demê de wê bi têngîna wî ya vegûhar wê, bandûra xwe wê li hizirkirinên ku wê bibin wê bi berdewamî wê bikê. Ew wê, di wê çerçoveyê de wê bi hizrên wî re wê pêvajoyek hizirkirinê a ku wê dawî li lê newê wê heta roja me bi wê hizirkirinê wê bibê. Di demên hemdem de jî wê bi felsefeya wî re wê di rengekê de wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Di demên hemdem de wê, hegel wê temenê felsefeyê wê bi haraklit re wê şîrovebikê wê werênê ser ziman. Carl Jung wê, bi têngînek weke ya bi derûnî ku ew wî şîrove dikê wê bi feresat û fêrsa fahmkirinê a weke 'her tişt li ya vajî xwe di vegeirihê re wê, di rengekê de wê, şîrovebikê û wê bi hizra wî re wê werênê ser ziman. Russell haraklit wê weke 'proto emprist' wê şîrovebikê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Felsefeya haraklit lê wê di demên hemdem de wê ji aliyê gelek şîrovevan ve wê bi gelek ali û awayên wê re wê were dîtîn ku wê were şîrovekirin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê were dîtîn ku ew wê were şîrovekirin û wê hewl were dayin ku ew were fahmkirin.

Abdusamet Yigit

Destpêk: têketina felsefeyê 2.

Di mijare têketin felsefeyê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare mijar û babetên ku ew wê bi wê re wê bîn hildan li dest û an wê bi çî şewayê wê werina hildan li dest bin. Di wê nûqteyê de wê dema ku em li demên bûhûrî ên dîroka hizirê binerîn em rastî dîrokek pirr zêde ketin dihên. Di dewama têngînên weke yên bi felsefeyî ku wê werina hildan li dest ên weke mijarên hûnerê çandê, têngihên weke yên bi felsefeyê ên zaninê weke metafîzîkê, mantiqê, epistemoloji, û di dewama wan de wê mijarên weke yên bi zanistê bin. Di wê çerçoveyê de wê gelek mijar wê di wê temenê de wê pêşkevin û wê bi saz û şewayî bîn kirin û wê werina hanîn li ser ziman.

Mijare felsefeyê heta tû bêjê wê têra kûr bê. Di wê nûqteyê de wê çawa wê werê hildan li dest jî wê weke mijare teybet wê were hildan li dest bê. Di mijare felsefeyê de wê, weke şewayekê zaninê wê di wê çerçoveyê de wê karibê xwe bide dîyarkirin. Di nava têngînên weke yên bi hizirkirinê de wê, di demên kevnera de û heta demên ronansê û hwd wê di rengekê de wê, weke têngînek bi aqilî xwe bi şewa kirî a bi aqil lêpîrsînê wê bide dîyarkirin. Di awayekê de wê têngihên teolojîkî ên serdema navîn jî wê di rengekê de ew di wan de wê kûrbûna bi wan ku mirov binerê wê jî

aliyekê ve wê weke aliyekê ku wê bu wê bi mijare hizirkirinê a lêpîrsînê bi aliyên zêhnî, jîrî û hwd vve wê bê dîtin ku wê xwe bide dîyarkiirn.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê û hildana bi wê li dest a di nava fahmkirinê û an bi fahmkirina me re wê di bi têtînekê şêwayî wê xwe bide dîyarkirn.

Felsefe wê, heta roja me wê filosofên ku ew derketina wê didestpêkê de wê ji gelek aliyan ve wê ew wê şîrove û salixbikin. Li ser mijare û rengên hizirkirinê û hwd re wê were dîtin ku wê were lê pîrsîn û wê bê hildan li dest. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê wê bide dîyarkirin.

Di dîroka felsefeyê de wê, ev ali wê weke aliyna wê yên giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê were dîtin ku wê karibin xwe bidina dîyarkiirn. Felsefe ku mirov wê ji kijan aliyê ve wê li wê bînerê wê weke têtînek nerînî a fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Di demên kevnera de wê, pêşî wê di demên pîresokratikî de wê bi felsefeyî weke têtînek fahmkirinê a li ser jîyane xwezayê û hwd re wê were dîtin ku wê pêşkeve. Mereqa mirov a fahmkirinê û zanînê wê bi wê re wê were dîtin ku wê ditemenê wê de wê bibê û wê xwe bide dîyarkirin.

Di demên presokratikî de wê felsefeya xwezayî wê di renekê de wê pêşkeve. Ji xwe wê dea ku wê bahsa felsefeya dema presokratikî wê were kirin wê weke têtînek felsefeyî a destpêkî ku ew bi hevnasîna xwezayê re ew pêşdikeve jî wê di renekê de wê were dîtin ku ew wê were pênasekirin. Felsefe di demên destpêkê ên presokratikî de wê, weke têtînek fahmkirinê û bi xosletên lêpîrsînê ku wê weke bi pîrsên weke 'çi çiya' re wê were lê hizirkirin û wê di wê temenê de wê bi wê re wê pîrs wê werina pîrsin û wê li bersivên wan di nava pêvajoyên hizirkirinê de wê, bê lêgerin.

Felsefeya demên destpêkê wê di wê rewşê de wê mijarên hizirkirinê ên dema mitolojîyê ên berî demên felsefeyê ku wê di dîmenekê olî û lênepîrsînê de wê werina kirin wê bikê berlêpîrsînê. Di wê çerçoveyê de wê, salixkirinên sofistana bin û an lêpîrsînên filosofan û hwd bin wê di wê çerçoveyê de wê were dîtin ku wê pêşkevin. Felsefe wê di wê çerçoveyê de wê di wê demê de wê hin bi hin wê demek xwe ya teybet wê di wê temenê de wê were dîtin ku wê bijî û wê bijî. Di wê rewşê de wê, pêşveçûnên bi hizrî û felsefeyî wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê were dîtin wê bde dîyarkirin.

Felsefe wê hinekê jî wê di wê temenê de wê weke ku mrov wê di wê demên destpêkê ên pêşî yên kevnera de wê li wê binerê wê bi wê re wê were dîtî ku wê çawa wê weke têgihek lêpîrsîner wê pêşkeve. Lêpîrsîn wê hemû nîrxên weke bi baweri ku ew hebûna wê hemûyan wê di regekê de wê weke ku wê bikê berlêpîrsînê û wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe didewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê warê de wê şêwayên zanînê pêşketina wan wê di wê rewşê de wê weke aliyekê ku wê di dewama wê de wê werin û pêşkevin bin. Awayên zanînê wê di wan de wê bi kûrbûnê re wê pêşkevin û wê bibin. Zanînen xwezayî wê bi çavkaniyên xwe yên xwezayî wê hin bi hin wê pêşkevin wê derkevina li pêş. Di wê çerçoveyê de wê, di mijare zanînê de wê, pêşî wê zanin çî ya û an çî zanin a û çawa dikarê were gihiştin li zanînê û hwd wê bi wê re wê were lê hizirkirin û fahmkirin.

Di wê warê de wê lêpîrsînên ku wê werina kirin wê di nava felsefeya demên pîresokratîkî de wê jî hinek aliyên ve wê weke pîrsna ku wê werina kirin û wê hin aliyên ve wê bersivan wan wê bînin dayin. Di wê temenê de wê di regekê de wê pêşkevê û wê derkeve li pêş.

Lê weke ku me li jor got wê felsefe wê hinekê jî wê lêpîrsîn bê û wê her zanin û şêwa ku ew dihên kifşkiirn jî wê bi demê re wê ew jî wê bi têgînek epistemîkî wê bina mijare fahmkirinên nû û an lêpîrsînên nû ên weke bi felsefeyê. Ji dema filosofên xwezayî û heta dem wê were dema filosofên weke platon û aristo û hwd wê di wê temenê û çerçoveyê de wê hinekê jî wê lêpîrsîna şêwayên fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê, were dîtî ku wê hin bi hin wê pêşkeve. Di danûstandînen platon de wê lêpîrsîna wî ya li ser aqilê pîretîkî ê sofîstan û hwd jî wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê teybet bê ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê bê.

Di wê nûqtayê de wê zanîna mayînda û ya ne mayînda û an tiştên mayînda û ya bûhûrîner wê çî bê wê di wê çerçoveyê de wê bi şêwayî wê werina lêpîrsîn. Mijare mayîndatîyê û ya bûhûrîneriyê wê jî aliyekê ve jî wê jî wê aliyê ve wê were dîtî ku wê bibê mijare fahmkirin û lêpîrsînên ku wê werina kirin. Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ku wê mijare zanînê jî wê di wê çerçoveyê de wê, bê lêpîrsîn. Di wê mijare zanînê de wê di nava hizirkirinên sofîstan de wê weke ku wê were dîtî wê bi rastî zanin heya û an nîn a û an mirov çawa dikarê wê salixbikê ku ew heya û hwd wê di wê çerçoveyê de wê di

rengê de wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirin û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênina ser ziman.

Di wê rewşê de wê mijare zaninê wê di wê çerçoveyê de wê dikarê wê di rengê de wê bi wê re wê di rengê de wê werênê ser ziman ku wê di wê rengê de wê ji aliyekê ve wê weke ku wê were dîtin wê derkeve li pêş.

Zanin wê, lêpirsîna li ser wê giring bê. Di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê di armanca wê de wê hewldana gihiştina zanina zelal û an safî wê hebê. Di wê rengê de wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê, werênê ser ziman. Mijare zaninê wê bi pêvajoyên jîyanê û pêşketinê re wê, weke temenekê ku wê bi wê were gihiştin ya baştir wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Bi wê re jî ew wê weke şewayekê fahmkirinê wê ya hê baştir wê çawa wê karibê ew hebê wê, di wê rewşê de wê di dewama wê de wê werê dîtin ku ew wê li wê were lê hizirkirin.

Zanin di felsefeyê de wê weke ku wê di destpêkê de wê weke hem sofist û hem filosof wê hildan li dest wê weke mijarek bingihîn û pêşî a fahmkirinê wê, bê hildan li dest. Di wê temenê de wê, bi xosletên felsefeyê re wê êdî wê bi wê re wê werê lê hizirkirin. Xosletên felsefeyê wê ji du aliyan ve wê xwe bidina dîyarkirin. Yek wê zaninek lêpirsîner bê. Ya duyem jî wê zaninek ku ew xwe di sperê xwezayek şenber ku ew heya bê. Di wê çerçoveyê de wê çî wê wê hebê û wê çawa wê hebê û derfetên hebûna wê û hwd wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê ku wê were lê pirsîn ku wê çawa wê hebûn wê hebê û mijare fahmkirina hebûnê bi hebûnîtiya wê re wê êdî wê di rengê de wê bi wê re wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Mijare lêpirsîna hebûnê wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê giring ê hizirkirina felsefeyî jî bê. Di serî de wê, bi pirsê hebûn çiya re wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di demên kevnera de wê lêpirsînên bi hebûnê re wê, di demên serdema navên de wê bi mijarên weke bi hebûna razber û ya şenber û an hebûn û nebûna hebûnê û hwd re wê, di demên serdema navên da jî de wê bide dîyarkirin. Hewldanên salixkirina hebûnê wê di nava felsefeyê de wê serûwana wê di wê çerçoveyê de wê pêvajoyên hizirkirinên ên felsefeyê

û mejuya wan jî wê bi xwe re wê di renekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin.

Sofistan mijare aqil û fahmkirina bi wê bi têtîna hebûna ve girêdayî wê ji aliyekê ve wê weke ku wê hildina li dest. Ew wê lê dipirsin ku ew têtîna weke aqil ku ew hebûnê dihênê ser ziman wê çendî wê karibê wê weke hebûnekê wê pênasebikê wê li ser wê bisekinê. Ber ku ew wê di awayekê de wê weke ku wê were fahmkirin ku ew ji ya hebûnê ku ew li wê dihizirin wê hebûn bi têtîna heyinê û an hebûna hebûnê ve wê girêdayî wê di renekê de wê li wê bihizirin û wê werênina li ser ziman. Di wê nûqteyê de wê mijare hebûnê wê, di wê çerçoveyê de wê dema ku em wê bi aqil wê salix dikin wê çendî wê weke wê hebûnê wê karibê wê were salixkirin. Aqil wê bi wê rengê ku ew wê tiştê wê dihênê ser ziman wê weke wê bêtîna ser ziman û an wê newênê ser ziman wê li ser wê esasê wê bê lêpîrsîn.

Di dewama wê de wê mijare ya ku ew bi aqil dihê ser ziman ku ew wê weke hebûnekê wê were dîtîna wê çawa wê karibê wê weke hebûnekê wê were dîtîna û were ser ziman. Ku ew wê weke hebûnekê wê were dîtîna wê demê ew wê weke ji aliyekê ve wê weke pêwîst bê ku ew bi serê xwe û weke xwe di renekê de ew wê were salixkirin. Ne weke tiştê din. Di wê temenê de wê ya ku wê bi wê re wê were ser ziman wê were ser ziman wê ev bê. Di dewama wê de wê weke wê bêtîna wê di serê xwe mirov de wê bi hizirkirin û aqilê mirov re wê hertimî wê fêrsek fahmkirinê a ne weke hebûnê wê biafirênê. Di wê temenê de wê du tişt dikarê weke hev bibin û an wê dema ku mirov wê du tişt wê çêkîrin wê çawa wê karibê wê weke wê bibîna û an werênê ser ziman û yan jî wê pênasebikê wê weke aliyekê din wê, di serê mirov de wê mijare lêpîrsînê bê. Ev wê weke di mejiyê platon de wê ya xwemal û ya weke kopî û hwd wê çawa wê hebûn wê bigihênê têtînekê. Di wê nûqteyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Mijare ya xwemal wê zêdetirî wê weke mijarek kûrtir bê û wê di wê nûqteyê de wê dema ku em wê bikin ku em gotinekê wê li ser wê bibêjin wê demê em dikarin wê bibêjin ku wê di wê nûqteyê de wê, weke têtînek navendî a hizirkirinê weke nûqteyekê, tozekê, cewherekê û hwd wê, di şewayekê de wê biafirênê. Di serdema navîn de wê salixkirina wê nûqteyê weke bi gotina xwûdê wê di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê, ne belesebep bê. Ew afrîneriyên ku wê weke wasif wê bi wê ve wê werina ser ziman wê çavkaniya wan dihizirkirinê de wê ew nûqteya weke 'bêsînor' ku ew diafirê û diafirênê ji xwe wê bi wê ve wê girêdayî bê.

Di wê rewşê de wê salixkirina di wê nûqteyê de wê weke bi aqil bi gavek din wê weke bi ber têtînek hizirkirinê ve wê weke ku wê bide birin. Di wê çerçoveyê de wê, di kirdeya gotina gotina xwûdê de wê nûqteyê û lêbaxşkirinên bêsinor ên bi têtîna afrîneriyê û hwd jî wê di wê rewşê de wê weke aliyekê ku wê di wê nûqteyê de wê bi mijar hebûn û bûyina hebûnê de wê weke nûqteyên lêpîrsînê ên li ser aqil û fahmkirinê re jî wê biafirênin.

Di wê rewşê de wê, di mijare hebûnê de wê, weke nûqteyek ku ew çendî wê weke were salixkirin wê dervî wê salixkirinê wê weke hebûnek ku ew hebûna xwe dide domandin. Di wê rewşê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê didewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Salixkirinên bi mijare hebûnê ve ên girêdayî wê di wê nûqteyê de wê pîr zêde wê watedar bin. Wê di nava wan de wê, têtînen ku ew wê di wê çerçoveyê de wê, çawa wê bibin wê werênin ser ziman. Di gotinekê de wê bûyin û an heyina ku ew dihê ser ziman wê dîmenekê wê were xwestin ku ew were ser ziman. Wê kêliya ku ew di wê de ew hat ser ziman û pê de wê weke salixkirinekê wê bibê. Lê piştî wê, dem û jîyan di herikê û wê rewşên nû wê bi wê re wê bi xwe re wê werênin. Mirov wê bikê ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di têtînek herikinêr de wê di wê rengê de wê werênê ser ziman. Haraklit ya ku ew ji aliyekê ve wê kifşbikê û wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê bide fahmkirin wê ji aliyekê ve wê bi wê nûqteyê ve wê girêdayî wê têtîna gûharînê bê. Ji xwe mijare ya têtîna gûharîner ji dema permanides û zanon û pê de wê bi awayekê zêde wê bibê mijare lêpîrsînê. Wê pîr zêde wê li ser wê aqil û meji wê were meşandin.

Di awayekê din de jî wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare gûharînê wê, bi wê kêliya demê û jîyanê ve wê girêdayî bê. Ya ku wê bi wê kêliya ku mirov wê dijî ku mirov wê bi aqil salix dikê wê ya piştê wê çawa wê karibê wê salixbikê? Ev wê weke pîrsek herikinêr a di serê mirov de wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê pîrsa herikinê, gûharînê, ne weke xwe mayinê û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê weke pîrsek zêde giring a di nava fahmkirinê de ku wê, li wê were lê hizirkiirn. Filosofên dema presokratikî wê bi zêdeyî wê li ser wê rewşa gûharînê, û afirandina hebûnê û awa û cûreyên wê di rengekê de wê li ser wê bisekin in û wê bikin in û wê bikin ku ew wê werênina ser ziman. Hizrên pluralistan û an atomistan bin û an yên monistan ên wê demê bin wê di wê nûqteyê de wê zêde bihizirin û wê

bixwezî kju ew tîgînekê wê werênina ser ziman. Empodokles wê mijare hebûnê wê li ser tîgînek atomî a pluralist re wê bixwezê ku ew di rengekê bi tîgînek fizikî wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Li gorî wî her hebûn û bûyin wê weke bi hatina ba hev a hinek elementên bingihên weke 'logoyan' ku ew awayekê di diafirênin bin. Ew awayê ku ew diafirênin ku ew element ji wê xirabûn wê awayekê din wê biafirênin. Li gorî empekdokles wê di xwezayê de wê bi wan elementan wê di wê temenê de wê, weke xwe wê hebin û wê ne kêr û ne jî wê zêde bin. her awa û cûre wê bi awayên wan hatinên ba hev ên cihê re wê bibin û wê hebin. Wê di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare hebûnê bi fizikiya wê di wê temenê de wê bibê. Wê dema ku wê hebûnek wê ji hev wê bi felişihê wê yek din û an awayekê din wê biafirênê. Di wê temenê de wê, di şewayekê de wê, çavkaniya wê cûre û awayê û an hebûnê ku ew bi wê rengê wê çê bibê wê çê bibê jî wê weke mijarek ku wê bi zêdeyî wê filosofên piştê ên dema platon û piştî wê bi awayekê li ser lêpîrsîne mijare nepeniparêzîyê û hwd re wê bikin ku ew wê ji wê re şîroveyekê wê werênin û wê bidina fahmkirin.

Lê filosofan hertimî wê ji aliyekê ve wê serî li ser sînorê fahmkirinê wê biwastênin. Filosofên xwezayê ên presokratikî dixwestin sînorê fahmkirinê kifşbikin û wê werênina ser ziman. Bi wê jî wê sînorê wê bi sînorê jiyane ve girêdayî wê bihizirin. Sokrat dixwestin ya ku ew hati fahmkirin sînorê wê derxê li tîgîhiştinê û bide fahmkirin. Zankirinên ku dikirina temenê jîyane xwe de dikirina bin lêpîrsînê. An jî zanebûnên ku dikirina temenê jîyane xwe û bi wan dijîn ew kirina berlêpîrsînê. Kî çiqasê dizanê û an nizanê wê dixwest wê fahmbikê. Di wê rengê de sokrat mijare zanin û nezaninê, bi wê fêrsa fahmkirinê re wê ji aliyekê ve wê dikê ber lêpîrsînê. Di encamê de wê ya ku ew digihîjê wê ew bê ku ew bi gotina 'ya ku ez dizanim ew a ku ez ti tiştê nizanîm' re ew dihênê ser ziman bê. Bi wê re wê sînorê fahmkirinê wê lêbipîrsê. Bi wê tîgînekê re wê bixwezê ku ew wê bide diyarkirin û wê werênê ser ziman ku em çendî û çiqasî zanibin wê hertimî wê ji wê wêdetir û zêdetir wê hebê ku em nizanin. Wê sînorê me yê fahmkirinê wê bi me re wê bi sînor bê. Ev wê weke encamekê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê nûqteyê de wê, mijare hebûnê wê çawa wê werênê sser ziman û ya ku ew dihê ser ziman wê çendî wê hebûnê wê karibê wê werênê ser ziman wê

weke aliyên wê yên ku ew wê di wê nûqteyê de wê bi zêdeyî wê li ser wê meji wê biwastênê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê hebûn wê hertimî wê weke nûqteyekê û an heyinek hertimî bii nepenî jî wî bimênê. Di wê temenê de wê di wê rengê û awayekê de wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di mijare fahmkirina hebûnê de wê, ew nepenî wê hertimî wê afsûna xwe wê di fahmkirinên bi hebûnê re ku wê bibin de wê di wan de wê bide dîyarkirin û an wê bide hîskirin. Di wê nûqteyê de wê, ew nûqte wê hertimî jî wê bi hebûnê re wê weke nûqteyek afrîner jî wê xwe di renekê de wê bi wê re wê di awayek de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqteyê de wê dikar wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê û mijare fahmkirinê û hebûnê wê bi wê rengê wê di renekê de wê, xwe bide dîyarkirin. Lê aliyekê wê yê din jî wê di wê nûqteyê de wê hebê ku mirov wê pêwîst bê ku wê di renekê de wê li ser wê bisekinê bê. Di aslê xwe de wê hinekê me li jor kirpend. Lê li vir wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê din wê bi berdewamî wê li ser wê bisekinê. Ya ku ew dihê ser ziman û ya ku ew hatiya ser ziman wê bi gotinê re wê çawa wê hev wê bidina fahmkirin û wê werênina ser ziman wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê di şewayekê de wê ji wê aliyê ve wê, weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê ku mirov wê hinekê li ser wê bisekinê bê. Ev wê di serdema navîn de wê bi têtînek minimalismî wê ji hinek aliyan ve wê bi gotinê wê çendî wê karibê bi gotinê hebûn wê were ser ziman jî wê bibê mijare tefkir, hizirkirin û lêpirsînê.

Di çerçoveya gotin û wateyê de têtîliya bi hev re

Di nava gotin û wateya wê de wê têtîliyê ku wê hertimî wê bi felsefeyî wê were lêpirsîn wê hebê. Ew jî wê ew bê ku wê ya ku ew wê weke wate û an kirdeyê di gotinê de wê, were salixkirin wê çawa wê karibê wê beremberê wê di jîyanê de wê bê dîtin û an wê hebê bê. Li ser wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di gotinê de wê di wê nûqteyê de wê ya ku ew dihê ser ziman wê bi çavkaniya wê re wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Di mijare fahmkirinên bi gotinî wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê ku wê were lê hizirkirin wê hebê. Di gotinê de wê ya ku ew dihê salixkirin wê fêrsa ku ew li hemberî ya heyî di jîyanê de wê weke kêmbê û an ne têr wê were ser ziman û hwd wê hertimî wê di mirov de wê bibê û wê xwe bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku wê ji wê re wê bibê sedem ku wê ew ya têr û an ya kêmbê çî ya ku ew were kifşkirin û an were temem kirin.

Lêgerînên di gotinê û wateyê de wê di wê rengê de wê aliyekê wan ê ku wê bi wan re wê were lê pirsîn wê hebê. Wê bi wê re wê bê xwestin ku ew were hanîn li ser ziman. Di awayekê de wê, piştî serdema kevnera û hwd wê di demên serdema navîn de wê zêdeyî wê zimanekê aqil ê ku wê di wê de wê were hizirkirin wê bibê. Di wê de wê tefkirkirinên epistemikî û ontolojikî wê bi wê re wê di zikhev de wê bèn li wan hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di gotinê de wê, serûwane fahmkirinê û kûrbûnê wê bi wê re wê di rengekê de wê, diawayekê de wê li wê were lê hizirkirin.

Di mijare hizirkirinên di gotinê de wê, di destpêkê de wê karibê wê di wê rengê de wê li vir wê ji du aliyan ve wê karibê wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê bi têkiliya fahmkirin û gotinê bê. Aliyê din jî wê bi ya weke wateyê ku ew di wê de hatî salixkirin bê. Ew ya ku ew dihê salixkirin wê çawa wê weke heyin û an hebûnê wê pênasebikê û wê fahmbikê wê di wê çerçoveyê de wê li wê were lê hizirkirin.

Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare lêpirsînê wê aliyekê wê yê ku wê, bi azmûnên me yên ku ew di rengekê de wê di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin wê bi wê re wê xwe di şewayekê de wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare gotinê wê, di wê nûqteyê de wê, di wê de wê bi hizirkirinê wê aliyên ku wê pêşkevin wê bibin. Mînaq wê aliyên weke mantiqê, metamatikê û hwd ku wê di wan de wê bi kûrbûnê ve girêdayî wê bibê û wê li sser temen û awayekê femonenî wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di wê rengê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bibê.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di nava hizirkirinê de wê bi wê re wê aliyên têgînî ên weke rasyonalmê,

metafizîkê û an fizîkê, û hwd wê, di wê temenê de wê, pêşkevin. Weke aliyên bi hizirkirinê ên şubjeyê weke bi têgînên olî, rewîstî û ankû etîkî wê pêşkevin. Ev wê weke aliyên bi wê têgîna hizirkirinê a kûrbûnê ve jî wê bi zêhnî û hwd wê girêdayî bin. Di hizrê de hizirkirinên ku ew dibin wê bi wê re wê di encama wê de wê wê, xwe di rengekê de wê bibina dîyarkirin. Dûnya ku em di wê de dijîn wê di wê rengê de wê di gotinê de wê dîmenekê fahmkirinê ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê xwe di dewama wê de wê bi wê re ewê bide dîyarkirin, Dûnya hizirkirinê a di gotinê de wê di wê çerçoveyê de wê, weke dînyayek teybet bê û wê di wê de wê afirandin û pêşxistin wê weke xosletê wê di rengekê de wê bi hizirî û aqilî wê xwe bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê, bi xosletên hizirkirinê ku em bêjin wê sînore pêşveçûnê wê di wê de wê bi hizirkirinê wê nebê. Mirov wê dînya dervî xwe wê di rengekê de wê, azmûn bikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê bi wê re wê weke li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman.

Hanînen me yên ser ziman wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê

Hizirkirinên me wê, di wê nûqtayê de wê bi xosletên tiştê ve wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê çavkaniya wê jî wê bi wê re wê biafirênê. Minaq em dema ku em objeyekê di jîyanê de wê dibînin em li ser aliyên wê yên bi funksiyonî û hwd wê dihizirkirin ku ew wê, kêrî çî were û hwd re em di dewama wê de bi wê re wê li wê dihizirin û girêdanên bi hizirî û objeyên din û hwd re wan dikin û dihênina ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê direngê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare hizirkirinê wê di wê çerçoveyê de wê, aliyekê wê yê giring wê bi zanîni wê hebê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di rengekê de wê werênê ser ziman wê, di nava wê pêvajoya hizirkirinê de wê, xosletên fizîkî ku wê bingihêkê empirîkî û rasyonali wê biafirênin wê bi wan re wê li wê were lê hizirkirin. Lê hizirkirin wê bi awayên xwe yên hizirkirinê re wê hertimî wê bingihê kûrbûnê wê bi her awayê wê yê girêdanê û hwd re wê

karibê wê çêbikê. Di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di renekê de wê bixwezê ku ew di renekê de wê, bi wê re wê kûrbibê û wê fahmkirinê wê di renekê de wê, werênê ser ziman.

Di gotinekê de wê dema ku ez bêjim ez avê vexwûm' wê 'av' û 'vexwartin' wê ji hev cihê bin. Dema ku were ser vexwartinê wê karibê werênê ser ziman ku mirov wê karibê hem avê jî vexwe û hem tiştêkê din jî vexwe. Wê demê wê di wê temenê de wê kifşkirinên din wê di dewama wê de wê bi wê re wê werin. Di wê nûqtayê de wê ev wê weke aliyên wê yên din ku wê bi wê re wê di awayekê de wê karibin werina kifşkirin bin. Her kifşkirin wê ji aliyekê ve wê weke pêwîst bê ku ew xwe bi sperê pêvajoyek azmûnî û an rewşek azmûnî. Di wê nûqtayê de wê azmûn wê di rewşekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di dîmenekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman.

Lê kifşkirin jî wê weke ku em bi gotinê wê dikarin wê bînina ser ziman wê, di wê de wê, pîrr zêde wê heyinên ku em dikarin wan kifşbikin wê bibin. Gotin li hemberî ya ku ew wê dihênê ser ziman wê hertimê wê di dîmenekê razber de wê li hemberî wê şenberîya wê bisekinê. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di wê nûqtayê de wê karibê wê fahmbikê bê. Ya ku wê di temenê wê de wê şenberîyî wê dide çêkirin wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê ew bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê, rewşên ku ew dihên azmûn kirin bin. Ev rewş wê, di awayekê de wê fêrsek şenberî wê bi ya ku ew dihê dîtin û jî wê re şahidiyê mirov bi dîtin, bihîstin, têjkirin û hwd re wê dikê re wê bibê. BI rêya sehên xwe wê, şahidiya ku mirov dikê û an wê azmûnkirina ku mirov wê dikê wê weke çerçoveyek bi darêjkî a ku mirov wê bi wê rewşa fahmkirinê û têkiliya wê ya gotinê ku wê bi fêrsa wê ya fahmkirinê a jî wê ku wê bi wê re wê bigirê re wê di wê rengê de wê xwe bide dîyarkirin.

Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare azmûnê wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê pêwîst bê ku wê di renekê de wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şaweyekê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare azmûnê wê bi têkiliya wê ya gotinê re wê têkiliyek gotinê a bi rewşên jiyani re wê di rengê têkiliya fahmkirin û rewşê û an bûjenê û jî wê

fahmkirinê û hwd re wê di şaweyekê de wê weke ku wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê giring bê ku mirov bi mijare têkiliya fahmkirina azmûnê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê pêwîst wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Mijare azmûnê di felsefeyê de wê bi hizirkirinên wê re wê, weke mijare teybet bê ku wê di demên kevnera de jî wê li wê were lê hizirkirin. Platon di danûstandinên xwe de wê bahsa zanina bi fêrbûnê û ya ku ew weke ji xwe heya û ne bi azmûnekê û an fêrbûnekê dibê wê li ser wê werênê ser ziman. Ew zanin wê weke zaninek ku ew weke ji xwe heyî û ew wê ti têkiliya wê zaninê ku ew wê bi pêvajoyek azmûnî re nebê bê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ew wê bi gotinên wê kifşkirina wê, ketina farqe wê û hwd de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Hinekê jî wê dema ku wê, di danûstandinên xwe yên bi nîqaşî û rexneyî ên li ser hizrên sofistan re wê aliyekê wê yê bi wê rengê wê hebê ku ew wê li wê bihizirê bê. Hizrên platon wê di wê nûqtayê de wê di têgîna azmûnê de wê di wê warê de dikarê li dûyan beş bikê. Yek wê bi têgîna zanina azmûn dibê û an weke bi wê dibê û heya û dikarê wê fahmbikê bê. Ya din jî wê zanina dervî têgîna azmûnê ku ew weke jixwe heya û tenê wê mirov wê kifşdikê û ew dema ku em wê kifşnekin jî wê ji xwe wê weke dervî wê fahm û kifşkirina weke ji xwe heyî wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê rêgezek mayinda a qeke ya teqez wê di rengekê de wê weke ku e wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê di reng û awayekê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî di dewama wê de wê dikarê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman ku wê têgîna azmûnê wê di wê nûqtayê de wê bi wê re ku wê were lê hizirkirin wê ew wê bibê ku wê di warê zaninê de wê zanina azmûnî û ya ne azmûnî wê çawa wê ji hev wê cihê wê were kirin wê lli ser wê were sekin in. Zanina dervî azmûnê wê hizirkirin û hewldanên kifşkirina wê di rengekê de wê, pêvajoyên wê yên hizirkirinê wê heta Kant wê di rengekê de wê di wê temenê de wê bibê. Kant jî wê di rengekê de wê di fêrsên xwe yên fahmkirinê de wê li ser wê aliyê wê bisekinê û wê zanina azmûnî û ya ne azmûnî wê bikê ku ew wê ji hev cihê wê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê zanina azmûnê wê weke aliyekê wê yê ku wê bi jiyane, jîyankiirne, serborî û hwd re wê li dûnya

ku ew dijin bi kirin û kirinên me re ku ew heya wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Wê jî wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê zanina azmûnî wê di wê çerçoveyê de wê li wê were lê hizirkirin. Platon wê zanina dervî azmûnê wê weke têngînek zaninî ku ew wê, di renekê de ew bi azmûnê nabê lê ew bi azmûnkirinê dikarê were fahmkirin wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di nava têngîna filosofên xwezayî de wê, filosofên weke yên parmenides wê têngîna nevegûharinê a ku ew wê, bi 'yek'a xwe re ew dihênê ser ziman wê hinekê jî wê, di wê çerçoveyê de wê, li ser wê bisekinê. Wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê pênamebikê.

Di nava hizrên filosofên presokratikî de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê were dîtî ku wê lêpîrsînên li ser ya mayînda û bûhûrîner û hwd wê di fêrsek fahmkirinê a di wê rengê û awayê de wê di şêwayekê de wê were dîtî ku ew wê li wê were lê hizirkirin.

Wê jî wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê direnekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Wê jî wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê û wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê werênê ser ziman ku wê ya bûhûrîner wê, di renekê de wê, li gorî ya dervî ya bûhûrîner ku wê bi têngînek mayîndayî wê li wê were lê hizirkirin re wê were dîtî ku ew wê li wê were lê hizirkirin.

Wê jî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare aqilê felsefeyî ê xwezayî wê, di renekê de wê, di demên destpêkê ên kevnera de wê weke bi filosofên xwezayê re bê û an jî bi sofistînan re bê wê bi têngînek jiyânî û ya heyî re wê were dîtî ku ew wê li wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare zaninê de wê, hinekê jî wê sofist wê zanina xwûdayî wê di renekê de wê li wê bihizirin ku wê çawa wê hebê. Di wê temenê de wê zanînek mayînda û ne bi vegûhar wê karibê hebê. An jî wê zanînek weke xwe dimênê wê karibê hebê û an nebê wê li wê were li wê were lê

hizirkirin. Sofistan bi jîyanê ve girêdayî li wê hizirkirin. Lê ji aliyekê din ve jî bi hizrên xwe yên ku wan hanîna ser ziman wê, têgîna aqilê dervî azmûnê û jiyanê wê di rengekê de wê bikin ku ew wê di awayekê de wê bikina ber lêpîrsînê de. Platon di nava jîyanê de wê bi têgîna xwemalîtiyê wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê di awayekê de wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê zanina mayînda wê, di nava hizrên platon da wê bi têgîna wê ya xwemalîtiyê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê. Minaq li gorî hizra wî ku mirov wê bihizirê wê hasp wê hemû wê minaqek wan a destpêkê a xwemal wê hebin. An jî wê di başbûna xwe de ew wê hertimî wê weke minaqek li pêşîya wan bin û wê bi başbûn û pêşketina xwe re wê bi ber wê ve wê hertimî wê bikin ku ew herin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê li wê bihizirê wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têgîna xwezayê û gûharînên wê de jî û an weke bi dewr û dayimên wê de wê, di temenê wê de wê herimî wê li rêgezek ku ew wê li gorî wê wê bibê wê di wê mantiqê û têgînê de wê li wê bihizirin û wê bikin ku ew wê di şewayekê de wê kifşbikin û wê werênina ser ziman. Wê aqilê li pişt xwezayê ku ew wê weke wê bibê wê çi bê? An jî wê tiştê wê, çawa wê piştî wê cardin wê e wê wê weke wê bibê. Di awayekê de wê ev wê weke ya ku ew wê di şewayekê de wê li wê were lê hizirkirin.

Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, xweza wê bi pêvajoyên wê yên bûyinê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê mijare gûharînê û mayîndatîyê wê di rengekê de wê bi xwezayê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê rewşê de wê mijare xwezayê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê û awayekê de wê li wê bihizirê bê. Mijare xwezayê û gûharînê wê, di wê çerçoveyê de wê karibê wê bibêjê ku wê weke mijare felsefeyê wê xwe ji gelek aliyên ve wê bikê mijare lêpîrsînê di fahmkirinê de.

Di mijare zanin û azmûnê de wê lêpîrsînên ku wê werina kiirn wê di demên serdema kevnera de wê bi zêdeyî wê pêşkevin. Di wê çerçoveyê de wê, pêvajoyên fahmkirinê û zaninê wê were dîtîn ku wê werina lêpîrsîn. Li vir wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare zaninê ku wê were lêpîrsîn wê, ew zanin wê piştî wê were bidest xistin û an wê, ji bûyinê bin wê ev wê pirr zêde wê li wê were lêpîrsîn. Di nava rasyonalistên serdema kevnera ên destpêkê de wê ev mijar wê bi zêdeyî wê were dîtîn ku wê, were lêpîrsîn. Protagoras wê mirov wê weke pîvane her tiştê di jîyanê de wê li ser têgîna fahmkirinê re wê werênê ser ziman.

Di mijare zaninê de wê dikarê wê di destpêkê de di dewama mijarê de wê ji wê aliyê ve wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Zaninê wê pêşî wê bi awa û xosletên wê re wê dikarê wê di rengekê de wê fahmbikê. Ya ku wê di destpêkê de wê, li ser hewldanên kifşkirinê û hwd re wê were kirin jî wê di rengekê de wê ev bê. Piştî wê li ser wê re wê felsefeyek zaninê wê êdî wê were pêşxistin. Wê dema ku em pêvajoyên hizirkirinê ên demên kevnera wê li wê bihizirê wê di wê rengê de wê karibê wê di wê rengê de wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Zaninê wê pêşî wê dema ku wê were li ser wê were sekin in wê pêşî wê bi têgîna zaninê a ku ew ji bûyinê dihê û an piştî wê bi jîyankirinê û fahmkirinê wê bi dest dixê û hwd re wê, li ser wê were sekin in. Di wê warê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê di wê rengê de wê di nava felsefeya serdema kevnera a xxwezayî û ontolojikî û hwd de wê were dîtîn ku wê li ser wê were sekin in.

Heta ku wê dem wê were dema sokrat, platon aristo wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi xosletên zaninê re wê li ser temenekê ontolojikî û metafîzîkî wê were dîtîn ku wê, têgihek gerdûnî wê di wê de wê were kûrbûn.

Metafizîk wê ji têgîna wê ya ku mirov wê karibê wê bi awayekê wê fahmbikê wê bi têgîna ya li ya fîzîkî wêdetirî ku wê weke têgînek fahmkirinê wê bide dîyarkirin wê li ser wê çerçoveyê re wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ev wê xosletên tiştê û hebûna wê, di nav têkiliya ya têgîna obje û şubjeyê de wê di rengekê de wê bi çerçoveya fahmkirina me re wê di rengekê de wê were dîtîn ku wê hilde li dest.

Metafizîk wê hinekê jî wê bi têgîna zaninê xwezayî ve wê girêdayî wê di rengekê de wê pêşkeve û wê dema ku wê, derkeve li pêş. Weke cûreyekê zaninê wê di wê çerçoveyê de wê, bi xosletên hebûnê ve girêdayî wê li ser wê bisekinê û wê bixwezê ku wê werênê ser ziman.

Aristo wê weke zanista hebûnê û ya wê ya fahmkirinê wê di wê rengê de wê hilde li dest. Li ser hizirkirinên bi hebûnê, xosletên wê û çînîkiirnên bi wê ku ew li wê dihizirê û wan dihênê ser ziman di wê çerçoveyê de wê, weke çerçoveya wê ya fahmkirinê jî wê di regekê de wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin.

Lê mijare metafizîkê wê di regekê de wê, hertimî wê ji ya ku ew bi fizîkî û hebûnî heya wêdetirî wê bi hizirkirin û ji wê bûhûrînê wê bi têngînek fahmkirinê re wê di regekê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê, mijare têngîna fizîkê wê bi hebûna wê re wê, hertimî wê bi xwezaya wê re wê ew wê were lêpîrsîn ku ew çawa bûya û heya. Di xwezayê de wê ji tirshekê wê çawa wê şitlek û ji şitlekê wê çawa wê darek wê çî bibê wê hertimî wê mereqa mirov wê bi aqilê mirov re wê bikişênê li ser xwe. Di wê çerçoveyê de wê êdî wê ji wê wêdetirî wê weke ku ew wê, di wê de wê weke heyî û wê ew wê ji wê bibê wê li wê were lê hizirkirin. Di mijare lêpîrsînên li ser hebûna dibê de wê, di wê rengê de wê mazinbûn û geşbûna wê de wê ev wê weke aliyên ku wê hinekê jî wê sedema hizrên ji wê wêdetirî ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê biafirênê. Di wê nûqteyê de wê tişt wê weke xwe wê bi pêdendî û an ne bi vegûhar wê bibê û an wê, di wê temenê de wê weke parmenides dihênê ser ziman bi xosletên ne vegûhar û weke xwe dimênê û hwd de ku wê li wê bihizirê wê ji wê wêdetirî wê çawa wê bibê wê weke aliyekê wê yê ku ew wê li wê were lê hizirkirin. Di wê nûqteyê de wê hizra parmenides wê ji aliyekê ve wê bi têngîna ya ne vegûhar û weke xwe mayînê re wê bingihê ji wêdetirî bi têngînek metafizîkî hizirkirinê jî wê di regekê de wê weke ku wê biafirênê. Ber ku ew tişt ku ew weke xwe nemênê û bi gûharênê wê demê wê bi ew pêvajoyên wê yên gûharînê re wê ew wê weke pêwîst bê ku ew were fahmkirin. Wê demê wê tiştêkê weke heyî ku ew ji wê wêdetirî mirov herê û wê li wê bihizirê jî wê di regekê de wê weke ku ew wê nebê.

Di dewama wê de wê dikarê wê di regekê de wê li wê bihizirê ku wê bi xosletên tiştê re wê, di wê temenê de wê li wê bihizirê. Xosletên tiştê ên bi hebûnî wê di regekê de wê hinekê jî wê bi tiştê wê di destpêkê de wê weke xwe di regekê de wê fahmbikê û wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Ber ku wê xosletên tiştê wê di şêwayekê de wê ew tişt wê çî bê û wê kêrî çî wê were wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê, ev aliyên wê weke aliyna ku wê bi têngînek hem şubjeyî û hem jî bi wê re bi objeyî wê karibê wê li wê bihizirê û fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê di têtîna metafîzîkê de wê di cihê xwe de wê sekin in wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê were hanîn li ser ziman. Di têtîna metafîzîkê de wê di cihê xwe de wê weke xwe heyin û sekin in wê di wê regekê de wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin. Ya vajî wê ya herikbar û an bi têtînek diyalektîkî ku mirov wê li wê bihizirê wê werênê ser ziman. Di ya vegûhar de wê, dema ku mirov wê bi têtîna dîyalektîkê wê li wê bihizirê wê di demên hemdem de wê filosofên weke yên hegel ên alman wê têtîna metafîzîkê û ya diyalektîkê bi têtîna wê ya vegûhar re wê, bi hev re wê dênê û wê têtîliya xosletên wan bi hev re wê bixwezê wê werênê ser ziman. Kant wê hinekê din wê di wê warê de wê hizirkirinên xwe wê bi têtînek felsefeyî a metafîzîkî wê bixwezê wê werênê ser ziman. Kant wê mijare metafîzîkê wê dema ku ew dihênê ser ziman wê bi reng û şewayên zanînê û cihê û cûrekiriniya nava wan re wê di regekê de wê werênê ser ziman.

Metafîzîk wê weke ku wê ji nava têtînên aristo wê karibê wê were fahmkirin wê bingih û çavkaniya hebûnê wê bi lêpîrsînekê wê çawa wê bikê ku ew were fahmkirin û di fahmkirina wê de wê pêde wê herê û wê bixwezê wê bigihijê fahmkirina wê di wê çerçoveyê de wê weke zanînekê wê bibê û wê were fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê bingihê rastiyê û an rastitiyê wê çî bê wê di wê çerçoveyê de wê, di regekê de wê, bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê tiştê ku ew bû û an heya ew çawa bû û çawa heya wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin û wê bê xwestin ku ew were hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê di regekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Aristo jî û filosofên dema kevnera ku wê bi wê re wê li wê bihizirin jî wê bixwezîn ku ew çavkaniya hebûnê ew bi wê re wê fahmbikin û an bigihijina li zanîna wê. Di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê, di regekê de wê bixwezîn ku ew wê, bi wê re wê fahmbikin. Li ser xosletên hebûnê û karîgerîya wan û an funkiyonalîya wan û hwd re wê ew wê çî bin û wê heta kûderê wê karibê wê herin wê di regekê de wê, were fahmkirin. Ji aliyekê din ve jî wê dema ku em ji wê aliyê ve wê li wê dihizirin wê têtîna sedem û encam wê xwe di mejî de wê weke fêrsek fahmkirinê wê bi têtîna wê ya xoslet û funkiyonên wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Di nava zaninên piştire wê bi zaninên rojane û hwd re wê çawa wê, li ser temenekê empirîkî wê, ji wê dîr wê, di renekê de wê, were lê hizirkirin wê were dîtin ku wê, di renekê û pozisyonek weke li dijê de wê, were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê hizirkirinên bi têngîna empirîkî wê hinekê jî wê xwe di wê aliyê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin.

Wê dema ku em bahsa têngîna empirîkî bikin ji demên kevnera ji têngihên empiricus û heta hizrên pisagoriyan ên ku wê piştire wê bi metafizîkê û hwd wê werina pêşxistin wê di wê warê de wê were dîtin ku wê çerçoveyek berfireh wê were dîtin ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Mijare zaninê wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê giring ku wê bi wê re wê were dîtin ku wê were li lê hizirkirin.

Mijare zaninê wê di renekê de wê, weke ku wê di nava têngîna rasyonalisma hemdem de wê were dîtin û li wê hizirkirin wê, di renekê de wê ji hev çînkîkirina di zaninê de wê bi wê re wê bibê. Zanina rojane ku wê, weke zanina ku mirov di kirinên xwe yên rojane û têkiliyên xwe bi danûstandinê wê dihênê ser ziman, û an zaninên weke yên civaknasî, olî, zanistî, xwezayî û ankû felsefeyî û hwd wê di şêwayekê de wê weke ji hev cihê wê bi wê re wê di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin û wê bibê.

Di wê nûqteyê de wê mijare fahmkirinê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide diyarkirin. Ya ku mirov wê fahmdikê wê çawa bê û wê çawa wê karibê wê fahmbikê wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di zanistên xwezayî de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Di demên kevnera de jî wê zaninên hûnerî û ankû teknikî û hwd wê pêşkevin. Ev di renekê de wê dîmenekê fahmkirinê ê objeyî û şubjeyî bi çerçoveyek fahmkirinê wê bi xwe re wê bide me. Di nava jiyane xwe de wê bikarhanîna amûran bo hesan kirina jiyane xwe û hwd wê di wê rengê de wê bikeve çerçoveya têngînek zaninî a teknikî de. Ev wê, di demên şariştaniyê û hwd de hema bêja wê di her demên wê de wê di renekê de wê bibê.

Wê weke aliyekê wê yê din wê zaninên weke yên geometriyê, metamatikê, mantiqê û hwd wê, pêşkevin. Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê, li ser xwezayê û hwd jî wê were lê hizirkirin. Lê di wê nûqteyê de wê, di mijare zaninê de bi karhanîna van têngînên weke bi zaninê ên ku ew pêşdikevin wê weke nîşanaka pêşketinek bi fahmkirin û

kûrbûna zanina mirov jî wê di rengê de wê weke ku wê bi xwe re wê bihawênê.

Bi wê re wê zaninên mirov wê pêşkevin wê di dewama wê de wê zaninên weke yên wêjeyê, dîrokê, civaknasiyê, ramyarî, erkolojik, linguistisk û hwd wê di wê rengê de wê pêşkeve. Di dewama wê de wê were dîtin ku wê ziman û zanin wê li ser temenekê pêşketinê wê hin bi hin wê pêşkeve û wê, pêşveçûnên mazin wê bi wê rengê wê bi xwe re wê derxina li holê.

Di her demên pêşketinên bi felsefeyê de wê, mijare ziman û felsefeyê wê ji aliyekê ve wê, bi awayekê wê were dîtin ku ew wê werê lêpirsin. Di dewama wê de wê bi wê re wê ew wê were lê hizirkirin ku wê, mijare zimanî û fahmkirinê ku wê weke aliyekê wê bi hev re wê pêşkeve û wê ya ku wê pêşkeve wê weke fahm û an zaninê wê çi têkiliya wê bi jiyane re wê hebê û an wê di jiyane de wê çawa wê karibê wê bahsa wê were kirin wê were dîtin ku wê li ser wê were sekin in.

Wê weki din wê mijare zaninê wê di wê çerçoveyê de wê were dîtin ku wê pêşkeve. Wê aliyên wê yên din wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê, piştî ronansê û pê de wê têngîna zaninên razber û ya zaninên şenber wê li ser têngîna teori û pîretikê û hwd wê were dîtin ku wê were ji hev cihê kirin.

Di nava felsefeyê de jî ku wê zanin wê weke zaninên darêjkî, xwezayî û mirovî ku wê ji hev cihê wê bibin wê bi wê re wê aliyên wê yên din wê pêşkevin. Aliyê mirovî bi têngîna keseyet û civakbûnê wê weke aliyên wê yên ku wê were lê hizirkirin. Di wê warê de wê, zaninên nû wê werin û pêşkevin.

Di awayekê din jî wê zaninên keseyetî û xûyî û hwd wê bi wê re wê, pêşkevin. Ev wê, di rengê de wê, li ser temenê têngînên weke civaknasî û derûnî û hwd re wê pêşkevin. Derûnî wê hinekê jî wê li ser temenekê rengê tevger dayina nişandinê û hwd re wê xwe bide dîyarkirin. An jî wê weke zanina xûyan û şewayên fahmkirinê û hwd jî wê di rengê de wê karibê wê li wê bihizirê. Zanina derûniya afrîner wê mijare xuyan wê di rengê de wê hilde li dest û wê pêşkevin û pîretik û pêvajoyên wan ên pêşketinê wê di rengê de wê li ser xate jiyane wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê bide diyarkirin wê bibê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê ku wê mijare zaninê wê bi aliyên wê re bi pêşketina wê re wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide diyarkirin û wê bibê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare zaninê wê, bi têtînen weke yên mantiqê, metamatikê, geometriyê û hwd re wê di demên hemdem de wê ji aliyekê din ve jî wê bi xosletên zaninê ve wê alaquadar bibê. Di wê nûqtayê de wê mijare zanina felsefeyê wê di rengekê de wê mijarên gerdûnî, jiyânî û jiyane mirov û xwezayê û hwd wê bikê ku ew wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ji aliyekê din ve jî wê rewşa weke jiyânê û watrya wê çî bê wê di rengekê de wê ji xwe re wê weke ku wê bikê mijar. Felsefe wê piştî ku wê pêşkeve wê ji aliyekê ve wê wateya jiyânê çî ya û an çawa dikarê bi wate were lê kirin û an di wê wê çî wate û an bi wateyî wê hebê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Dema ku wê bahsa felsefeyê wê were kirin wê di awayekê de wê mijare hebûnê jî wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê were lê hizirkirin. Mijare hebûnê wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare hebûnê wê weke aliyekê felsefeyê û fahmkirina wê a temenî wê biafirênê. Hebûn wê çî bê û çawa wê karibê wê were fahmkirin wê li gorî pêvajoyên fahmkirina mirov a bi aqil û zanina mirov wê karibê pêvajo û rengên cihê ên fahmkirinê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Felsefe wê ji aliyekê ve wê weke ku wê were dîtin wê mijare hertiştê a fahmkirinê wê ji xwe re wê bikê mijar wê, filosofên weke huserl wê di şêwayekê de wê weke di temenê hemû zanistên ku ew dibin de jî wê di rengekê de wê li wê bihizirin û wê werênin ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku em li mijare felsefeyê û xate pêşketina wê binerîn wê çendî ku wê kûr bibê wê awayên nû ên fahmkirinê wê bi xwe re wê werinê li holê. Ev jî wê di awayekê de wê zanînen din û an zanistên din ku ew dibin wê di şêwayekê de wê, weke dayika wan wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Witgenstein wê dema ku wê bahsa felsefeyê wê bikê wê li ser temenekê zimanî û mantiqî wê, çawa wê di rengekê de wê bi kirina jiyânî re wê di temenekê hesan de wê weke awayekê fahmkirinê û an awayekê zaninê a bi wê fahmkirin dibê wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê dikê wê di rengekê de wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Levinas wê dema ku wê werênê ser ziman wê mijare hebûnê wê di têtîna 'yê din' de wê werênê ser ziman wê li ser gotina 'etikê' re wê di

rengê de wê bi têngin û temen wê bikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di rengê de wê li wê bihizirê wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê ji sokrat û heta wê demên hemdem wê mijare têngina etikî û hwd wê di tênginek rêgezî a fahmkirinê de wê weke têngihek felsefeyî ku wê di wê de wê lêpirsîn wê were kirin wê were dîtî ku wê were kirin. Di rengê de wê, mijare fahmkirinê û pêşketina bi fahmkirinê jî wê di awayekê de wê, bi lêpirsînên bi hizirî û hwd re wê diawayekê de wê di wê çerçoveyê de wê were dîtî ku wê bi wê re wê bibê.

Di demên kevnera de wê mijare hebûnê wê di rengê de wê bi zaninê wê bê xwestin ku ew çî ya. Lê pêşî wê mijare zaninê wê bi lêpirsîna bi pirsên weke 'zanin çî ya' re wê, di rengê de wê were dîtî ku ew wê were lê hizirkirin. Di wê nûqteyê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare zanin û hebûnê wê di wê çerçoveyê de wê bi fahmkirina wê re wê di rengê de wê bi hev re wê were dîtî ku wê pêşkeve. Lêpirsînên li ser hebûnê re ku wê di nava pêvajoyên dîroka hizir de wê werina kirin wê bi wê re wê, bingihê wê yê bi fahmkirinê ên di demê de wê biafirênê. Mijare hebûnê di her demê de wê bo hizirkirinê wê weke mijare bingihîn û zêde giring wê xwe di reng û awayekê de wê bide dîyarkirin. Mijare hebûnê wê di wê temenê de wê weke pêwîst bê ku mirov wê hinekê din wê li ser wê bisekinê.

Mijare hebûnê û salixkirinên bi fahmkirinê re

Mijare hebûnê wê weke mijarek giring a felsefeyê wê xwe bide diyarkirin. Di demên hemdem de wê mijare hebûnê wê jî aliyên cihê ên zaninê ve wê were dîtî ku wê were hildan li dest. Hebûnêparêzî wê jî aliyekê ve wê weke tênginek felsefeyî ku wê di wê çerçoveyê de wê li wê were lê hizirkirin. Mijare hebûnê wê, di wê rengê de wê bi têngina zaninê ve wê girêdayî wê di rengê de wê wer dîtî ku wê were hildan li dest.

Felsefe wê, di mijare hebûnê de wê, encamên ku wê bigihijiyê de wê hertimî wê di pêvajoyek ku ew wan pêşdixê de wê, bihêlê. Yanî wê di rengê de wê encamên ku wê bigihijiyê de wê hertimî wê weke têr nebînê. Di dewama wê de wê bi wê re wê, êdî wê pêşxistina wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di demên hemdem de wê mijare

hebûnê wê filosofên weke heidegger wê ji aliyê têtînek ontolojikî ve wê mijarê wê hilde li dest. Beremberê wê lavinas wê, têtînek rexnegirî a li ser ya heidegger re wê di şewayekê de wê mijare hebûnê wê hilde li dest. Di wê nûqtayê de wê mijare hebûnê wê di awayekê têtînek şubjeyî û objeyî de wê rengê de wê, di rengekê de wê were hildan li dest. Ji objeyê li şubjeyê û an ji şubjeyê li objeyê wê weke aliyên ku wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê were hildan li dest.

Mijare hebûnê wê dema ku mirov wê hilde li dest wê, ji aliyekê ve wê weke têtînek ku wê di wê warê de wê bi mijare felsefeyê û olê û hwd ve jî wê girêdayî wê di dewama wê de wê were dîtin ku wê were ser ziman. Salixkirinên bi zêhnî ku wê werina kirin wê ji wê bi ber pretizekirinekê ku wê werina kirin wê weke bi têtînek ontolojikî a serwer a li jîyanê û hwd re wê, di dîmenekê de wê rengekê hizirkirinê û fahmkirinê wê weke ku wê xwe re wê bide dîyarkirin. Di mijare ji hizrê li pîretikî wê di awayekê de wê, bi felsefeyê re wê di awayekê de wê li ser têtîna hûnerê re wê bi felsefeyê re wê were dîtin ku wê bibê. Hebûna hûnerê wê weke hebûna hizrî ku ew dûnyê şîrove û fahmdikê wê bi wê re wê derkeve li pêş. Li ser wê temenê wê ev şîrove wê, di rengekê de wê, ne tenê wê weke şîroveyna ku ew wê, ji wê dîtbarîya ku ew dihê girtin wê bimênin. Di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê di deama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Wekî din wê têtîna fahmkirina hûnerê û felsefeyê wê di wê warê de wê bi aliyên wê yên weke têtîhên weke yên estetizekirinê û hwd re wê di rengekê de wê ji aliyekê din ve jî wê were dîtin ku wê werina kûrtir kirin bi hizirkirinên wê re. Ji wê aliyê ve wê têtînen weke levhatinê, xweşikatiyê, lêhatinê û hwd wê, weke aliyên ku wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Felsefe wê dema ku wê were lê hizirkirin wê di rengekê de wê aliyekê wê yê bi têtînî, û gotinî wê hebê. Ji wê aliyê ve wê bi gotinî wê bi aqiliya xwe wê bi temenekê gotinî wê xwe bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê dema ku em bahsa berheviyekê bi aqil bikin wê bi wê re wê, li ser fahmkirinê, salixkirinê, têtîhiştinê û têtîliyên wan aliyan ên bi hev re wê, di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Felsefe wê, di wê nûqtayê de wê, bi gotinî wê, aliyê wê yê

giring wê di renekê de wê levhatin û rêzkariya ku ew bi wê dihê ser ziman wê levkirinek û lêhatinek weke ya mantiqî û hwd re wê di renekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Minaq wê dema ku wê bahsa tênginek bi mantiqî wê were kirin wê karibê ev bi wê re were ser ziman ku wê mijare aqil wê bi çavkaniya wê ya bi biriqînê weke ji hebûnekê, bûjenekê û hwd re wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Wê jî wê di renekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di renekê de wê werênê ser ziman. Wê jî wê di awayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Felsefe wê, hinekê jî wê, di wê temenê de wê, mijare ya heyi wê bi hebûna wê re wê di renekê de wê weke tênginek û çavkaniyekê wê di wê temenê de wê hilde li dest. Wê azmûn dikê û wê bi wê re wê dihênê ser ziman. Li ser wê re wê di awayekê de wê dihizirê û wê bènê ser ziman.

Di awayekê de wê di gotinê de wê ya ku ew dihê hizirkirin, salixkirin û hwd re wê, di meji de wê weke ghiştina fêrsek xiyalî û an xiyalkirinê û hwd jî. Di wê temenê de wê hûner wê, aliyekê wê yê şubjeyî ku wê bi felsefeyî wê karibê were salixkirin wê di wê warê de wê di renekê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê çawa wê, ya dihê xiyalkirin weke fahmkirinekê di gotinê de wê pirezibikê û an wê bide nişandin. Dûnyayê ji wê aliyê ve di rengê dîtina xwe ya bi wê awayê a bi fahmkirinê ku ew lê têngihîştî re wê di renekê de wê werênê ser ziman.

Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê wê, di wê rengê de wê ji aliyê tênginek felsefî a hûnerî re wê weke tênginek afrîner a ku wê, werênê li holê bi çêkirinek weke bi aqil û hwd re wê xwe bide dîyarkirin. Hûner wê bi tênginek weke ya xiyakî û hêza wê, bi zimanekê wê bi kirdeyî wê were kirin. Ji wê aliyê ve wê, weke di awayekê de wê, mijare hûnerê û nerîna wê ya li jîyanê wê nerînek weke ji wê aliyê wê dîtbarîya bi fahmkirî wê bibê. Lê aliyekê wê yê din jî wê, ew ya hatî fahmkirî wê bi azmûnên wê yên ji jiyankirinê û dîtbarîyên mirov û hwd re wê xwediyê temenekê bê. Lê ti carî wê weke wan nebê û newênê ser ziman ku wê çendî wê weke wê bikê ku ew wê raxê li berçav jî.

Di wê temenê de wê, di fenomenolojikî û epistemolojiya xwe de wê, weke di dîmenekê ji jor bi ber jêr ve dihê wê di renekê de wê weke

aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê warê de wê mijare felsefeyê di nerîna têtînek hûnerî a felsefî de ku mirov wê hilde li dest wê mijare hebûnê ku ew salixdikê wê weke çendî wê ji ya ku ew azmûn dikê jî bê wê weke xwe û salixkirin û rêzkariya xwe ya ku ew bi aqilî wê kirî û di mejî de wê salixkirî wê di awayekê de wê bikê. Du hûnermend ku ew li deverên cihê û şertûmercên cihê de bin û ew hev ne dîtîbin û heya wan ji hev nebê wê dema ku wê heman gotin ew ji wan were xwestin ku ew were bi pêjnkirin wê di rengekê de wê, cihêbûn wê ji şertûmercên wan û azmûnên wan ên jîyanî wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Yanî wê hûner wê bi aqilî û felsefeyiya xwe wê weke têtînek ji jîyanê wê di rengekê de wê bigirê û wê bide dîyarkirin. Lê awayê ku ew diafirênê jî wê weke wê di rengekê de wê bibê û wê weke dîmen û rengekê din ê bi dîtina li jîyanê wê xwe bide dîyarkirin.

Wekî din jî wê pêjnek ji jîyanek û an azmûnekê ku ew dihê bi wênekirin wê di nava pêvajoya wê afrînerîyê de wê bi wê re wê derbas bibê û wê rengekê nû û awayekê nû wê bi xwe re wê weke ku wê karibê bistênê.

Di wê nûqtayê de wê, têtîna salixkirinê û darêjkkirinê wê di wê temenê de wê, dema ku ew dibê wê, bi nerînek ku ew wê fahmdikê re wê bibê. Wê pêjna ku ew ji jîyanê hatî girtin wê di wê de wê cihêbûna wê ew bê ku wê derxê li têtîhiştinê bi hûrgilên wê re. Hûner hinekê jî wê bi levkirin û levhanîna hûrgilên wê re awayekê darêjkî ê nû bi wê derhanîna li holê re wê di şewayekê de wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Felsefe di destpêkê de wê weke ku wê were ser ziman wê pêşî wê ya ku ew heya ew çî ya wê, di rengekê de wê weke têtînek ku ew bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Thales wê dema ku wê weke ku wê were ser ziman ku ew dest bi felsefekirinê dikê wê 'ya ku ew heya ew çî ya' ku ew wê pêşî wê fahmbikê wê di rengekê de wê, weke ku wê li ser wê bisekinê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Ji wê demê û heta dema wê mijare heyina heyî wê weke têtînekê bi bibê mijare hebûnê ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di awayekê de wê li ser wê were sekin in. Di wê warê de wê pirsê ku wê li ser hebûn çî ya re ku ew wê were kirin di serî de wê di têtînek morfolojikî de wê weke ku wê ji wê were fahmkirin wê

çawa wê mijare hebûnê a heyî wê pêşî wê fahmbikê. Piştî wê wê ya heyî wê di pêvajoyên wê yên gûharînê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Piştî wê hebûn bi giştî û ne bi giştî çî bê wê di dewama wê de wê li wê bê hizirin. Wekî din jî wê mijare salixkirina hebûnê ji ya heyî ku wê were gav avêtin û wê were xwestin ku ew wê were kirin wê ya ku ew nayê zanin wê çawa wê hebê û ku ew hebê wê çawa wê karibê were fahmkirin wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê di dewama wê de wê li wê were lê hizirkirin.

Ji aliyekê din ve jî mijare salixkirina hebûnê wê weke aliyekê wê yê giring wê, bi têngîna ya heyî re wê di destpêkê de wê, were dîtî ku wê were salixkirin. Di pêvajoyên pêşî ên bi felsefeya xwezayê de wê di destpêkê de wê dema ku wê mijare zanînê wê were lê pirsîn hinek têngînên ku wê di çerçoveya têngînek mantiqî de ku wê karibin werina fahmkirin wê di rengekê de wê bi mijare tiştî heyî û ankû rewşa bûjenî ve girêdayî wê di rengekê de wê were dîtî ku wê were ser ziman. Minaq wê mantiq wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê nûqteyê de wê, li ya heyî wê weke têngînek bi hiş û an aqil ku wê bi hoyandinekê wê di şêwayekê de wê were dîtî ku ew wê were lê hizirkirin.

Di mijare mantiqê de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de bi têngînek bûjenî ku wê were lê hizirkirin wê di wê çerçoveyê de wê pêşî wê bi heya heyî re wê di rengekê de wê lê hizirkirin. Di wê rewşê de wê ya heyî wê weke rewşa ku ew dikarê were salixkirin, were fahmkirin û an were derkkirin. Ji xwe wê hinekê jî wê mantiq wê li ser wan aliyan re wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtî wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê were dîtî wê were lê hizirkirin.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê wê di wê temenê de wê weke ku wê were dîtî wê ji ya ku ew heya wê bi wê re wê gav wê were avêtin û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê were dîtî ku wê were lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê wê di wê temenê de wê, weke wê çawa wê di rengekê de wê were fahmkirin wê weke hebûna rewşa bûjenî û ji wê biriqîna wê ku ew wê were girtin û an derkkirin û hwd re wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Ev wê weke aliyê wê yê ku wê karibê wê di wê temenê

de wê bi wê re wê karibê were lê hizirkirin. Di wê nûqtayê de wê di mijare zaninê de wê, ya ku ew dihênê ser ziman wê çendî wê weke ya heyî bê? Ev wê weke pirsî ku wê pêşî wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê di şêwayekê de wê were pirsîn bê.

Di wê nûqtayê de wê weke ya ku ew heyî wê di rengekê din de wê weke ku mirov wê ji nava avêstaya zêrdeşt wê fahmdikê wê ji aliyekê din ve jî wê di demên kevnera de wê were dîtîn ku ew wê were lê pirsîn. Ya ku ew heya wê weke xwe nemênê. Ew wê di demekê de wê weke hebê û di demekê de wê weke nebê. Di wê temenê de wê demê ku ew di wê pêvajoya bûyin û nebûnê de derbas dibê wê demê wê çawa wê karibê wê salixbikê? Di wê temenê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Zêrdeşt wê mijare hebûnê wê di şêwayekê şubjeyî de wê bixwezê wê weke di rengekê de wê hilde li dest. Di wê temenê de wê giranî dayina li ser awayekê şubjeyî ê fahmkirinê wê di nava kirinê û fahmkirinê û an zanin û bûyina rewşê de wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê weke aliyekê ku wê bi hizirê wê karibê were lê hizirkirin û ew were fahmkirin. Di wê nûqtayê de wê jî wê di rengekê din de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê me yên bi têgînî wê di rengekê de wê di aqil de wê weke hinek fenomenên ku ew hena wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê were dîtîn ku ew wê were lê hizirkirin. Wê li ser wê re wê were lê hizirkirin. Di mijare fahmkirinê me yên bi têgînî de wê, demê ku wê ya heyî wê weke xwe nemênê û an wê ji holê wê herê wê demê wê ya di aqil de ku ew bi fenomenî ew jî wê hatiya derkkirin wê weke xwe wê weke heyinek êdî 'bê minaq' wê di rengekê de wê weke bi aqil wê bimênê. Wê demê wê rewşa aqil wê weke rewşa mayindatiya wê bi wê re ku ew wê dibê wê di rengekê de wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê aqil wê ne tenê wê, weke fahmbikê û bidê fahmkirin. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê girîng wê di xwe de wê bar bikê. Wê weke ya ku ew wê di wê de wê weke heya wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê, li wê were lê hizirkirin.

Di wê nûqtayê de wê, di awayekê de wê mijare salixkirinê me yên bi azmûnî ku em wê karibê wê di wê nûqtayê de wê bi gotinekê wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bi kirpênê. Wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di reng û awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hebûnê wê di wê nûqteyê de wê, di hizir de wê ew wê çawa wê di rengekê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê bê? Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê fahmbikê wê mijare hizirkirin wê bi wê barkirina xwe re wê jialiyekê ve wê weke bibê xwediye rewşek objeyî ku ew wê di hizir de wê bingihê hizirkirinê wê bi şubjeyî wê di şewayekê de wê biafirênê bê. Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê me wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê girîng bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di hizirkirinê de wê bingihê wê bi objeyî wê bi azmûnên wê re wê, di rengekê de wê, di wê nûqteyê de wê bi fenomeniyî wê di şewayekê de wê weke ku wê di wê de wê hebê. Ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê fahmbikê û wê karibê wê di şewayekê de wê fahmbikê bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê me di wê temenê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê me wê di wê temenê de wê bi pêvajoyek hizirkirinê a di wê de wê bi şewayekê komplike wê xwe di wê temenê de wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqteyê de em dema ku em bahsa gotinê dikin em bahsa çî dikin? Yan jî wê gotin wê çî wê ji me re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, gotin wê di rengekê de wê di nava sêkikekê de wê dikarê wê bi fahmkirinê re wê di awayekê li hev hoyandî wê dikarê wê bi hûnandinekê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Minaq wê ya ku wê bi gotinê re wê were bîrkirin wê, di rengekê de wê weke hişkirinek û an pêvajoyek fahmkirinê ku ew wê berê wê di şewayekê de ku ew bi wê re hatiya hizirkirin û ew hizirkirin êdî ew bûya û ew bi xêv bûya û di xêva me de ew di rengekê de ew weke ku ew heya ku mirov wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê bê. Wê dikarê wê di wê rengê de wê bi şibandinekê wê werênê ser ziman. Wê dema ku em bi kesekê re diaxifin em çî dibêjin û an çawa wê dibêjin wê, piştî wê em bibîr dikin û em dibêjin me bi wê rengê got û axift. Yan jî kesekê din wê dibînê û dibêje ku ew bi wê rengê got û axift. Ev wê weke rewşên ku

wê bi wê rewşê ên bîrkinê bin. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, di gotinê de wê ev wê weke bi wê re wê di wê rewşa hoyandinê de wê weke rewşek girtî wê di wê temenê de wê bibê. Wê weke kodkirinek xêvî wê di wê temenê de wê di renekê de wê bibê. Wê êdî wê dema ku ew gotin wê weke hat ser ziman wê weke mifteyekê wê di wê temenê de wê bi wê re wê ew wê were li bîrê. Di wê temenê de wê ev wê di wê temenê de wê li wê weke bîrkinê wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bi hizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Salixkirinên me wê, di wê temenê de wê, di gotinekê de wê bi wê rengê wê li ser pêvajoyên me yên azmûnî ên bi jîyankirinê û hwd re wê me bigihênina têgînek hebûnî ku em wê di wê temenê de wê di gotinê de wê weke di çerçoveyek têgînek darêjkî û hwd ku ew di wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman bê. Mijare ziman wê çawa wê têgînekê wê di xwe de wê bar bikê û wê çî ji wê were fahmkirin û hwd wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê hinekê li ser wê bisekinê bê.

Di nava têgîna ziman û zaninê de wê têkiliyek giring a hev bi hev re dide dîyarkirin û hebûna hev dide diyarkirin wê hebê. Wê dema ku mirov wê li gotinê wê binerê wê dervî têgînek wateyî û an kirdeyî wê weke têgihek hebûnek pêjnî û an dagerî wê di renekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê dikarê wê weke fenomenek objeyî a kirdeyî wê di şêwayekê de wê bi wê re wê dikarê wê salixbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê ser ziman.

Felsefe wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê wê di wê çerçoveyê de wê xwediye renekê fahmkirinê bê. Di demên kevnera de wê weke ku mirov dikarê wê li wê bihizirê wê di wê çerçoveyê de wê, mijare zaninê wê bi şenberîya wê re wê di renekê de wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin. Di mijare zanin heya û an ku ew hebê wê çî û çawa bê wê di wê çerçoveyê de wê pîrr zêde wê li ser wê aqil wê were meşandin. Wê hizirkirin wê di renekê de wê, were lê hizirkirin. Di wê rengê de wê, aliyekê wê yê din jî wê aqilê teqez û ankû mayinda û na yên kirinî û an

bûhûrîner wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke ku wê were dîtîn wê bi wê re wê were li lê hizirkirin.

Wê di wê çerçoveyê de wê, mijare hebûnê wê di nava felsefeya xwezayê de wê, di rengê de wê di hevrasî û ahengek weke ya bi ya heyî re wê di ahengekê de wê, di şêwayekê de wê bi wê re wê, were lê hizirkirin. Hizrên demokrit ên bi teoriya atomê wê di rengê de wê li ser têngîne emprikî wê di wê çerçoveyê de wê were dîtîn ku wê xwediyê şêwa û awayekê hizirkirinê bê ku mirov wê karibê wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê bi ya ku ew dihê hizirkirin re wê hebê. Hizrek di wê rengê de jî wê bibê ku wê, dema ku em bigihijina hizrekê wê beremberê wê muhaqqeq wê, di rengê de wê heyinek ku em dikarin wê kifşbikin wê hebê bê.

Di wê rewşê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengê din de wê li wê bihizirê wê, mijare dîtbarîya hizrê bê. Di wê rengê de wê, bi wê dîtbarîyê re wê çendî wê karibê wê bi wê were pê bawerkirin wê di wê rengê de wê bi wê re wê were dîtîn ku wê li wê were lê hizirkirin. Ku em bahsa têngîna pêbaweriyê û an gûmankirinê di felsefeya serdema kevnera de bikê wê di serî de wê, filosofên weke Pyrrhon û hwd wê derkeve li pêş. Li gorî Pyrrhon destûra bûjenan bi awayekê rast wê nikaribê were kifşkirin. Di dewama wê de wê, werênê ser ziman mirov, tenê wê bi têngînek bi zane a giyanî wê karibê bigihijê fahmkirinekê. Di awayekê de wê, fahmkirinên me yên li ser bûjenê wê di rengê din de wê weke 'darazekê' jî wê di rengê de wê şîrovebikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Berî Pyrrhon wê protagoras wê bi têngîna «pîvane her tiştê wê mirov bê» re wê di rengê de wê, têngihîştineka ku ew dihênê ser ziman wê ji aliyekê ve wê kirpendinên li ser têngîna gûmanê wê ji aliyekê ve wê temenê wan biafirênê. Li gorî protagoras wê dema ku «tişteku ew li min çawa hat (dîtîn) wê ew wusa bê» Ji aliyekê din ve jî wê di dewama wê de wê bi gotinên weke «bo yên di cemidin ba cemidiya, bo yên na cemidin jî ne ba ya, her tişt bo wê bi tememî ku wê vajî hev bê wê

wê du toz wê hebin» re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, ew wê werênê ser ziman.

Di mijare hizirkirinên felsefeyî de wê, minaq wê hizrên thales cihêyiya bi hizrên wî re wê di rengekê de wê bingihê têtînen gûmankirinê jî wê di rengekê de wê weke bi xwe re wê di şewa û rengekê de wê weke bi afirênê. Di wê çerçoveyê de wê weke ku mirov wê bi têtîna felsefî a Thales re jî û ya protagoras jî wê dibînê wê gûmanparêzîyek dîtbar bê ku ew wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Ji xwe wê zanin û felsefeya demên kevnera ên destpêkê de wê hem bi filosofên demê re bê û hem jî bi sofistên demê re bin wê were dîtînin ku wê mijare zaninê û dîtbarîyê wê bi hev re wê di rengekê de wê were dîtînin ku ew wê hildina li dest. Di mijare felsefeya gûmanparêzîyê de wê, di demên piştî serdema navin de wê di destpêka ronansê de wê di rengekê de wê bi filosofên weke desceertes û hwd re wê were dîtînin ku wê were ser ziman. Desceertes wê bi hizra wê têtîna weke ya 'ez dihizirim wê demê es heme' re wê di rengekê de wê kirpendinekê wê li ser wê têtînê re wê di şewayekê de wê bikê.

Lê ku em dîsa li demên kevnera vegerihin wê weke ku mirov wê bi hizrên filosofên demê re wê di rengekê de wê, karibê wê hinekê din wê li ser wê bisekinê. Sokrat wê di rengekê de wê li ser dîtbariya zaninê re wê, werênê ser ziman. Û bi gotinên weke 'ya ku ez dizanim ez ti tiştê nizanim' re wê di wê temenê de wê weke ku wê were dîtînin wê li têtînek bi wê rengê jî wê kirpendinekê wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê bikê.

Di wê nûqtayê de wê mijare kirpendinê têtîna gûmanparêzîyê di gotinê de wê bi wê re wê, hin bi hin wê aliyekê wê yê din jî wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Ji wê piştî wê bi ya ku wê weke bi fêrsên fahmkirinê wê bide dîyarkirin û pê de wê bi wê re wê di rengekê de wê xwe di şewayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare gotinê û ya ku ew bi me bide fahmkirin wê di gotinê de wê yekali wê weke ku mirov wê ji wê fahmdikê bê û an wê dervî wê fahmkirin wê hebin wê bi wê re wê, li ser gotinê bi hizirkirinên ku ew dibin wê bi têtîna darazê û têtînen dahûrî û hwd re wê, ji hev cihê wê jialiyekê din ve wê bingihê wê di wê temenê de wê, were dîtînin ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di demên kevnera de wê di hinek waran de

wê bêî ku wê navê wê were danin jî wê di rengkê de wê, têtînên weke yên dahûrî û darazî wê ji hev cihê wê di rengkê de wê were dîtînin ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di awayekê de wê, gotin wê bi wateya xwe ya ku ew di dema ku em wê bi wê dibihîzînin re wê ya ku ew dide me wê piştî wê ji aliyekê din û wûcanek din ve wê, karibê hinek têtînên din bi darazî û dahûrî û hwd ew bi xwe re ew di rengkê de ew bide diyarkirin.

Li vir di zanîne de wê têtîna hevrastê wê di wê têtîne de wê, di rengkê de wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bide diyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê bi demê re wê bûhûrînen demên ku ew bibin û fahmkirinên ku em piştre cihê dikin ew jî wê karibin di rengkê din de ew têtînekê bi xwe re bidina me. Di wê çerçoveyê de wê di rengkê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare zanîne û jî wê fahmkirinên wê di rengkê de wê di wê temenê de wê bi têtînekê dîtbarî wê weke ku mirov wê karibê wê kifşbikê wê ji aliyê demê û derveyîya wê ve wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengkê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Aliyekê din wê weke ku wê bi felsefeyê re wê di wê demê de wê xwe bide diyarkirin jî wê bi têtîna gûharîn û an ne gûharîne bê. Di wê nûqteyê de wê têtîna gûharîn û ne gûharîne û an dogmayan û hwd wê di wê temenê de wê karibê wê di rengkê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di demên kevnera de wê filosofên weke haraklit wê di rengkê de wê bi kirpendinên xwe yên weke 'mirov xwe du caran di heman çemê de naşoyê' jî wê di wê çerçoveyê de wê weke têtînen ku wê bi wateya gûharîne ku wê di rengkê de wê werina li lê hizirkirin û wê werênina ser ziman. Haraklit wê çavkaniya bûyinê wê êgir wê bibîne û wê rêgeza 'logosê' ku mirov wê karibê wê di wateya mantiqê, rêgezê, û an gelek wateyên din de wê şîrovebikê û hwd re jî wê di şewayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Mijare têtîna logosê ku wê çendî wê karibê di awayekê de di wateya mantiqê de ew were şîrovekirin jî wê di rengkê de wê mirov nikaribê wê di rengkê de wê, bi tememî bi wê rengê bi sînor wê li wê bihizirê bê. Di gotinê de wê wateyên weke gotin, hizirkirin, aqil, pîvan, rada, rêgez û hwd re wê karibê wê werênê ser ziman. Weki din di wateyên weke bijartin û lê têtîhiştîne de jî wê bi felsefeyê û hizirkirinên wê re wê were dîtînin ku wê were şîrovekirin. Di awayekê din de jî wê di wateya fahmkirina hêstan û an ya ku mirov wê hîs dikê û hwd jî. Di wê çerçoveyê de wê, vajî têtîna hêstê û an ku wê weke di demên kevnera de wê werê ser ziman «pathos» wê di rengkê de wê were şîrovekirin.

Li vir mijare logosê wê dikarê wê hinekê din di wê rengê de wê li ser wê bisekinê. Di renekê de wê, têngîna logosê wê weke ya ji têngînek rasyonali ku wê gavê biavêjê û wê bi awayekê vacî wê karibê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di nava têngîna aristo ev wê bi sêkikekê wê xwe bide dîyarkirin. Di renekê de wê, di renekê de wê, axiftina rasyonali weke logos, ya beremberê wê hêst pathos û qarakterê axiftinê etos û hwd re wê di renekê de wê, werê ser ziman.

Di hizr aristo de, logos ew mijara ku axaftvan behs dike, û navgînên birhankirinê ne bi qarakterê axaftvan (etos) an bi hestên temaşevanan (pathos) re bi naveroka mijarê ve girêdayî ne. Ji bo Aristo, logos amûra îdeal a birhanan e, ya ku divê îqna bike, di heman demê de rastî ev e ku mirov dihêle ku hem ji hêla hestên xwe ve hem jî ji hêla her kesê ku çend argumanan pêşkêş dike bandûrê li xwe bike.

Îqnakirina bi riya logosê dikare bi gelek awayên cihê pêk were, ji ber ku rastiyên cihê ên wê dikarin bi gelek awayên cihê werin pêşkêş kirin. Argumentasyon dikare gelek awayan bigire û bingehêk ji bo qadeke teorîkî ya cihê pêk bîne. Dabeşkirinek hevpar di nav rêbaza deduktîf, rêbaza înduktîf û rêbaza abductive de ye. Rêbaza deduktîv ji zagon an rêgezên gerdûnî dest pê dike û bi dozên takekesî diqede, lê rêbaza înduktorî bi çavdêriyên takekesî dest pê dike û bi qaîdeyên giştî diqede. Encama deduktîv a klasîk dikare bi zanîne dest pê bike ku hemû mirov mirin in û Sokrates mirovek e, lewma Sokrates jî mirî ye. Guhertiniya înduktîf a heman têngîna ramanê dikare ji vê yekê dest pê bike ku hemî mirovên ku heya nûha jîyane jî mirine - ji ber vê yekê hemî mirov mirin in. Hem sîlogisma békêmasî û hem jî entîmîmên netemam encamên dabirînê ne. Di sîlogismê de, divê hem pêşgotina ku hemî mirov bimirin Sokrates mirovek e, bi eşkereyî were gotin, dema ku antîmeyek dikare yek ji pêşgotinan ji holê rabike - wek nimûne, axêver dikare ji xwe re bihesibîne ku wê demê mirov wê dizane ku mirov (bi) mirin in. Wê demê bes e ku mirov bibêje ku Sokrates mirovek e, ji ber vê yekê ew ê rojekê bimire.

Li vir têngîna logosê wê dema ku em wê di renekê de wê werênina ser ziman wê bingihê wê ji aliyekê ve wê bi teorîkî û rêgezî wê ji aliyekê ve haraklit jî wê bîne ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di renekê de wê bi wê rengê wê bi gotinkirina wê di şêwayekê de wê were dîtin ku ew wê were kirin. Li vir lê Logos wê di hizra haraklit de wê weke rêgezek bingihîn a gerdûnî ku wê weke hemû tişt û bûyin wê li gorî wê bibê wê di şêwa û renekê de wê were dîtin ku ew wê were hanîn li ser ziman. Di

wê temenê de wê piştî wî jî wê filosofên ku wê piştî wê werin wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Minaq sokrat wê weke xosleta tiştê wê di rengekê de wê pênamebikê û wê ji aliyê xwe ve wê bi gotin bikê. Di wê temenê de wê bi gotina di hewirdoran wê tiştê ji her tiştê cihê dikê wê di rengekê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê pênamebikê û wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di awayekê din de jî wê di morfolojiya wê de wê têngînek bi têngîna gotina rasyonalityê ku wê were fahmkirin wê di wê rewşê de wê weke ya rasyonel ku ew wê bi wê re wê were fahmkirin êdî wê bibê. Di nava têngîna logos û têngîna rasyonalityê de wê, bi morfolojikî wê têngîliyê û girêdanek wê di fahmkirinê de wê xwe di wê rengê û awayê de wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ya ku wê piştî haraklî û sokrat wê ji hizirkirina aristo re wê weke bibê peyxam û ew weke encamekê bi têngîna li wê digihijê jî wê di rengekê de wê ev bê. Ew wê, di wê temenê de wê, dema ku ew wê ya hêstîyarî û ya aqilî û an ku ew weke logosê wê pêname dikê wê ji hev cihê dikê wê di wê temenê û awayê de wê di rengekê de wê weke ku ew wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtîyê de wê logos wê weke aliyekê wê yê giring wê di hebûna heyî de wê, dervî têngîna hêstê wê bi têngînek aqilî a rasonali wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê nûqtîyê de ku em têngîna rasonalityê wê bi gotinekê wê di dewama wê de wê werênina ser ziman wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, rasonalism, hizirkirinê wê bi hemû hevgerinên wê re wê weke mercekê ku wê hilde li dest û wê salixbikê wê weke têngînekê bê. Di awayekê de wê, di rasonalismê de wê aristo û sokrat wê di rengekê de wê bi hizrên xwe wê, di şîroveyan piştî de wê weke pêşengne wê jî wê di şewayekê de wê werina şîrovekirin. Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê bi têngîna rasonalismê ku em bibêjin, minaq platon wê dema ku ew li ser ideayan dihizirê wê bi têngînek weke di cewherê wan de wê, cewherên nagûharin wê hebin re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ya ku wê platon wê, di ideayan wî de wê bigihênê têngîna mayindatîyê jî wê di rengekê de wê weke ku wê karibê were fahmkirin wê ev bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di hizirkirinê de wê hemû hevgerinên wê ku wê bi wê re wê ew wê weke wê temem bikin wê, weke çerçoveya wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê. Wê weki din wê jî wê dikarê bi aqil û an bi aqil meşandinê wê karibê li wê were lê gihiştin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê were li ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, di têngîna rasyonalismê de wê, mijare aqılmeşandinê û bi aqıl tenê weke karina gihiştina fahmkirina wê jî wê weke xosletekê rasyonalisma klasik bê. Di demên piştê wê, di demên ronansên de wê bi filosofên weke yê descertes û hwd re wê were dîtin ku ew wê rasyonalismê wê şîrovebikin wê di awayekê de wê têngînen emprikî wê tevli mijarê wê bikin. Wê weke ku wê çawa wê locke wê jî têngînek emprikî wê bi ber têngînek rasonali de wê herê wê bi heman rengê wê descertes jî wê di şewayekê de wê weke bi ber têngînek emprikî de wê jî ya rasyonalismê a ku ew şêrove dikê wê herê.

Di wê çerçoveyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê xwe bide diyarkirin. Kant wê di rengekê de wê piştê wê dema ku ew hizrên xwe wê werênê ser ziman wê bixwezê ku ew têngîna rasyonalismê û emprisismê bi hev re bide levkirin wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê. Ji wê aliyê ve wê dema ku em hizrên kant wê fahmbikin wê di şîroveyên wî yê li ser mantiqê de bê û an şîroveyên wî yê li ser mijare aqılparêzîyê û hwd bê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê bixwezê ew di awayekê de ew hizra xwe di wê rengê de wê werênê ser ziman. Hegel zêdetirî wê di mijare derxistina rasyonalisme safî de wê li ser wê bisekinê. Wî dixwest ku ew tenê wê bi aliyê rasonali ve wê werênê ser ziman. Lê Kant bi ber aliyê emprisismê ve wê herikand û wê di rengekê de şîroveyên xwe bi wê re wê, di têkiliya nava rasyonalismê û emprisismê de wê bîne ser ziman.

Kant di rengekê de wê dema ku ew hizra xwe di wê warê de wê dihênê ser ziman wê dibêjê ku wê hinek hiş wê weke dervî têngîna azmûnê wê weke hebin re wê bi têngînek 'apriorî' wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê li ser têngîna hişmendiya mirov û sînoriya hişmendiya mirov û an bêsînorîya wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê di awayekê de wê li wê bihizirê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wan deman de wê weke gelek hizirvan wê hizrên xwe wê bi têngîna xweşbînîyê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Bi wê re wê di awayekê de wê bi hizirkirina mirov re wê were li lê hizirkirin ku wê bêsînorî wê di hişkirina mirov de wê hebê. Ev wê piştê wê, hin bi hin wê weke têngînek nû a rasonali wê bi têngîna rasyonalisma rexnegirî re wê di şewayekê de wê bi encam bibê. Di wê warê de wê têngîna rasyonalisma rexnegirî wê di şewayekê de wê bi têngîna xweşbîniya hişmendî re wê, di rengekê de wê, bi temen bibê û wê, di wê çerçoveyê de wê, bi hişê mirov û fêrsên wê yê fahmkirinê û di dewama wê de bi hev ve girêdanên wê

ve wê girêdayî wê were şîrovekirin û wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, mijare rasyonalmê wê têgînek vacî weke ya ku wê bi têgîna logosê a haraklit û piştî aristo pênase dikê wê di rengekê de wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Aristo zêdetirî wê di çerçoveyek aqiltiyê de wê şîrovedikê. Şîroveyên haraklit ku mirov li ser wê bisekinê wê hinekê dîmenekê cihê wê bi wê re wê weke ku wê karibê bi xwe re bide me. Empiricus wê di pirtûka heftem a «against the mathematicians» de wê bi van gotinan wê têgîna logosê wê werênê ser ziman. «Logos ku wê hetaheta wê hebê mirov hem berî bihiştinê û hem carekê ku ew bihist di wê de wê tenegehê wê bide diyarkirin. Ber ku her tişt ku ew li gorî logosê pêkdihê, weke yên bê azmûn dibê bê, her tişt li gorî xwezayê xwe ku ez wê cihê dikim û çawa ya ku ez wê didim diyarkirin wê, bi gotinên xwedi azmûn û çalakiyê bê. Mirovên din ku ew şîyar in çi dikin ne di farqê de na, weke çawa dema ku ew di razihin ku ew çi dikin ew ji bîr dikin.»

Haraklit wê dema ku em li gotinên wî dinerin wê mirov dibînê ku wê gotinên wî ji wateyekê zêdetirî wê di awayekê pirrwateyî de wê xwe bidina diyarkirin. Di wê nûqtayê de wê di rengekê de wê di pêvajoyek fahmkirinê de wê bikê ku ew bi gotinên xwe fahmbikê. Di rengekê de wê bi têgînek felsefî wê di şêwayekê de wê ew wê li ser wê bisekinê. Di gotinên xwe de wê, giringiya diyarkirin û fahmkirinê wê, li wê bihizirê. Minaq wê dema ku ew gotinên weke 'hetaheta' wê bikarbênê wê, di wateya bi birhankirinek gerdûnî de bê û an di bûyinek gerdûnî de bê? Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê. Di wê mijarê de wê bi gotinê wê nîqaşên xwe wê bikê û wê werênê ser ziman. Li gorî diogenes Laertius, Euripides wê li sokrat wê bi leyistikên ku ew dinivisênê wê, kopîyek ji berhemên haraklit wê bînin ser ziman. Di wê nûqtayê de wê dema ku wê di vegotinên ku wê haraklit wê ji sokrat wê bipirsê wê, di wê temenê de wê, sokrat bi gotina 'beşa min fahmkîya wê tekûz û pirr baş bê û ez wêre dikim bibêjim ku bo beşên ku min fahmkirina jî ev wusa ya.'

Li gori timonê Phlusi haraklit wê di gotinên xwe de wê pirr zêde wê pirralî bê wê pirr zêde wê ne diyarî û nepenî wê di gotinên wî de wê hebin. Li gorî wî 'nediyarî ku wî ji xwe re lêgeriya ya û dîtîya û em jî divê ku wê ji xwe re wê, lêgerin û wê kifşbikin.'

Haraklit wê di rengekê de wê li gorî timon piştî bêhîtyan wê nediyarîya xwe wê bide diyarkirin. Ew di wê nûqtayê de wê gotinên haraklit ên weke 'xweza hêj xwe vêşartinê dikê' û girêdanek vêşarî ji ya vekirî wê bi

hêztir bê' re wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman.

Li gorî Danile W. Graham haraklit wê li gelek şîrove û vegotinan wê bibê mijar û ew weke filosofekê bûjenî ê monist û an filosofê pêvajoyê wê di rengekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Çendî ku wê di rengê hizirkirinên xwe de wê bi dîmenê metafîzîkvanekê û an kosmologekê wê dîmenekê wê bide dîyarkirin jî lê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê rasyonalistekê emprist di dîmenekê de wê xwe bi hizir û hizirkirinên xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di rengekê de wê ji ya nepeniyê wê di hizirkirinên xwe de wê bixwezê û wê kifşbikê û wê derhênê li holê. Lê ji aliyekê wê yê din ve jî wê weke ku me li jor wê hanî ser ziman wê bi hizirên xwe wê, bi zêdeyî wê çerçoveyek logos û an mantiqî wê di şêwayekê de wê bi hizrên xwe re wê bide dîyarkirin.

Ji aliyekê din ve jî haraklit wê bi gotinên demê ên nepenî wê bixwezê têtînek felsefeyî wê têtîna û an têtîhiştina wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman û wê şîrovebikê. Ber vê yekê wê di rengekê de wê, di gotinên xwe de wê pirrwaterî wê weke bi hizirkirinekê wê bide dîyarkirin. Gotin wê bi wateya xwe ya gotinî ji aliyekê ve û wê wateya ku ew li wê dikê û ew bi wê dihênê ser ziman wê aliyekê wê yê din bê. Ji wê aliyê ve wê haraklit wê xwediyê têtîhiştinekê bê. Ji wê aliyê ve wê di aslê xwe de wê gotina nepeniyê u em bi haraklit re wê li wê bihizirin wê xwediyê hinek teybetiyên cihê bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di gotinên xwe de wê dema ku em bi gotina felsefeyê bihizirin wê dikarin wê werênina ser ziman ku wê yekitiya dijbaran û an yekitiya herikinê wê di rengekê de wê weke di şêwayekê de wê karibê bi gotinên wî re wê fahmbikê. Li gorî aristo jî wê haraklit wê weke herikbarvanekê wê rêgeza mantiqê a weke 'bi hev re di ahengekê de wê, di şêwayekê de wê, çawa wê di heman demê de ku wê hem rast û ne rast nebê ku wê diyarbikê wê di rengekê de wê bi têtînek hizrî wê di dewama wê de wê bi wê re wê weke wê werênê ser ziman.

Li gorî aristo wê di têtînek bûjeniyî de wê ew wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. W. K. C. Guthrie ku wê li ser şîroveyên aristo ên hilomorfikî re wê herê wê, têtînek bi wê, bi têtîna herikin û biryardariyê wê ciheyiya nava wê, weke têtîna bûjen û darêjkê wê di awayekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Li gorî wê şîroveyê haraklit wê her demê wê weke bûjenîparezekê bê û li gorî wê têtîna wî ya bûjenî ku wê

bûjen wê hertimî û demê di pêvajoyek gûharînê de bê. Di hizrên haraklit de wê weke di hizrên platon û an aristo de wê darêjkên venegûhar wê nebin.

Di wê nûqtayê de wê dema ku em li ser felsefeya haraklit wê hinekê din bi hizira wî re li wê bihizirin wê têngîna gotina yekitiya dijaran wê weke têngînek ku wê karibê bala mirov bikişênê bê. Ya rast û xwehr wê wek hev bê. An jî weke rêya ku ew diçê jor wê rêya ku ew diçê jêr bê. Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê, di awayekê de wê dîmenekê hizirkirinê jî wê di awayekê de wê, werênê ser ziman.

Haraklit wê hêj wê bikê ku ew bi gotin morfemî ew hizrên xwe werênê ser ziman. Ew di rengekê de di wê temenê de wê têngîna weke şibandîne û di wê şibandîne de bicihkirina têngînek bi wateyî a ku ew li wê hizir dikê û ew bi wê re wê werênê ser ziman. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê ji aliyekê ve wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê minaq wê di cemberekê de wê, destpêk û dawî bi hev re bin. Wê di wê nûqtayê de wê weke heman nûqtayê bin. Û wê di şewayekê de wê bi hev re wê çerçoveyek fahmkirinê wê bidina. Minaq ku em morfolojiyekê wê li vir çêbikin wê di têngîna haraklit de wê di nava ya destpêk û ya dawî de wê, di wê temenê de wê ew wê di hev de wê di şewayekê de wê bibin û ew wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê li wê bihizirin. Di têngînekê de wê, weke destpêk wê dewama wê hebê. Lê gotina dawiyê haraklit wê bi têngînek weke bi wê rengê re wê weke li wê bihizirê ku wê weke dawîyek di gotina dawîyê de nebê wê herikinek wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê di şewayekê de wê weke ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de em dikarin bi wê rengê têngîne û hizirkirinê wê bidomênin. Ya tam û ya qat wê di awayekê ve wê bi hev re bin. Wê di mêyla bi hevve bibin de bin. Wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê, di tamiyekê de qat û di qatekê de tambûn wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Di ya bi hev re wê di ahengekê de bê wê bi herikinekê wê ji hev wê bi hev re wê herê û di herikinekê de bê. Di wê çerçoveyê de wê di têngînekê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê hev temem kirin di tamiyekê de ku ew dibê û di wê tamiyê de yên ku ew wê temam dikin jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê bi wê re

wê li wê bihizirê. Ya lev dikê û ya nekê bi hev re di mêylekê de wê xwediye herikinekê bê. Di nava rewşên weke yên ku ew jî wê weke aliyekê wê ye din ê girîng wê karibê xwe bide dîyarkirin.

Wê jî wê di şewayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna tamiyê wê çawa wê tam bê. Di pêvajoyek herikinê de wê li gorî wê ew jî wê di tamkirina rewşk û pêvajoyek din a pêşdikeve de wê weke beşekê bi wê re di ahengekê de wê karibê wê di şewayekê de wê fahmbikê bê. Tam di xwe de wê tam bê. Lê ne tenê di xwe de ew heya. Di nava xwezayek ku ew di wê de wê tamam dikê de wê weke ku ew wê hebê. Wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê bi wê re wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê dijber wê bi demê re wê, di nava wê herikinê de wê bi levkirinê re wê li hev wê weke hev bi bûna wan re wê di rengekê de wê weke ku wê bibin. Ev jî wê weke aliyekê wê ye din bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê û rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Haraklit wê li ser têngîna mirinê re wê di wê rengê de wê werênê ser ziman. Ye bimir wê nemir bê, û ye nemir jî wê bi mir bê. Ew mirina ye din dijî. Di jiyane yên din de dimirê. Bi vê morfolojiyê wê dixwezê wê werênê ser ziman ku wê her tişt wê li hev bibê û wê weke bibê.

Di felsefeya haraklit wê biqasî ku wê were ser ziman wê, li ser têngîna gûharinê wê, di şewayekê de wê, were dîtin ku wê xwediye nerinekê bê. Li gorî Diogenes Laertius wê her tişt di felsefeya haraklit wê yekitiya dijbera wê bibê û wê bi giştîya tiştê wê weke çemekê wê biherikê. Di wê çerçoveyê de wê, di têngîna wî de wê 'her tişt diherikê' wê weke têngînek ku ew di wê de wê, pê de wê herê û wê werênê ser ziman. Jonathan barnes wê dema ku wê bahsa felsefeya haraklit wê bikê wê bi gotina «panta rhei» û an her tişt diherikê re wê werênê ser ziman. Li gorî barnes wê gotin wê heta sadsale 6' min ku wê bi tamî wê ji aliyê Simplicius ve ku w li haraklit wê newê baxşkirin jî lê wê wê ji aliyê platon ve wê li haraklit wê were atifkirin.

Haraklit wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê bi têngînên metefori wê gotinên xwe wê, di rengekê de wê werênê ser ziman. Minaq wê, dema ku wê bahsa felsefeya haraklit wê were kirin wê bi têngîna «mirov du caran nikarê xwe di heman çemê de bişoyê» an «em herdû li heman tiştê gavê diavêjin, lê em herdu li heman tiştê gavê neavêjin.» Di awayekê de wê, şiroveyên weke Karl Reinhardt wê, metefora çemê wê di şewayekê de wê

şîrovebikê û wê, di awayekê de wê di renekê de wê werênê ser ziman. Ew wê li ser têtînek hebûnîparêzî re wê, di şewayekê de wê werênê ser ziman. Li gorî ku ew dihênê ser ziman wê ne tenê çem wê hertimî wê bi gûharê, lê em jî hertimê digûharin' re wê di şewayekê de wê bi wê re wê, werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê bi têtînek hebûnî ku wê weke em hebin û an nebin re wê, di metaforekê de wê di şewayekê de wê şîrovebikê û wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Di mijare metafora haraklit wê, di wê çerçoveyê de wê di mijare hebûnê û fahmkirina wê bi têtînek hebûnî re wê, bi mijare têtînek gûharînî re wê bibê û wê di aayekê de wê werênê ser ziman.

Haraklit wê, di jiyânê de wê di renekê de wê hertişt wê di awayekê de wê hertimê wê di pêvajoyek tevgerê û gûharînê de bê wê werênê ser ziman. Gûharin û tevger wê, du fenomenên ku wê hev wê, ji hev bîafirênin û wê bi hev re wê karibin hebin. Bi tevgerê wê di renekê de wê, gûharîn wê bi têtînek metaforî wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Her gûharin jî wê bi xwe re wê gûharînekê wê werênê ku wê ti tişt wê piştî wê weke xwe wê nemênê û wê di pêvajoyek gûharînê de wê di renekê de wê weke ku wê derbas bibê.

Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare gûharînê û tevgerê wê di renekê de wê weke ku wê di wê rengê de wê dikarê wê fahmbikê wê bi hev re wê di hoyandinekê de wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Gûharin wê di wê de wê, tevgerin wê weke aliyekê ku ew wê bi wê hebê. Di dewama wê de wê di tevgerê de wê gûharîn wê weke aliyekê wê hebê. Wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê karibê wê di awayekê de wê karibê wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê haraklit wê, di hizra xwe de wê werênê ser ziman ku wê ti tişt wê weke xwe nemênê wê di renekê de wê di awayekê de wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, li ser ahengekê Reinhardt wê, têtîna gûharînê wê bi wê re wê şîrovebikê û wê di awayekê de wê bi wê re wê bikê ku ew wê werênê ser ziman. Karl martin Dietz wê li ser metafora çem wê bisekinê û wê bi gotina 'di çem de wê ti tiştê ku ew weke xwe dimênê winê rastî wê newin' re wê werênê ser ziman. Li vir wê gotina 'çemê wê di renekê de wê li ser wê bisekinê û wê di awayekê de wê bixwezê ku ew di renekê de wê di dewama wê de wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi

wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Weki din wê gotina çemê wê di rengekê de wê bi têngînek metafori wê ji aliyê filosofên emerikî ên weke W. V. O, Quine wê, dema ku wê gotina çem wê şîrovebikê wê ji wê di çerçoveya hizrên haraklit de wê bigihêjê têngînek demê û wê di gotina çemê û kirde û metafora wê de wê gotina demê wê di rengekê de wê, bihizirê û wê bi şibandinek bi wê rengê wê di awayekê de wê bixwezê ku ew wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê gotina li heman çemê du caran xwe navêtina li wê, bi gotina li 'ayni pêvajoya çemê du caran mirov wê nikaribê xwe biavêjê' re wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê weke ku wê karibê wê werênê ser ziman. Hizirvanên weke M. M. McCabe wê di rengekê de wê bahsa 'şê beşan' bikê ku ew bi wê re şîrovekirina wê bikê û wê weke ji peyvkirinekê wê weke beşên ku ew werina xwandin wê di rengekê de wê şîrovebikê û wê di rengekê de wê bixwezê ku ew di dewama wê de wê werênê ser ziman. Li gorî McCabe wê ev aforisma haraklit wê, ji aforismeyekê zêdetirî wê weke filosofekê ku ew dikarê wê niqaşkirinê bikê wê ji wê bigihêjê encamekê.

Di awayekê de wê, têngîna haraklit wê weke ku mirov wê dikarê wê di rengekê de wê fahmbikê wê ji aliyekê din ve ji wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê dijberî û hevkişandinê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê were fahmkirin wê li wê bihizirê.

Di dewama wê de ku em wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê. Anaximender wê dadwerîyê jî wê weke ku wê di şêwayekê de wê haraklit wê bikê wê weke bêdadiyê wê di rengekê de wê bi wê re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Piştî wê bi wê dijberên hev wê çawa wê di rengekê de wê, bi 'levkirinek baştirin' re wê bi encam bibê jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê şîrovebikê.

Aristo wê dema ku wê bahsa hizra haraklit a bi hev re di levkirinekê de wê bikê wê di metaforekê de wê direngê de wê werênê ser ziman. Ew jî wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê dema ku wê bilindayi û nimzbûn nebê wê levkîrin wê di nava wan de wê nebê. Weki din wê gotinê wê werênê ser ziman jiyane zindiyar û wê bi gotina ku wê nêr

weke mêr û mê weke jin nebûba wê ti jîyan wê nebûba. An jî wê di jîyanê de wê ti heywan wê nebûba. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê, ew wê têtîna dijberan û yekitiya wan ku ew wê û şîrove dikê wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di çerçoveya têtîna haraklit a yekitiya dijberan de ku w were ser ziman wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, hizra wê yekitiyê wê, di rengekê de wê bi wê hev nasinê jî wê çawa wê bikê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Wê jî wê di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê dema ku em ya ne bi hêz wê nizanibin emê ya bi hêz wê çawa wê ji wê cihê bikin û wê salixbikin. An jî wê vaji wê ya bi hêz wê ya ne bi hêz wê çawa wê hebê wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê di wê metaforê de wê yek bi ya din ku ew heya wê dide diyarkirin. Di metafora dijberiya yekitiyan de wê, hebûna yekê û ya din wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê kifşbikê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di mijare yekitiya dijberan de wê ji xwe wê di metafora wê de wê hebûna du tîştan wê hebê. Di wê temenê de wê, yek û ya din wê hebê ku ew ne weke hev û an vaji hev ku ew wê di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê şîrovebikê. Di wê têtînê de wê aliyekê wê yê din wê di wê rengê de wê karibê xwe bide dîyarkirin ku mirov wê bide dîyarkirin. Di mijare hebûnê de wê dema ku em li gorî wê mantiqê wê, têtînê wê li wê bihizirin wê çawa wê karibin wê di awayekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihizirin û wê karibin wê di rengekê de wê fahmbikin û wê werênina ser ziman. Wê fêrsa ku wê vaji hebûnê ya weke bi têtîna nebûnê jî wê di fêrsek weke di têtîhek heyî de wê karibê bi wê re wê fêrsek fahmkirinê bide me. Ku wê nebûn jî wê bi hebûnê re wê hebê wê demê wê hebûn wê hebûna nebûnê wê bi xwe re wê di şêwayekê de wê weke heyinek bi hebûnê wê di wê rengê de wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bi temen bikê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê fahmbikê bê. Di wê têtînê de wê weke ku wê were ser ziman wê her tîşt wê bi ya vaji xwe re wê, di rengekê de wê, di xwe de wê hebê. Weke ku wê çawa wê jîyan wê di wê de wê mirin wê hebê bê.

Haraklit wê ji aliyekê ve wê dema ku wê bahsa têtîna yekitiya dijberan wê bikê wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, weke du aliyên ku ew hev diafirênin wê dihênê ser ziman. Ji wê metaforê wê

têgîna yekitiya dijberan wê li gorî wê têgiha şer wê weke aliyekê ku wê bê derxistin li pêş Şer jiyanê de wê, bi rûxênê. Di awayekê de wê li gorî di hizra haraklit de wê, jiyan wê li ser afirandin, rûxandin û tevgerê wê weke ava bê. Di wê çerçoveyê de wê, ev hersê ali wê weke sê aliyên ku wê di wê rengê de wê, hev di hev de wê bihawênin. Wê dema ku ew dihêninê ser ziman wê weke bûjen ya dijberi xwe jî di xwe de dihawênê ku wê werênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê di şewayekê de wê li wê bihizirê bê.

Li gorî Abraham Schoener wê, şer wê di hizra haraklit wê weke rêgezê navendî bê. Wê dema ku wê werênê ser ziman yekitiya dijberan wê di renekê de wê weke pevçûna dijberan wê di renekê de wê, bênê ser ziman. Li gorî wê şer wê weke şer wê bav û keyê her tiştê bê. Hinekan wê weke xwûdê û hinekan jî wê weke mirov wê bide dîyarkirin. Kî azad kir û kî kole kir. Şer wê tiştan wê hem tûna bikê û hem wê biafirênê. Li gorî haraklit wê mirovan û xwûdanan wê yên ku ew di şeran de mirin wê bi rûmet bikin. Bi wê re wê mirinên mazintir û rûxandinên mazintir wê di dewama wê de wê êdî wê werin.

Wê dema ku wê haraklit wê bahsa logosê wê bikê wê di renekê din de jî wê mijare zaninê wê bênê ser ziman. Di têgîna wî ya zanina logosê de wê, sê gotin wê bi wê re wê derkevina li pêş. Ew jî wê gotin, axiftin û wate û an bi peyvkin. Logos ji aliyekê din ve jî wê, haraklit wê, di wateya ya ku ew dihê wateyê jî wê di şewayekê de wê, şîrovebikê. Di wê rengê de wê di logosê de wê li gorî hizra haraklit wê, di logosê wê nepeniyek wê hebê. Wê nezaninek wê hebê. Lê ew wê xwe bide li zaninê. Wê bide fahmkirin û wê werênê û li wateyê bide. Di wê temenê de wê ya ku ew wê xwe li wateyê da wê weke li logosê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê nûqtayê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê nûqtayê de wê têgîna ya xwe li wateyê dide wê weke ya ku ew dihê zanin jî wê karibê wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê weke ku wê xwe li wateyê da wê demê wê, ew wê weke hebê û an wê were zanin û dema ku ew hat zanin wê êdî wê bi wê re wê weke bûyinekê wê bibê. Wê nikaribê bibêjê ku ew heya. Lê ji aliyê wê yê din ve wê pêvajoya berî ku ew xwe li wateyê bide bo ku ew were fahmkirin wê ew çî bê û çawa wê hebê? Li vir ew wê weke pirsekê wê bimênê. Di wê nûqtayê de wê, di renekê de wê di wê rewşê de wê weke sernûxûmandinekê wê di renekê de wê, di meji de wê haraklit wê, li wê

bihizirê. Di destpêkê de wê, di renekê de wê bi wê awayê wê werênê ser ziman. «Ez ne, li logosê hisandinê re wê her tişt ku wê hebê û wê yek bê di derbarê wê de ku mirov di hizra xwe de hemhizir bê.» Li deverê din jî wê bi wê rengê wê gotinê wê werênê ser ziman. «Logosê çawa li lê hisênin û rastiye çawa ji jê biaxifim wê nizanîm» re wê werênê ser ziman. Haraklit wê gotina logosê di awayekê de wê weke ku wê xwediyê gotinê cihê û wateyên cihê bê wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Li gorî wî gotin wê gelek wateyên wê hebin. Gotin di gelek wateyên wê hebin. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê werênê ser ziman.

Michael Stokes wê dema ku wê bahsa hizrên haraklit wê bikê wê di nava têngînek derpêş û darêjkê de wê di şewayekê de wê weke ku wê bixwezê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Guthrie wê di renekê de wê haraklit wê weme metalyalistekî wê herê bikê û wê, di şewayekê de wê, bi têngîna weke 'bûjenên razber' û an ya ne bûjenî wê nikaribê wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê ya ku ew wê dixwezê wê bi kirpênê wê têngîna logosê bê. Di dewama wê de wê weke ku wê karibê wê werênê ser ziman wê, Walther kranz wê dema ku ew bahsa têngîna logosê wê bikê wê weke 'wateyê' wê di renekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Li vir wê mirov wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê dikarê wê ji aliyekê ve wê li wê bihizirê. Gelo mirov dikarê wê têngîna hizra haraklit wê bi têngîna dadwerîya xwezayî re wê fahmbikê. Li deverê haraklit wê werênê ser ziman ku 'mirov wê weke çawa wê sûrên bajêr wê biparêzên, divê ku ew bi heman rengê destûrên xwe jî biparêzên' Di dewama wê de wê bi têngîna bo parastina destûrên xwe jî ew şer bikê. Ber ku wê hemû destûrên mirovan wê çavkaniya wan wê destûrek tenê a giştî a xwûdawendî bê. Haraklit wê, destûra navendî wê dixwezê ku wê di renekê de wê weke têngîna logosê wê şîrovebikê. Wê destûra navendî ku wê her tişt wê li gorî wê û weke wê bibê wê, ew wê weke logosê wê di rengwekê de wê, şîrovebikê û wê di awayekê de wê werênê ser ziman.

Lê em wê dikarin wê bibêjin ku wê weke ku wê çawa wê bi sofistan re wê were dîtin û ew wê dibêjin ku wê hemû destûrên mirovan ku ew çawa pêwîstin weke ya destûrek navendî a xwezayî bê û xwe tabîî wê bikê ku wê werênê ser ziman wê di renekê de wê ne dûrî wê di renekê de wê haraklit jî wê hizra xwe wê di wê nûqteyê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, destûrên mirovan ku ew bi destê xwe çê dikin wê weke

destûrên mirovan bin. Di navenda wê de wê, destûrek xwezayî ku wê weke haraklit wê bi têngîna logosê wê li wê dihizirê wê di navenda wê de wê weke ku wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê wê di awayekê de wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê dema ku wê bi têngîna li leyha destûra xwezayê ew were terikendin û an tabîî kirin wê di rengekê de wê, weke destûrek navendî wê ya navendî û xwezayî ku ew wê ji wê rastîya wê xwe bide diyarkirin wê çawa wê were esasgirtin wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, ya xwezayî wê weke destûrek rast ku ew di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê.

Destûr wê di rengekê de ku wê bi destê mirovan wê werina çêkirin wê di rengekê de wê weke destûrek ku wê peyxama xwe ji ya xwûdawendî wê weke ku ew wê bigirê wê li wê bihizirê. Di wê nûqtayê de wê di destûrê de wê weke çavkaniya wê ya xwûdawendî bê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê di rengekê din de jî wê werênê ser ziman ku wê têngîna destûrê wê di wê rengê de wê, bi du beşan wê di serê haraklit de wê were dîtin ku wê hebê. Yek wê ya weke ku mirov wê weke sofist jî dibêjin ku mirov wan bi destê xwe çê dikin û li gorî wan dikin û ya din jî wê ya giştî û xwezayî ku ew weke ji xwe heya û her tişt û dest wê weke tabîî wê bibin re wê, di rengekê de wê werênê ser ziman. Ya duyem a xwezayî wê weke destûrek giştî û navendî û diyarker bê. Di wê çerçoveyê de ew wê di rengekê de wê dihênê ser ziman ku wê destûrên mirovan wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di hizra haraklit de wê weke têngîna çavkaniya wî di rengekê de ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê ev destûra navendî wê weke logosê wê weke aliyekê wê yê giring ew wê were dîtin ku wê li ser wê bisekinê. Minaq wê di nava felsefeyên xwezayî de wê weke çawa wê thales wê çavkaniyê wê bi avê, anaximender wê bi epeironê û anaximenes wê bi hewayê û hwd re wê werênê ser ziman wê haraklit jî wê bi êgir re wê di wê rengê de wê werênê ser ziman. Ew wê di wê temenê de wê, di şewayekê de wê, weke çavkaniya tûnakirn û afirandinê wê di rengekê de wê bi wê re wê di

şêwayekê de wê were dîtin ku ew wê werênê ser ziman. Li gorî wî ev element wê çawa wê li elementên din wê rê vekin wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Edward Zeller wê di rengekê de wê dema ku ew wê nûqteyê de wê şîrovebikê wê bi gotinên weke wê, 'bo haraklit wê germbûn û an bêhna zûwa ku wê bide wê ji êgir zêdetirî wê weke 'arkitekê' wê di rengekê de wê bîne ser ziman.

Haraklit dihizirê ku wê sazûmane gerdûnê wê ne bi destê ti mirovî û an xwûdayê wê were afirandin û ew wê weke ji xwe wê hebê. Û di her demê de ew heya û wê hebê. Ew agirê ku ew herdemê ew heya wê di pêvanan de wê bi şawitê û wê di pîvanan de wê were mivirandin. Bo ku ew wê sazûmanê wê bîne ser ziman wê gotina di rengê 'kosmosê' de wê di rengekê de wê weke wê werênê ser ziman. Li gorî haraklit di gerdûnî wê agire yekane tiştê sermedî bê. Her tişt ji êgir dibê. Her tişt wê di nava çemberek ku e ti carê xilas nabê de wê, li xwe dewrûdayim dibê. Weki din wê dema ku wê bahsa wê bikê wê di awayekê periodikî ku de wê di nava demên dirêj de ew agirê weke 'ekpyrosis' ku wê ji wê were bahskirin wê weke agirê ku ew bi wê dûnya tûna dibê wê werênê ser ziman.

Haraklit wê mijare êgir wê di rengekê de wê weke têtînek ji wê bûyinê û wergerinê ji wê bi gelek awayan wê werênê ser ziman. Mînaq weke ji êgir mirin axê dibê. Di hewayê de mirina êgir dibê. Di avê de mirina hewayê dibê. Di axê de mirina avê dibê. Ew wê di wê temenê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê bahre pêşî wê nêvî agir û nêvê din ax bê. Wê bi bahrê wê rahn bikê û wê rewşa berî dûnya bûnê wê bi wê re wê, biafirê.

Li gorî hinek şîroveyna haraklit êgir wê weke 'ark' wê şîrove dikê û wê dihênê ser ziman. Di mijare êgir de wê, tevger û wergerîna ku ew di wê de dibê û bi wê dibê wê di rengekê de wê kifşbikê û wê ibxwezê ku ew wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Haraklit wê di rengekê de w di aslê xwe de wî ku mirov wê di wê rengê de wê weke kesekê ku ew arkê di hîlbijêrê wê di rengekê de wê werênê ser ziman wê, weke filosofekê ku ew êgir bi têtîna tevger û herikinê re wê dihênê ser ziman û wê di pêvajoyek fahmkirinê a şenber û an bûjenî û ya diyar de ku ew wê dikê wê fahmbikê û wê di şêwa û rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê, hizrên haraklit wê dema ku wê werina hanîn ser ziman wê di şêwayekê de wê weke ku ew weke filosofekê bûjenîparêz wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Wê jî wê di rengekê de wê

dikarê wê werênê ser ziman ku wê hizrên haraklit wê di çerçoveya têtîna bûjyînê, rewşa heyinî a bûjenî û pêvajoya şenber a bi heyinê a herikinê wê di rengê de wê dikarê di şêwayekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Li gorî ku ew mijare êgir wê dihilde li dest wê agir wê weke rewşek gûharinê zêdetirî wê weke metaforek dagerî wê di rengê de wê were dîtî ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di şêwayekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengê de wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di mijare herikinê de wê bi kijan aliyê û an hevrastê ve wê herê wê weke aliyekê wê yê dibin bê ku mirov wê bi têtîna wê di dewama wê de wê bi wê re wê kifşbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqteyê de wê bi pêvajoya herikinê û hevrastra wê di wê çerçoveyê de wê, di rengê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê û wê bixwezê ku wê werênê ser ziman.

Li vir wê di mijare têtîna êgir de wê aliyekê wê yê din jî wê, weke bi wê nûqteyê re wê bibê mijare lêpîrsînê. Ew jî wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê agir wê çawa wê her tiştê wê bi şawitênê û wê her tişt wê bibê agir lê agir dikarê bibê her tişt û hwd wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê were li lê hizirkirin û wê were ser ziman.

Di çerçoveya hizrên haraklit ên kosmolojikî de wê dikarê wê di rengê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di dîmenekê de wê weke filosofên demê wê zêdeyî wê bi hizrên astronomikî re wê alaquadar nebê. Lê di rengê de jî wê, di hizrên xwe yên ku ew dihênê ser ziman de wê bi têtîna logosê û rengê şîroveyên ku ew wê bi wê dikê jî wê di şêwayekê de wê, dîmenekê astronomikî ê gerdûnî jî wê bi xwe re wê di şêwayekê wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide. Di wê temenê de wê, di mijare têtîna gerdûnî de wê weke çawa wê pisagorî wê bi rêgezên gerdûnê re wê alaquadar bibin û wê têtîna weke metamatik û musikê û hwd wê di rengê de wê bi wê re wê, li wê bihizirin ew wê, di awayekê de wê, bi têtîna logosê ku wê di şêwayekê wê weke beremberê wê were di awayekê de wê were dîtî ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê. Lê hizrên haraklit wê, di dîmenekê de wê weke çawa wê hizrên pisagoriyan wê gelek şîrovevan wê bi wan re wê weke hemhizir bin ku wê ji mesapotamya wê werina girtin û an

fêrbûn jî wê bi heman rengê wê têngînên haraklit jî wê dîmenekê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Minaq wê dema ku em mijare hizrên haraklit wê bi pêjna êgir re wê li wê bihizirin ev wê li mesapotamya weke ku wê mijare bi zerdeştîyan û hinekî mitrayiyan û hwd re wê di dîmenekê de wê were dîtin ku ew wê, di şêwayekê de wê ew wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê, di temenekê kosmolojikî û hwd de ew wê di awayekê de wê şîroveyên xwe wê bikin û wê di awayekê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman.

Haraklit wê di renekê de wê her tiştê wê di dîmenekê wê weke li gori wê têngîna logosê wê bi rêgezî wê pêkhwerê. Ji wê têngîne wê dikarê wê di dîmenekê de wê têngîna baxtê ji wê bixwênê? Di awayekê de wê di dîmenekê de wê di nava fêrsên dem û jîyanê û pêvajoyên wê yên herikinê de wê di renekê de wê, dimenekê determinist jî wê bi wê re wê, di renekê de wê werênê ser ziman. Lê ev dîmen wê dîtbar wê karibê dervî wê bi gelek aliyên din jî wê were fahmkirin. Minaq wê dema ku wê bi gotina têngîna weke mirov 'du caran xwe di heman çemê de naşoyê' ku wê werênê ser ziman wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê fahmbikê û wê di şêwayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Mijare rojê de wê di şêwayekê de wê li ser têngîna rojê wê hizrên wî wê di renekê de wê ne dîrî hizrên mitrayiyan bin. Wê weke ku wê ji wan bigirê wê di dîmenekê de wê werênê ser ziman. Minaq wê mitrayi wê di wê baweriyê de bin ku wê roj wê ti carî wê naçê ava. Her roja ku wê roj wê derkeve wê weke nû derketinê bê. Ew wê di têngînek xwe dûbarekirinê de wê fahmnekê. Di wê çerçoveyê de wê, di nava rojava û rojhilat de wê, çawa wê dakeve bin ardê û wê pêde wê herê wê di renekê de wê didîmenekê fahmkirinê wê di fahmkirina xwe de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Galen wê di renekê de wê dema ku wê bahsa hizrên haraklit wê bikê wê di wê rengê de wê, werênê ser ziman ku wê 'dema ku ew derdikeve ew vedikeve û dema ku ew diçê ava jî ew divemirê re wê di renekê de wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, li ser têngîna roj û şevê re wê li ser hizrên hesiodos re wê werênê ser ziman û wê bibêjê ku wî şev û roj ne dizanî ber ku ew yek bûn' re wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Weki din wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê roj wê ji demsalan wê berpirsiyar bê wê werênê ser ziman.

Di hinek şîroveyan de wê weke ku wê haraklit wê heyv û rojê wê weke hinek tasên ku ew tişî agir in ew hertimê vedikevin wê di rengekê de wê weke ku wê bixwezê ku ew wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di hizrên xwe de wê, di rengekê de wê di mijare berqvedanê de wê di şêwayekê de ew bi xwûdayiyekê weke bi mazinahiya zeus ve wê girêbide. Ew wê weke yek hebûn, yek zane wê bi navê zeus wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ew wê di ya xwûdayî de wê, serî li têgîna dîtbarî wê di rengekê de wê bide. Li gorî wê werênê ser ziman ku wê bo yazdanan wê her tişt wê di nava wekhevi û dadmendiyeke û başîyekê de wê herê. Lê ew di nava mirovan de wê ne wusa bê. Li gorî wê bo hinek mirovan wê ew baş bê û bo hinekan ne. Bo hinek mirovan wê wekhev û dadmend bê û bo hinekan wê ne wusa bê. Di wê çerçoveyê de wê di nava mirovan de wê cihêbûnê wê di rengekê de wê bi wê re wê bikirpênê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê hin gotinên haraklit û wê li ser xûyê wê werina ser ziman wê hebin û mirov dikarê di rengekê de bahsa wan bikê. Minaq wê, bahsa mêrekê wê bikê û wê bi gotina qarakterî wî baxtê wî ya. Ankû wê bi gotina qarakter baxte wê di rengekê de wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê, di rengekê de wê, gotinên weke 'ethos' ku wê ji aliyekê ve jî wê karibin werina wateya qarakterê û yên weke 'daimon' ku wê werina wateya dîyarkirina bi wê û an têgînek baxtî a bi wê dîyarkirinê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Daimon wê di wateyek din de jî wê di rengekê ya ku wê weke hêza ku ew baxtê mirovan dide kifşkirin û hwd jî wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di mijare felsefeya serdema kevnera a xwezayê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê bi filosofên demê de ku wê were hildan li dest wê mijare giyanê bê. Di wê nûqtayê de wê ew wê çawa wê were hildan li dest û fahmkirin jî wê, giring bê ku mirov li ser wê bisekinê bê. Wekî din wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare giyanê wê weke ku wê minaq di nava felsefeya haraklit de ku em bi gotinekê wê salixbikin wê, weke ji êgir û avê dibê wê di rengekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Agir ê asta wê ya li jor û av yê asta jêr wê pênasebikê.

Li gorî haraklit ku mirov çendî sînorê her tiştê derbas dikê jî lê mirov nikaribê bi tamî giyanê wê kifşbikê. Wê hin bi hin wê şîroveyek weke ya

ku mirov wê, di renekê de wê bi felsefeya epikur re wê bibînê wê were dîtîn ku ew wê werênê ser ziman. Weki din wê dema ku mirov dijî wê çawa wê li xwe û kirin, xuy, tevger û rewşên weke yên qarakterî û hwd wê serwer bê wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê, li ser wê bikê. Ew wê weke xwestekên xwe yên dînyawî serweriyê re wê di renekê de wê bi gotin bikê û wê werênê ser ziman. Li gorî haraklit wê dema ku mirov serxoş bê wê weke rewşek giyanî ku ew wê weke bi êgir ew dibê re wê dişiband û wê dihanî ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê din ve jî wê weke ku wê were dîtîn ew wê di mijare salixkirinên xwe yên li ser giyanê de wê di dîmenekê de wê weke bi aqil û fahmkirinê wê bikê ku ew hinek şîroveyna pêşbixê. Minaq ew şiyariya bi giyanî wê weke bi fahmkirinê ve wê werênê ser ziman. Piştê wê bi gotinê weke "ku mirov bi hêrs bê şer bikê wê zor bê, ber ku wê xwestekên xwe bi bihayê giyanê wê bikê."

Wekî ku Sextus Empiricus diyar dîke, "Bi xêzkirina vê mantiqê xwedayî di nefesê de em xwediyê hişê ne, û di xewê de em ji bîr dikin, lê bi hişyarbûnê em dîsa hestên xwe vedigirin. Çimkî di xewê de rêyên têgihîştinê tene girtin û ji ber vê yekê hiş nakê. Tiştê ku tê parastin tenê girêdana bi nefesê ye." Heraklit got: "Eger her tişt bibe dûman, wê demê têgihîştina bi pozê re ye.

Heraklit giyan bi pîrepindê û laş bi tevnekê dide ber hev. Heraklit di wê baweriyê de bû ku giyan ew e ku bedenê dîke yek û di heman demê de têgihîştina zimanî jî dide, têgihîştina Homeros tenê wekî nefesa jiyane jê re digirt. Heraklit tinazê xwe bi têgihîştina Homeros a giyanê di jiyana axretê de wek sîwan dîke û dibêje: "Giyane li Hadesê bêhn distînin". Nêrînen wî yên li ser jiyana axretê ne diyar in, lê Heraklit got: "Tiştên ku piştî mirinê li benda mirovan in ku ne li hêviya wan bûn û ne jî xewnên wan."

Li gorî têgîna aristo wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, haraklit wê têgîna giyanî a fizikî bi nerînê wê hanîna ser ziman wê berpîrsîyariyê wê bê. Di "de anima" de wê werênê ser ziman ku wê, di (têgîna) haraklit de rêgeza pêşî wê weke her tiştê ku ew dibê û bêhnek germ li wê bide wê weke giyanê bê wê bibêjê. Ew wê di dewama wê de bide dîyarkirin ku ew wê weke bêcîsm û di pêvajoyek dayimî a herikinê de bê re wê werênê ser ziman.

Weki din wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê dema ku wê felsefeya haraklit wê were ser ziman wê li ser gotina agir re wê, di renekê de wê bi têtîliya wê ya bi zerdeştîyê re

wê were danin û wê di hin waran de wê were lêkolîn kirin. BI teybetî ji gotina "atar" a ku wê di wateya êgir de di avêsta de wê bê gotin ku ew bi zêdeyî bibandûr bûya wê di hin şîroveyna de jî wê were ser ziman û ji jê were bahskirin. Di tşkiliya tşkîn û doktrina zerdeşt a êgir û hizrên haraklit de wê, cihêbûn û levkirinên li ser temenekê esasî jî wê li hev dikin wê hebin. Bandûra felsefeya zerdeştî û berî wê mitrayî li pêşketina pêvajoyên felsefeyê ên girekê wê ji wê aliyê ve wê karibê ji temen ve wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê wê yê giring wê kifşbikê û wê werênê ser ziman.

Mijare deverên ku ew li wan wl kultên êgir wê li wan serwer hebê wê weke li kurdistanê û mesopotamya wê ji aliyekê din ve jî wê li deverên din weke hindistanê wê hebê. Wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê tşkiliya elementên din ên ku ew bi hev re wê gûharinê wê bikin û an ji hev wê bibin wê di rengekê de wê were dîtîn ku wê were lê hizirkirin û wê bi wê tşkîn wê werina ser ziman. Di wê rewş de wê, minaq jicîhûwarkirina hêmanên din bi agir di wêjeya Vedic ya heman serdemê de, wek Upanîşad, jî hev wate hene. Minaq, Taittiriya Upanîşad dibêje, "Agir di avê de, av di agir de ava dibe." Ev wekî "Doktrîna Pênc Agiran" jî dihê zanîn. Martin L. West dihênê ser ziman dike ku ev doktrînen pevguhertina hêmanan li seranserê berhemên nivîskî yên li ser felsefeyê yên ku ji wê serdemê mane hevpar in; Ji ber vê yekê bi teqez nikare were gotin ku doktrîna agir a Heraklit ji bandûrek din a medi an hindî bandûr bûye, lê dibe ku ew beşek ji danûstendinek hevûdu ya bandûrên bi demê re li Rojhilata Nêzîk a Kevnar jî be. Weki di ku mirov di dewama wê de li ser vê nûqtîyê wê werênê ser ziman felsefevan Gustav Teichmüller hewl da ku birhan bike ku Heraklit ji hêla Misriyan ve hatî bandûr kirin, an rasterast bi xwendina Pirtûka Miriyan an jî nerasterast bi rêya oldarên nepenî yên Yewnanî. "Çawa ku tava Heraklit her roj ji avê dihat çêkirin, Horus jî wekî Ra'ya rojê, her roj ji ava Lotus derdiket."

Di wê demê de wê ev tşkîn wê di rengekê de wê hebin. Lê di tşkîha sêyem de a medî ku wê bi zerdeşt û bandûra wê karibê wê werênê ser ziman wê zêdetirî wê weke fektorek giringtir wê derkeve li pêş. Sedemên vê yên cihê wê hebin. Ber ku wê, di wê demê de wê zêdeyî wê zerdeştî wê di şîroveyên xwe de wê bi tşkiliya elementan a bi hev re wê bi zimanekê felsefeyî wê di wê demê de wê şîrovebikin û wê di şîroveyên xwe de wê bi zêdeyî wê weke ku wê were dîtîn wê li pêş bin.

Bandûra zerdeştî wê di demên helenikî de wê zêdetirî wê, filosofên weke Friedrich Nietzsche wê bi kirpênin û wê werênina ser ziman. Di wan deman de wê zerdeştî wê weke felsefeyek fermi pêşî bo axamanîşan û piştî bo sasanîyan wê di wê rengê de wê xwe bide dîyarkirin. Ev rewşên weke esas hildana zerdeştîyê bi fermî wê, di dewama ya medî û pêşveçûnên wê de wê xwe di rengekê de wê bidina dîyarkirin.

Haraklit wê di felsefeya xwe de wê zêde wê derkeve li pêş û wê bigihijê şan û şohretekê. Zêde wê newê zanin ku ew çawa perwerde daya û an şagirtên wî hebin. Lê Diogenes laertius wê gotinekê wê bi wê rengê wê li ser wî bibêjê ku wê, çawa wê, zêde were naskirin û wê bi gihij navderiyekê û bi wê yekê wê şopdarên wî biafirin. Lê em wê di wê nûqteyê de wê dikarin wê di dewama wê de wê werênina ser ziman ku wê gelek zanistvan ên demên hemdem wê dema ku wê haraklit wê şîrovebikin wê bi gotinên weke 'ku ew piştî mirina xwe wê zêde wê bigihijê navdarî û şan û şohretekê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Weki din platon di danûstandina xwe ya bi navê Cratylus de wê, li gorî platon Cratylus wekî Heraklit û xwezaparêzekî zimannasî pêşkêş kir ku bawer dikir ku divê nav bi awayekî xwezayî li ser tiştên xwe derbas bibin. Li gorî aristo Cratylus wê gavekê ji mamosteyê xwe wê, derbas bikê. Û radigihênê ku wî gotin «li heman çemê carekê nikaribê li lê gavê biavêjê.» Wî hizrek bi wê rengê pejirend ku mirov, di derbarê dînya ku ew dayimi di gûharê nikaribê tiştêkê bibêjê. Piştî wê werênê ser ziman ku mirov wê weke 'ne pêwîst bê ku ew tiştêkê bibêjê' û wî tenê teliya bi tevgerkir. Li ser wê têgîna platon û aristo ku mirov herê qarakterizekirinekê wê demê wê weke ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê ku wê ji hizrên Cratylus wê karibê wê fahmbikê ku wê gûharîn wê gûmanê wê bi xwe re wê, di rengekê de wê, ragihanê û wê bide dîyarkirin. Ber ku wê, ya ku ew ne xwediyê xwezayek mayinda bê wê nikaribê li gorî wî were salixkirin jî.

Haraklit wê têgîn û hizrek vegûhar wê di rengekê de wê dênê li holê. Vajî wê filosofên weke parmenides wê bi hizra xwe ya venegûhar re wê, werina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku em têkiliyekê dênin wê demê wê, di nava hizrên gûharîn û venegûharînî de wê têkiliya fahmkirinê ku wê were danin wê, karibê bi wê re wê, weke rewşek bi bandûrî ku ew wê karibin weke li hev bikin jî wê werênê ser ziman. Lê hizrên haraklit wê di rengekê din de wê bidina dîyarkirin ku wê di wê

demê de wê, weke du doktrinên ku ew wê di wê rewşê de wê weke ku wê werina beremberê hev wê di rengekê de wê werina dîtin.

Di felsefeyên tégînên felsefî ên gûharinêr û venegûharinêr

Di felsefeyê de wê weke ku wê karibê wê li ser wê bisekinê wê mijare felsefeyê û bi wê fahmkirina hebûnê wê weke aliyekê wê yê giring wê derkeve li pêş. Di felsefeyê de wê xwezayê mirov û çavkaniyên wê çawa hena wê weke aliyekê wê yê ku wê di dewama wê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, felsefeyên weke ya haraklit û hwd wê, dîmenekê vegûherinêr wê dênina li holê. Vajî wê, felsefeyên weke yên parmenides wê dîmenekê venegûherinêr wê dênina li holê. Di wê de wê, di rengekê de wê, were lê hizirkirin.

Di felsefeya demên presokratikî de wê, di nava xwezayê de wê li çavkaniya wê lê gerînê wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Mînaq wê, di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefeya xwezayê wê, di wê demê de wê, bi pirsên *çi çiya* re wê di rengekê de wê, werina lêpîrsîn û wê, hewldanên fahmkirinê wê bi wê re wê, di rengekê de wê, bide dîyarkirin. Di xwezayê de wê gelek tişt wê hebin. Wê weke xwezayek hevgirtî a ji gelek tiştan wê were lê hizirkirin. Ev wê di wê demê de wê di felsefeyê de wê, çavkaniya hizrên 'pluralistî' jî wê di rengekê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê biafirênê.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê, werênê ser ziman ku wê ji wê aliyê ve wê felsefeya filosofên xwezayî wê, di wê warê de wê lêpîrsînekê wê li wê bihizirin. Lê di wê nûqteyê de em dîsa li nûqteya destpêkê li wê vegehihin û wê di dewama wê de wê werênina ser ziman. Di mijare gûharinê û ne gûharinê de wê, di awayekê de wê, rewşa ku wê bi tégînê wê derkeve li pêş wê weke du aliyên vaji hev bê. Di felsefeya haraklit û weke ya parmenides û hwd jî de wê di rengekê de wê weke felsefeyên vaji hev bin û wê di rengekê de wê di demên kevnera ên destpêkê de wê di rengekê de wê felsefe wê di nava wan herdû aliyên de wê, çawa wê, rêyek navîn wê bibînê ku wan bi hev re wê fahmbikê wê, li ser wê bisekinê.

Di wê nûqteyê de wê felsefeya gûharinê û ya ne gûharinê wê çawa wê were levkîrin û an wê çawa wê rêyek navîn wê di nava wan de wê ji wan re wê were dîtin? Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de

wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Felsefe wê, di serî de wê vê mijarê wê di destpêkê de wê weke mijare serî a ku ew weke pêwîsta wê fahmbikê wê ji aliyekê ve wê hilde li dest û wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê li ser wê bisekinê. Wê di nava ya gûharinêr û ya ne gûhariner de wê kevneşopîya hizirkirinê a weke ku wê weke rêyekê wê bê dîtin wê di demên felsefeyên heta demên hemdem de jî wê weke aliyekê ku wê li wê were lê hizirkirin. Minaq hizirkirinên weke bi felsefeyê re ku wê bi têngînên weke ya zanina azmûnê û zanina der-azmûnê û hwd re ku wê li wê were lê hizirkirinê wê hinekê jî wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di têngîna kant de wê, têngihên weke 'apriorî' û an 'aposteriori' û hwd wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê, di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê di felsefeyê de wê, ev dûalite wê di demên kevnera de wê bi felsefeya aqilê rasyonel û yê aqilê irrasyonel û hwd re jî wê di rengekê de wê xwe di dîmenekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Ji wê aliyê ve wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê felsefeya xwezayê wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê kaeribê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di çerçoveya têngîna felsefeyî a ku me di destpêkê de wê hanî ser ziman a weke ya vegûharîn û venegûharînê de wê di wê temenê de wê, bi têngînek ku wê di wê temenê de wê li ser çavkaniya aqilekê vegûhar ê jiyânî û kirinî ku wê ji navaroka jiyânê wê bibê û an aqilekê vegûhar ku wê weke xwe wê bimênê û ew dervî azmûnê heya wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Haraklit wê di rengekê de wê, ew wê nakokiyê wê di rengekê de wê, di hizrên xwe de wê di şewayekê de wê bijî wê weke ku wê çawa wê, di dîmenekê de wê, parmenides wê bi dîmenê hizirkirinê xwe yê venegûhar re wê çawa wê dîmenê jiyânê ên ku ew dijîn û di wê de wê weke vegûharin wê hebê û wê werênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Haraklit wê di têngîna logosê de wê dixwezê wê di rengekê de wê şîrovebikê. Têngîna logosê wê, ji aliyekê din ve jî wê ji hizirvan û filosofên weke platon re wê ji têngînên weke ya bi hizirkirinê a fenomenên vacî û metamatikê ku ew wê, werênê ser ziman û wê di wê de wê serî li

metamatik û geometriyê û hwd wê bide re jî wê weke aliyekê ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê di di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê ev wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Têgînên felsefî ên ku ew ji çend fîlozofên din ên berî dema Sokratî mane, mijarên Heraklit ji aliyekê ve ronî dikin. Diyojenê Apollonyayê dihizirî ku bandûra tişteki li ser tişteki din dihê wê wateyê ku ew ji yek bûjenê hatine çekirin. Di felsefeyên pluralist de wê di dîmenekê de wê bandûra Heraklit hebe. Fîlozof Anaksagoras red dike ku dijberên di "yek kozmosê" de ji hev veqetîne. Empedocles' (dibe ku yekem piştî Heraklit) hêzên dijber ên ku bi navê Hezkirin û Nefret, an jî rasttir Aheng û Pevçûn dihêne ser ziman. Demokrît û an atomîst jî wek di bin bandûra Heraklit de mane. Atomîstan weke Heraklit bawer dikirin ku her tişt di tevgerê de ya. Di şîroveyek de weke ya atomîstan kir ew bû ku ew di bingeh de di navbera têgihên felsefî yên nakok ên Heraklit û Parmenîdes de rêgezek navîn bibînin.

Gelek hizrên ku wê bi navê haraklit wê werina ser ziman wê di rengekê de wê di nava sofistên de jî wê werina ser ziman. Minaq wê dema ku em hizrên protagoras û an Gorgias û hwd lê dikolin wê aliyê wê di awayekê vekirî de wê kifş dikin. Di mijare gûharînê û li ser têgîna gûharînê de wê çawa wê karibê wê bahsa hebûnê wê were kirin wê li ser wê serî biwastênin.

Haraklit wê di rengekê de wê têgihên weke yê 'ahenge xwezayê' û hwd wê di şewayekê de wê bikê rojava wan de jî. Li ser wê re wê, sofist wê, di rengekê de wê li ser têgînên weke pîvanê, sînorê, rajeyê û hwd jî wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin. Di wê nûqtayê de wê di nava felsefeyê de wê di demên piştî de wê têgînên weke yê şenberîyê û razberîyê û hwd jî wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê ku ew wê li wê bihizirin û wê di rengekê de wê weke ku wê werênina li ser ziman.

Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman minaq wê minaq şenberîyê û an razberîyê wê çendî wê dîyar û an ne diyar bê wê, di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku wê karibê bi têgînên wan re li wê bihizirê. Minaq wê dema ku em gotina tam û nêvî û hwd hildina li dest. Ya ku e nêvî bê wê di xwe de wê tambûnekê wê bi sînorê wê nîvbûna xwe re wê di xwe de wê bihawênê. Lê ew tam wê di nava sazûmanekê de wê karibê weke beşek ji wê bibê.

Ji wê aliyê ve wê lêpîrsîniya li ser têtîna şenberiyê wê ji aliyekê din ve jî wê karibê wê hilde li dest. Di nava xwezayê de wê darek wê bi serê xwe wê weke yekê û tam wê karibê wê hebê. Lê ew beşek ji nava wê daristanê a li dora wê ya. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê.

Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeya gûharînê wê, ji wê aliyê ve wê li têtînekê empedokles wê hev tememkirinê wê bi têtînekê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Di mijare gûharînê de wê, ji wê aliyê ve wê, atomist û an pluralist wê di çerçoveya têtîna atomê ku wê weke mene herî bingihîn û ew ku wê weke xwe bimênê wê di rengekê de wê li wê bihizirin. Demokrit wê dema ku wê atomê wê pênasabikê wê weke 'mene herî piçûk ku ew êdî nayê qatkirin wê di şêwayekê de wê salixbikê û wê werênê ser ziman.

Wê dema ku mirov li wê nûqteyê dinerê wê di wê de wê kifşdikê. Wê têtînek hizrî ku wê weke ji kirinên jiyânî wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê dema ku wê bahsa têtînên felsefeya demê bikin wê bi wê re wê di rengekê de wê, bi hev re ketina hemberî hev a têtînek vegûhar û ya venegûhar wê, bi wê re wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê weke ku em di nava danûstandinên weke «theatetus» de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê bi hizrên sofistan re wê niqaşê wê bikê. Di wê danûstandina xwe de platon wê li ser hizrên protagoras re wê di awayekê de wê weke ku wê were dîtîn wê niqaş bikê û di wê nûqteyê de wê, bahsa têtînên pratagoras bikê ku ew dibêjê «mîrov pîvan a» û an «zanin derkkirina». Di wê nûqteyê de wê, di rengekê de wê, di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê mijare zaninê û derkkirina wê di wê nûqteyê de wê di şêwayekê de wê li wê were lê hizirkirin.

Ji wê aliyê ve wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare afirina zaninê wê di wê nûqteyê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li vir wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare zaninê ku wê werênê ser ziman wê ew zanin wê ji xwe wê hebê û an wê dema ku em ji wê kiryarê û an kirinê û an tiştê wê digirin ew wê hingê wê bibê wê weke aliyekê wê yê ku ew wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê nûqteyê de wê, mijare zaninê wê bi zaninê re ku wê zanin wê weke ew wê re wê bi riya sehên me wê ya ku em bi wê derkdikin wê ew çibê wê li wê bihizirê. Sofistan wê di wê demê de wê bi zêdeyî wê mijare zaninê wê hildina li dest. Weki di wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê dikarê wê di awayekê de wê bi wê re wê di reng û şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Sofistan wê di wê temenê de wê di zaninê de wê niqaşên ku wê bi zaninê re wê bikin wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê ku wê bi şenberî û razberî wê bibê temenê hizirkirinê bi zaninê re jî. Wê di wê nûqteyê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Lêpirsîna li zaninê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê bi hizrên wan re wê xwe bide dîyarkirin. Li ser mijare çawa hebûna zaninê û an zanin heya û an nîn a wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê were li wê hizirkirin. Ji wê aliyê ve wê, bi hebûna zaninê re wê, ji wê aliyê ve wê di rengekê de wê weke ku wê li wê were lê hizirkirin ku wê çawa wê zaninê wê fahmbikê û wê bi wê fahmbikê. Zanin ji kû dihê? Wê li ser wê temenê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê nûqteyê de wê, weke tiştêkê ji xwe heyi ku ew xwe li sehên me dide û em wê derdikevin bê û an wê weke tiştêkê ku em wê dema ku em bi sehên xwe dihizirin ji wê tiştta ku em dihizirin em wê di afirênin û an ew hingê wê weke bibê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku em dikarin wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirin bê.

Di wê nûqteyê de wê, mijare sehê û zaninê wê di wê nûqteyê de wê li ser çavkaniya zaninê re wê di wê warê de wê were dîtin ku wê were li wê hizirkirin. Di wê nûqteyê de wê weke çavkaniya wê heyina zaninê wê, mijare hebûnê wê di rengekê de wê weke ku wê mirov wê fahmdikê wê bi hizirvan û filosofên sofisti û hizrên wan re wê di rengekê de wê weke aliyekê ku wê bikê mijare lê hizirkirinê. Minaq Gorgias wê, dema ku wê hizrên xwe wê werênê ser ziman weke sofistekê wê bi gotinên weke 'ti tişt nin a', 'ku tiştêk hebê jî wê neyê zanin', 'ku were zanin jî wê nikaeribê ji yê din re were ragihandin. ' Wê di wê rengê de wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Gorgias wê filosofekê xwezayî bê û wê li gorî hinek gotinna wê, ji empedokles wê, felsefeya xwezayê û ya hûnera axiftinê û an xitabetê wê di rengekê de wê fêr bibê. Li gorî ku wê ji nava danûstandina platona a

gorgias wê were fahmkirin wê ew wê, di hûnera iknakirinê de wê pîrr zêde wê li pêş bê û wê xwediyê hûnerek zêde xort bê.

Gorgias wê di hizrên xwe de wê, werênê ser ziman ku wê hebûn wê ne hebê û wê nikaribê were ragihandin re wê hizra xwe wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Susan C. Jarratt wê di xabate xwe ya li ser sofistan a bi navê «rereading the sophists classical rhetoric refigured(1991)» de wê dema ku ew wî şirove dikê û wê, di hizirkirina wî de wê bi şibihênê haraklit. Wê di wê nûqtayê de wê, di şêwayekê de wê weke çawa wê, «weke ew haraklit temam dikê» wê di rengekê de wê bi wê re wê, di gotinê de wê ew wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê, dema ku mirov li ragihandinên platon ên ji Cratylus dinerê wê, di wê rengê de wê, werênê ser ziman û wê vebêjê ku «haraklit, zaninê bi rêya bûjenên herikbar ên sehî re wê, weke ne bi derfet bikê» re wê di rengekê de wê, şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, di rengekê de wê weke bi gotina xwe wê bixwezê ku ew wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê haraklit wê «bêderfetîya zaninê» wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, tiştê ku ew weke xwe nemênê wê çawa wê karibê ew were derkkirin û were fahmkirin wê di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew hizrên xwe bi wê re wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de platon wê dema ku wê bahsa wê nûqtayê wê bikê wê bi gotinekê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman. Li gorî wî haraklit bi bûjenên sehî ghiştina zaninê wê weke bêderfet wê bikê û wê bi wê yekê wê pêwîstîya darêjkê wê hebê. Re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê weke darêjkên zaninê wê ya ku ew nayê darkkirin ku ew were derkkirin wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di salixkirinên platon de wê, lêpirsîna li ser zaninê re wê di wê nûqtayê de wê, were ser ziman. Ku zanin hebê wê bûjenên wê yên ku ew mayinda ew pêwîst in hebin. Di wê nûqtayê de wê, tişt ew pêwîsta di rewşekê de weke xwe hebê heta ku mirov wê fahmbikê û wê derk bikê.

Platon wê di nava hizrên xwe de wê li deverên din de wê li ser gotina 'bûjenên zaninê' û hwd re wê bihizirê û wê di wê nûqtayê de wê bixwezê ku ew di navaroka ideayên xwe de ew di rengekê de bi wê re ew li wê bihizirê û ew hizrên xwe bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê bûjenên zaninê wê di rengekê de wê bi wê re wê di nava zaninê de ku wê bi wan wê were fahmkirin wê bibê. Lê ev bûjen wê ji jiyane bin û

ew wê weke heyinna ku ew di nava ideayê de ew wê ji xwe wê hebin wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê serî li fenomenên metamatik û geometriyê dayina wê jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku ew wê di wê nûqteyê de wê bi wê li wê bihizirê bê.

Platon, 'tiştê ku heye dikare were zanîn'; Wî got ku li ser tiştên ku nînin agahî nayên eşkere kirin. Si û biriqîn ew tişt in ku mirov dikare bêje hem heye û hem jî tune ye. Ev tiştên di navbera hebûn û tunebûnê de ne. Wêneyên, tiştên xwezayî, zindiyên, tiştên ku ji aliyê mirovan ve hatine çêkirin, weha ne. Ew wê di wê rengê de wê di hizrên xwe de wê bahsa bûjenên xwe yên zanînê wê bikê.

Di dewama wê de mirov dikarê teoriya navdar a Platon a li ser ramanan binirxînin, kêrhatî ye ku em bi kortî awayê têgihîştina wî ya gerdûnê binirxînin. Dema ku berhemên wî ji bo vê armancê têne lêkolîn kirin, di berhema wî ya bi navê 'welat' de "Analojiya Şikeftê" ya navdar yekser çavan li ser xwe dikişîne. Platon bi kortasî vê hevnasîna şikeftê ya ku di dîroka felsefeyê de pir navdar e, di vê çarçoveyê de radigihîne: "Hin kes ji roja ku ji dayik bûne ve mehkûmî rûniştina şikefteke tarî na û piştî xwe li ber deriyê şikeftê dikin. Ev mirov nikarin serê xwe paşve bizivîrin, ronahiya ku ji deriyê şikeftê tê ronî dibin li siya kesên din ên li ber derî derbas dibin û tiştên ku li ser hêtê hember hildigirin temaşe dikin. Yek ji wan direve û derdikeve derve û çavkaniya rastîn a sîberan dibîne, vedigere hundur û dest bi vegotina tiştên ku dîtiye dike, lê ne biderfet e ku kesên di hundurê de îqna bike ku tiştê ku ew li ser hêt dibînin diyar e û rastî diqewime. Li gorî Platon, ev analojiya şikeftê pir baş jîngeha ku mirov tê de dijîn vedibêje. Gûman tûne ku Platon du gerdûn ji hev cuda kirine. Li aliyekê gerdûneke ramanên bêdestpêk, bêdawî û tekûz, teqez a û li aliyê din jî gerdûneke bûjenan bimir û netemam û an ne mayinda ku ew heya. Her çend mirov bi laşê xwe re di gerdûna sîwanan de be jî ji ber ku giyanê wî demekî di gerdûna ramanan de bû, di derheqê rastiyên gerdûna ramanan (ideayan) de xwediyê ramanên ne diyar e. Li gorî Platon, zanîn ji bo giyanê tenê "bîrhanînek" wê gerdûna ku ew lê maya a ramanan û an ideayan e. Li gorî Platon, ev mijara "zanîna cewherî" ankû "bîrhanîna giyanê" li ser hebûna jiyana beriya jiyânê, lewma jî nemiriya giyanê re jî weke birhanek girîng e. Ev têgihîştin nîşanekê pêbawer a ramana wî ya Orfî û Pythagoreani ye ji.

Platon wê weke filosofekê ku wê bi hizrên xwe re wê, hizirkirinên demên piştî xwe jî wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di mijare felsefeyê re wê, pêşketinên mazin wê bide çêkirin. Ev jî wê weke aliyekê

wê yê din bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê bibêjê kuwê platon û hinekê aristo wê, felsefeyên berî xwe wê hemûyan wê diawayekê de wê dema ku ew hizrên xwe yên felsefeyê dihênina ser ziman wê di berçav de wê di rengekê de wê di berçav de wê derbas bikin. Bi teybetî Aristo wê di wê temenê de wê, di felsefeyê de wê, gavek giring wê li ser wê çerçoveyê de wê biavêjê.

Wê, hizrên demên berê xwe wê, di rengekê de wê di hevgirtinekê û an şîroveyek giştî de wê bîne ser ziman. Hevdemê platon Scythinus wê, felsefeya haraklit wê li ser wê bisekinê û wê weke menzuma wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê. An ji mirov dikarê bîne ser ziman ku wê bê gotin ku herakleitos ponticus wê weke astronomvanekê wê bijî û wê gotin ku wî li ser felsefeya haraklit pirtûkek ji çar bergan pêkdihê wê binivîsê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê were dîtin ku wê felsefeya haraklit wê di demên piştre wê li ser wê were sekin in. Aristo wi dihanî ser ziman ku ew destûra bi hev ne di nava nakokiyê (in: law of non-contradiction) de ku ew red dikê re wê werênê ser ziman. Weki din stoayi wê felsefeya haraklit wê şîrovebikin û wê di wê baweriyê de bin ku wê destûrên gerdûnî wê ji wê karibin werina derhanîn. Di wê temenê de wê li ser wê bisekin in û wê hizrên xwe wê li ser wê bînina ser ziman. Li gorî wan bi teybetî 'logos' wê, çerçoveya têgînek rasyonali a gerdûnî ku wê bîne ser ziman wê pênamebikin û wê di nava xwe de wê werênina ser ziman.

Anthony arthus long wê dema ku wê felsefeya stoaiyan wê ji wê aliyê ve wê şîrovebikê û wê bîne ser ziman ku wê 'fragmanên stoaiyan wê, modifikasyonên haraklit bin re wê werênê ser ziman (çav: Long, A. A. (2001). Stoic Studies. University of California Press).

Weki din wê li ser felsefeya haraklit wê, were gotin ku wê weke filosofekê stoayi bê Cleanhet wê pirtûkek weke bi çar bergan wê li ser felsefeya haraklit wê binivîsênê û wê werênê ser ziman. Di hizrên xwe de wê li ser temenekê fîzîki ku wê werênê ser ziman wê bi têgînek bûjenparêzî wê hizrên xwe wê werênê ser ziman wê ji aliyekê ve wê were gotin ku ew wê di têgîna fîzîkê a stoayi de wê şoreşekê bi wê xabate xwe di nava felsefeya stoaiyan de wê werênê ser ziman. Weki din wî ji aliyekê din ve jî wê têkiliyên weke empatiyê, sempatiyê û hwd wê di rengekê de wê li ser wan bisekinê û wê hizrên xwe bi wan re wê werênê ser ziman. Wî jî wê weke haraklit wê roj pîroz didît û bi wê re ku ew her tiştê dide çêkirin û diafirênê wê weke bi têgîn bikê û wê werênê ser ziman. Ew wê rojê wê weke çavkaniya ku wê, agirê pîroz ku jiyânê dide

hemû zindiyân û jiyânê diafirênê wê di temenê wê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, weke hemû tiştê wê weke wê agirê gerdûnê ku ew wê weke 'ater' bi nav dikê wê, di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bahsa wê, afgirê pîroz ê gerdûnê wê bikê û ew wê, di wê nûqteyê de wê, di wê rengê de wê bi zeus ve girêdayî wê werênê ser ziman. Li gorî Cleanthes, qata herî mezin a ku ji gerdûnê maye, bi Zeusê re dihênê ser ziman û dibêjê ku ew, di Stobaeus de hatî parastin, ku tê de fîlozof pesnê Zeusê dide û rûmetê dide Zeus wekî mafê herî pêşîn ê hemî hebûnên aqilmend.

Weki din Cleanthes wê li ser têngîna rewîstê jî wê hizrên xwe wê werênê ser ziman û ew di wê rengê de wê dihênê ser ziman. Ew dibêjê ku kêfxweşi ne tenê nebaş e, di heman demê de "nexwezayî" û "bênirx" e. Nêrîna wî ev bû ku azwerî (evîn, tirs, xemgînî) qelsî ne: hêza wan an jî heyecana ku wî bi rêkûpêk li ser wan disekine tune ye, û hêza giyan pê ve girêdayî ye, ne kêmtir ji ya laş a xwekontrolkirinê, hêza rewstî ya mirov û ji bilî vê, şert û mercên her fezîletê pêk dihîne. Di deverekê de wî got: "Zilam heta dawîya jiyana xwe, an jî bi kêmanî di beşê herî mezin de, xirapkarîyê dikin. Ger ku ew bigihîjin fezîletê, ew pir dereng e û di tava dawîya jiyana xwe de ye."

Cleanthes wê hizrên Zanon jî wê şîrovebikê û ew li ser wê nûqteyê wê dihênê ser ziman û radigihênê ku wê, li gorî ku Zanon dibêjê ku wê 'armanca jiyânê ku mirov di awayekê hevgirtî de bijî de bê. Weki din ew wê dihênê ser ziman ku ew bi gotina xwezayê dihênê ser ziman wê bibêjê ku mirov bi xwezayê re di ahengekê de bijî. Ew di wê nûqteyê de wê, dihênê ser ziman ku wê dema ku mirov wê li gorî xwezayê bijî wê li gorî hevraştî û pêdeçûyîna gerdûnê û bi wê re di ahengekê de wê weke ku wê bijê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku ew wê li ser wê bisekinê. Di wê nûqteyê de wê stoayî wê di rengekê de wê di hevgirtinekê de bi xwezayê re jiyankirinê wê di rengekê de wê di nava felsefeyê de wê bixwezin ku ew wê formule bikin û wê di rengekê de wê di wê temenê de wê werênina ser ziman.

Di wê nûqteyê de li gorî rêgezên gerdûnê jiyankirinê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê bi wê re wê bikin ku ew bi wê re bijin. Di wê nûqteyê de wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê, têngîna weke li gorî herikîna gerdûnê jiyankirinê wê weke têngînek fahmkirinê ku wê ji aliyekê ve wê weke morfolojiyekê bi

fahmkirinê re wê weke ne dûrf rengê hizirkirina haraklit jî wê karibê bi xwe re di şêwayekê de ew bide mirov.

Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê di nava ahenge xwezayê û li gorî rêgeza gerdûnî û bi wê re di nava ahengekê de jîyankirinê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê direngkê de wê werênê ser ziman bê.

Li gorî Cleanthes wê, her tişt wê li gorî wê, rewşa gerdûnî û rêgeza wê bê. Di wê temenê de ew wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, ew hevrast û li gorî wê jiyankirin wê di bin hikmê aqilê gerdûnê de bê. Ew di dewama wê de wê dihênê ser ziman ku mirov bixwezê pêdeçûyina dînyê a pêşarojê wê zanibê jî wê di wê temenê de wê di wê ahengê de wê weke karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê de ew wê giringiya ku ew bi zeus wê dipîvê wê di wê temenê de bê ku ew wê weke ji wê agirê gerdûnê ku ew dibê û bi wê re diahengekê de dibê û ew li wê serwer a wê weke qatek ji wê bê. Ber vê yekê ew wê weke beşa herî bi wate û giring wê di hizra xwe de wê di wê temenê de wê pênasibikê û wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê, li gorî wî li gorî Zeus bûyin jî wê weke li gorî wê ahenge ku wê haraklit wê weke bahsa wê dikê û an ya ku wê Cleanthes wê bahsa wê dikê jî wê bijî wê di rengekê de wê şîrovebikê û wê di awayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, hizirkirina Cleanthes a li ser gerdûnê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê rengê de wê bi wê têtîna ahengê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di nava xwezayê de wê bi wê re wê di ahengekê de jiyankirin û di nava hevgirtinekê de bê wê, weke li gorî wê bê. Li ser wê çerçoveyê wî logos wê weke hertiştê ku ew rêve dibê wê di şêwayekê de wê şîrovebikê û wê di dewama wê de wê bîne ser ziman. Di wê nûqteyê de wê, dihênê ser ziman ku wê, yek din wê bi wê bawer bê ku mirov wê bi hesanî wê bi wê bawer nekê. Weki din wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, piştî stoayi wê, têtîna «logos' a arkhe» ku wê weke gotinekê wê bi gotin bikin û wê wateya wê, di hundurê her tiştê de ku ew derbas dibê weke agirê afrinêr wê di şêwayekê de wê bi wê re wê pênasibikin û wê di rengekê de wê bi wê re wê werênina ser ziman. Di awayekê de wê, şîroveyên stoayiyan wê di rengekê de wê, li ser temenekê wê, sextus empiricus wê ev şîroveyên stoayiyan wê di rengekê de wê, fahmkirina haraklit wê hinekê din wê zortir wê bikin. Di wê çerçoveyê de li gorî wî stoayiyan wê têtînen weke

logos û an ekpyrosis û hwd wê di temenekê weke li haraklit atfkirinê re wê di şewayekê de wê weke ku wê werênina ser ziman. Li gorî têngîna ekpyrosis ku wê gerdûn wê di nava agirana de wê tûna bikê û wê ji wê cardin ku wê xwe biafirênê wê werênê ser ziman. Ev wê weke têngînek ku weke ku me li jor li deverekê wê hanî ser ziman ku wê haraklit jî wê di deverekê a hizrên xwe de ku ew bahsa gerdûnê dikê wê di rengekê de wê bi kirpênê û wê di şewayekê de wê bi morfolojikî wê wateya wê bide dîyarkirin.

Weke stoayıyan wê ekolek din ku wê di rengekê de wê bi têngînên haraklit re wê təkiliya wan wê were danin wê kinikî bin. Ew wê di rengekê de wê bi zimanekê henekoki û an pêkenok wê hildina li dest. Kinik wê wê xwediyê felsefeyek ku ew wê weke bi aqil meşandinê ku mirov wê çawa wê di nava xwezayê de wê bi wê re wê di ahengekê de wê bijî re wê di rengekê de wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênina ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, di rengekê de wê bahsa felsefeyê biikin. Li gorî hin şîrovevanna təkiliya wan ya bi felsefeya haraklit re ne di temenê bandûrbûnek weke ji felsefeya wî bê. Li gorî wan ew li ser temenekê çandî bê. Haraklit wê gotinên xwe wê bi metaforan wê werênê ser ziman. Minaq wê, di rengekê de wê bê gotin ku wê haraklit wê bibêjê ku 'dema ku yekê ku ew nayê nasin ku ew li ber sayekê ve herê wê lê bi awtê. 'beremberê wê, dîogenesê skenderî wê «yê ku ew tiştêkê nedin li wan diawtê re wê werênê ser ziman.

Di felsefeya haraklit de wê li ser têngîna gûharinê û an pêvajoya gûharinê re wê, di rengekê de wê təkiliya felsefeya wî bi gûmanparêzîya pyrrhonistan re jî wê werênina ser ziman. Pyrrhoni wê, di rengekê de wê, di mijare gûmanê de wê weke têngînek felsefeyî wê xwediyê wê bin. Li gorî pyrrhon «ti tişt ji tiştêkê din zêdetirî wê ne ti tişt bê» re wê hizra xwe wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Li gorî sextus empiricusê ku ew ji aliyekê ve wê weke pyrrhonist pyrrhon wê filosofekê mazin ê demê bê. Li gorî xabatek filosofê demê Aenesidemus a winda wê di rêya pyrrhonyê a ku ew wê çawa wê bi ber harakliti ve wê herê wê, têngihîstinek wê werênê ser ziman. Di têngîma pyrrhonî a vaji wê de wê, di kirinê de wê çawa wê, were dîtin li ser wê bê sekin in. Li gorî harakliti jî wê ya vaji wê di aslê xwe de wê, di derbarê heman tiştê de wê weke heman tiştê bê wê, xwediyê nerînekê bê. Di wê hizrê de wê weke ku wê sextur empiricus wê ne di hemhizrê de bê. Li

gorî wê di hizra pyrrhoniyan de 'weke ya heman tiştê ku wê were dîtin ti dogmayên wan nin in.

Di derbarê Aenesidemus de wê dikarê wê bibêjê ku ew wê zêde newê zanin ku wî dibistanek nû avakir û an tenê wî zindikirinek kir ew ne diyar a. Diogenes ji Pyrrhon û heta sextus empiricus wê bê navberê wê listeyekê memosteyên wê ekolê wê bide û wê Aenesidemus ku wê memosteyî wî herakleidesê tarentumûyî bê wê bîne ser ziman. Ji Timon û heta Aenesidemus wê, di navbera wan de wê gelek nav wê di derbarê wan de wê hindik tişt wê were zanin. Photius dibêje ku Aenesidemus Gotûbêjên Pyrrhonian diyarî Lucius Aelius Tubero, hevalê Cicero û endamê akademiye, ku Photius wekî hevkarê Aenesidemus binav dike dikir. Lê ev jî dihê gotin ku ew wê, di pêşengiya Philoyê larissayî de û Antiochusê ascaloni wê weke platonvaniya navîn dogmaya stoayiyên peripatetik li aqadamîyê bicihkir û li hemberî pêbaweriyên bûhûrîner ku philo wê herêbikê weke bertekekê wê, pyrrhonismê wê, herê bikê.

Felsefeya Aenesidemus ji çar beşên sereke pêk dihat: şik û sedemên gumanê, sedemîti û niqaşên wî yên li ser rastteqniyê, teoriya fîzîkî û teoriya exlaqî bin. Ji ber ku ramanên rastteqniyê û sedemîtiyê ji holê rakiriye, ew pîvana exlaqî xera dike û înkâr dike ku her kes dikare başî, kêf û bextewariyê wekî îdealek teqez, konkret armanc bike, lê hemî kiryar berhema kêf û êş, qencî û xirabiyê ne.

Li gorî hizra Aenesidemus wê hinek têgînên wî yên ku mirov bi felsefeya wî re fahmbikê wê di wê rengê de bin. «Heywanên cihê wê dîtinek cihê wê bidin me.» «Ji mirovên bi tenê wê wekhev wê ciheyiyên wan wê hebin.» «Di derbarê heman kesê de jî bi rêya sehan dahat wê karibin bi hev re bi nakok bibin.» «Dahatên sehî dem bi dem wê bi rewşên fîzîkî wê bi gûharin.» «Dahatên sehî li gorî xosletên xwecihî wê gûharinê wê biafirênin.» «Bûjen bi rêya hewa, nemê û hwd karibê were zanin lê reng, germbûn, rêja û tevger dayimî di nava gûharinekê de ya.» «Hemû derkkirin dîtbar in û li ser hev xwediyê têkiliyek bandûr in.» «Hemû bi baweriyên cihê, destûrên cihê, û di bin şertûmercên civaknasî ên cihê de pêşdikevin û dibin.»

Li gorî wê rastiya dîtbariyê rastiya wê, nikaribê bi awayekê bi pîvanî were pîvandin. Ber ku wê herdayimî wê di nava gûharinekê de bê. Ji wê aliyê vr Aenesidemus wê di rengekê de wê weke ku wê ne dûrî haraklit wê, di awayekê de wê têgînek û felsefeyekê wê bi hizra xwe re wê werênê ser ziman. Ew mijare felsefeyê gûharinê wê, di rengekê de wê, weke rewşek ku wê, bi wê gûharîna wê re wê weke wê bi temî wê

kifşkirina wê weke ne bi derfet bê wê, di rengekê de wê weke têtînekê wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, mijare zaninê ku wê werênê ser ziman wê bi gotina «zanina teqez nin a, ber ku wê herkes xwediyê derkiriinên ji hev cihê bê.» re wê di rengekê de wê hizrên xwe bi têtîna zaninê re jî wê werênê ser ziman.

Anesidemus wê di rengekê de wê hizra sedemê wê di wê demê de wê, ji xwe re wê bikê armanc û wê herê bi ser wê de. Li gorî wî sedem wê çî bê û wê çawa wê karibê wê fahmbikê wê li ser wê bisekinê. Li gorî sedem ya ku ew derk dikê wê ji aqil wê ne cihê bê. Rastîtîya wê idealî bê û an weke ku wê kant wê werênê ser ziman wê şubjeyî bê. Di dewama wê de wê bahsa wê bikê ku wê di nava sedem û encamê de wê têtîli wê nebê. Ber ku wê tişt wê cihê bê û wê li dûv hev wê bê. U ku di hemdemê de de bê wê, sedem encam û encam wê sedem bê. Lê ku ew hemdemi nebê wê demê encam wê berî sedemê ku ew wê newê wê sedem jî berê encamê were. Di dewama wê de wê li ser wê nûqteyê ew wê dibêjê ku wê dema ku ew newê wê demê sedem wê ne bi bandûrekê wê bibê û kêtîyek ku ew di wê de nebê dibê ku ew hebê. Bi vê rengê bi têtînek argûmanî wê bixwezê ku ew bigihê wê li gorî têtînk rêgezî a gûmanî wê, li dijberiya sedemê a tund û gerdûnî wê bikê ku ew li wê bigihê.

Anesidemus bi felsefeya xwe ya xwezayî di wê baweriyê de ye ku tişt a ku li dora me diqewime aqilane û xwedî hiş e. Li gorî Heraklit jî dema ku em bi vê aqilê xwedayî nefesê distînin, em aqilmend dibin. Di xewê de em ji bîr dikin, lê dema ku em hişyar dibin careke din hişyar dibin. Ji ber ku di xewê de, dema ku vebûnên hestan têne girtin, hiş di hundurê me de Têtîliya wê bi tiştên derdorê re qut dibe, û tenê bi nefesê ve girêdana me bi wî re wekî cûreyek kok dihê parastin. Û gava ku bi vî rengî ji hev veqetîne, ew hêza bîrhanînê ya ku berê hebû wînda dike, lê gava ku em dîsa ji xew şiyar dibin, ew di nav vekirina hestan de, mîna ku ew bi pencereyan re be, li derve dinihêre, û ew hêza bîrhanînê digire ser xwe. Aqil bi aqil re digihêje hev. Ji ber vê yekê, çawa ku em dema ku nêzî êgir dibin diguherin û sor dibin û dema ku ji nû ve têne hilanîn, bi heman rengî beşa hişê derdorê derdikevin. Ku di laşê me de dimîne, dema ku jê têtî qut kirin, bêaqil dibe, û bi heman rengî dema ku bi hejmareke herî mezin a vekirinan ve dihê têtîlîdanek bi tevahî xwezayek dibê. (..) Eşkere ye ku di vê beşê de tevliheviyek mezin a ramanên paşerojê heye. Bi taybetî, naskirina "tiştê ku me dorpêç dike" bi hewayê nikare bibe Herakleî; Ji ber ku Heraklit tiştêk ji hewayê nizanibû, ji bilî ku ew avê

ye. Di dawiyê de, cûdahiya di navbera hiş û laş de pir bi tundî tê kişandin. Ji aliyê din ve, rola girîng a ku ji nefesê re tê dayîn dibe ku Heraklitî be; lewra me berê jî di Anaximenes de pê re rû bi rû maye (çav: Burnet, John (1930). *Early Greek Philosophy*. London: A. & C. Black, Ltd. p. 152.).

Ji aliyekê din ve wê, weke ku wê bi têngîna yekitiya dijberan wê, Aenesidemus wê bi hizrên xwe re wê, di şewayekê de wê bigihêjê hinek encaman weke bi rengê wê şube û an kirdeya ku em wê derk dikin ku ew bi ya dijî xwe re di xwe de ew bi wê jî hebê bê. Di wê nûqteyê de wê di bûjenê de wê nitelikê dijber ku wê bi hev re wê di wê de wê hebin wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê di renekê de wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Aenesidemus wê di dewama wê de wê li ser wê nûqteyê wê ew wê li wê bihizirê wê, derkkirinek me wê dema ku em weke bi dîtbarîyekê û an hizrekê wê dikin wê di wê de wê, weke li me wê weke têngînekê û an fahmkirinek bûjenî wê were wê di wê de wê çawa wê ya vaji wê di wê de wê hebê wê bixwezê ku ew wê fahmbikê. Di wê nûqteyê de wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê. Ya ku wê sextus empiricus jî wê li wê bihizirê ku Wê Aenesidemus wê têngîna haraklitî û gûmanûarêzîyê wê çawa wê bigihênê hev wê, di renekê de wê, bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Li vir mirov dikarê wê pirsê li ser têngîna sextus Empiricus re li hizra haraklit bikin. Ku ev gihandina hev a weke ku ew bi hizra Aenesidemus re dihênê ser ziman ku ew nabûna gelo mirovê wê nikariba bahsa têngînek bi gûmanî bi hizra haraklit bikin bê? Di hizra haraklit a weke 'mirov du çaran xwe di heman çemê de naşoyê' ku wê werênê ser ziman wê weke têngînek gûharînî bê ku wê di dîmenekê din de wê têngînek gûmanî jî wê karibê bi xwe re di renekê de bide me.

Lê li vir wê dema ku em bahsa hizra Aenesidemus bikê wê di renekê de wê, di têngînekê de wê li vir wê cihê ji ya haraklit wê werênê ser ziman. Bi gotina «tiştên ku me dorpêçdikin» ku wê bi wê werênê ser ziman wê bi hewayê re di heyekiyetekê de ku wê werênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Di awayekê de wê di derbarê darêjkê avê wê di derbarê ya dervî wê de wê newê dîtin ku ew tiştêkê zêde di wê çerçoveyê de ew dihênê ser ziman. Li vir di teoriya Aenesidemus de wê kirpendina li ser têngîna seh û çavikên laş wê kirpendina wan wê John burnet wê bi kirpênê û wê werênê ser ziman ku ew wê ji teoriya

alkmaion bi çavkani bê. Alkmaion wê weke filosofekê dema presokratikî bê û wê di derbarê têngîna bijîşkîtiyê de wê xwediyê zaninekê bê. Wî di derbarê heywanan de jî wê bi morfolojikî wê xwediyê zaninekê bê. Di hizrên xwe de ew wê weke aliyekê wê yê giring wê dema ku wê li ser meji wê hizrên xwe wê werênê ser ziman wê bi gotina weke meji navend bê wê di şêwayekê de wê hizrên xwe wê bi wê re wê werênê ser ziman. Weki din wê li ser hizirkirin û zanina mirov wê hizrên xwe wê werênê ser ziman wê di kirpendinên wî yên li ser xêvkirina mirov wê di wê warê de wê weke ku wê were dîtin wê bibin. Ji bili filosofiya wî di rengekê din de wê bi hizrên xwe yên bijîşkîtiyê û an hekîmîtiyê wê di rengekê de wê, derkeve li pêş. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di şêwayekê de wê bi hizrên xwe re wê derkeve li pêş. Wî heywan lêkolinkiribûn û wê di çavkaniya bûyinê de wê têngîna embriyo wê di rengekê de wê weke ku wê kifşbikê wê weke çavkaniya wê werênê ser ziman. Wê pêvajoyên wê embriyoyê wê di rengekê de wê bi şopênê û ew çawa pêşdikeve wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê di temenekê zanyarî de wê hizra xwe wê di wê temenê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê ji toxm wê çawa wê bibê wê di dîmenekê de wê bixwezê wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê mînaq wê çîçîkek wê di hêkê de wê çawa wê hêmbigirê û wê pêşkeve û wê piştî wê bibê wê li ser wê bisekinê. Di rengekê de wê dema ku wê bahsa çav bikê wê di şêwayekê de wê çawa wê, rohnî û agirê derve, agirê di ç

Çav de û an di reşîka çav de ku wê av hebê wê werênê ser ziman. Li gorî aristo Alkmaion wê yê pêşî bê ku ew di rengekê de wê têngîna vaji hev wê weke jin û mêr, çau û rast, bi dawî û sermedî, başî û nebaşî, rohnî û tarî û hwd wê werênê ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê ya vaji hev wê çawa wê hev wê hebê wê direngê de wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê û wê bi wê re wê hizra xwe wê werênê ser ziman. Wî uzwên sehî keş kir. Wî got ku mejî navenda sehî ye. Wî got ku di navbera mejî û uzwên sehî de têkiliyek heye. Ger di vê pêwendiyê de qutbûnek hebe, têkilî qut dibe. Wî dît ku hestiyariya deng çêdibe dema ku ba bi valahiya di guhê de dikeve û zengil çêdibe.

Li gorî alkmaion mriov nikarê giyanen bi cisman re weke hev werênê ser ziman. Ew weke li dora xelekek birehî li dora xwe dizivirin. Ew di dewama wê de wê, zivirina li dora xwe û çember û an xelek wê bi nemiriyê re wê di hevkeyiyekê de bê. Li gorî wî mirov dimirin ber ku ew

nikarin vegehina nûqtêya xwe yya destpêkê. Jiyan wê ne di xelekekê de weke wê bê. Lê belê bi xewhrî li jêr û jor wê, tevgerêkê wê bide nîşandin. Ber vê yekê wê, ew cismên azmanî û giyanên nemirin li jêr tevger nakin. Bi sermendî di zivirin û nemirin.

Lê wî di rengekê de wê, weke sedema nexweşîyan û hwd wê, giyan xirab û hwd wê redbikê. Ew wê weke sedemên xwezayî wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman û wê li ser wê bisekinê. Di warê têngîna tendurustî de wê di rengekê de wê bi hizrên xwe wê, gavên giring wê biavêjê. Heta ku wê, di şewayekê de wê, li gorî hinekan wê bê gotin ku wê imzakirina pêşî a li ser nexweşîyan wê di dema wî de wê ji wî were. Ew mijare giyanê wê dema ku ew dihilde li dest wê weke 'rêgezêk jiyanî' wê giyanê wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, mirovan ya pêşî û ya dawî ew bi hev ve nekirina. Ew wê di rengekê de wê weke sedema mirina wan jî wê di rengekê de wê pênasebikê û wê bi morfolojikî wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê demê de wê têngîna nexweşîyê û başkirinê wê ji Alkmaion û heta hipokrat wê di wê nûqtêyê de wê têngîna tendurustiyê wê di rengekê de wê were dîtîn ku wê gavên giring wê bi ber zanina xwezayî ve wê biavêjê û wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtîn ku ew wê were hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Alkmaion wê di şewayekê de wê, hebûna dijî weke ya mirov û an ya heywanekê wê bi çerçoveya anatomiya wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê weke ku wê were dîtîn wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Ew di şenberiya uzwên laşî û an bedenî de wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Minaq wê di nava sehên bedenî weke ya rêya bihîstinê a gûh û hwd wê çawa wê têkiliya wê ya bi meji re wê hebê wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê. Ew wê di wê nûqtêyê de wê têkiliya wê ya bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê jî wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, alkmaion wê di mijare hebûna dijî de wê li wê bihizirê. Ew bixwe wê weke li gorî hinek agahiyna wê were ser ziman wê, li ser têngîna hebûnê a şenber wê bihizirê. Wê di wê nûqtêyê de wê, di rengekê de wê çavkaniya bûyinê wê çî bê wê li wê bihizirê. Di wê nûqtêyê de wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê zanina alkmaion wê di rengekê de wê, di temenekê xwezayî de wê di

dîmenekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Lê gelek aliyên ku ew wê werina ser ziman wê hebin û ew dema ku ew ne gihijê zanina wan wê di rengekê de wê zaninên ontolojikî ên ku ew li ser wan nûqtayan dihên ser ziman wan lêdipirsê. Di wê temenê de wê çendî wê rast bin û an ne rast bin wê li wê bihizirê.

Di dîmenekê de wê weke pisagoriyan wê li ser têtîna gerdûnê wê di şêwayekê de wê were dîtin ku wê xwediyê têtîhiştinekê bi hizirkirinê a bi têtîha gerdûnê re bê. Wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di çerçoveya têtîha gerdûnê de wê di ahengekê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wî ew didît û fahmdikir ku wê her tişt wê di rengekê de wê weke ku wê bi hev re wê di nava ahengekê de wê bibê. Di wê temenê de wî ahengekê gerdûnê dî dît ku mirov wê kifşbikê ku wê çawa wê li gorî wê bibê. Lê di wê nûqtayê de wê, ya ku ew li gorî wê bê wê çawa wê sermed bibê û wê bijî û ya ne li gorî wê bê çawa wê bimirê û wê herê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizra xwe wê, di şêwayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê mijare nemiriya giyanê û hwd ew di wê temenê de wê dihilde li dest. Li gorî wî giyan nemira ber ku ew weke stêran di nava zivironiyek azmanî a li dora xwe de ew heya. Li gorî wî ew zivironek wê di xekekê de wê bibê û wê çærdin wê ji nûqtaya ku ew ji wê destpêkir wê li wê were û wê di wê temenê de wê xwediyê rengekê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqtayê de wê, ew li gorî alkmaion wê li gorî wê, têtîna wî ya gerdûnê a di xekekê de wê li dora xwe di ahengekê de ku wê bizivirê wê li gorî wê bê. Li ser wê temenê wê di nava zêhn û bedenê de wê, cihêkirinekê wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê di wê nûqtayê de wê di nava wê de wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê were kirin. Di hizirkirinên xwe de wê Aenesidemus jî wê cihêkirina nava zêhn û bedenê de wê, di rengekê de wê bikê û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di awayê giringi dayina bêhnstandinê de wê di rengekê de wê karibê wê li ser wê re wê têtîkiliyekê di nava hizre haraklit û ya Aenesidemus de wê di awayekê de wê dênê. Ber ku ew wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê çawa wê di wê nûqtayê de wê, giringiyê wê bi kirpendinên xwe yên weke bêhnstandinê û hwd re wê bikê.

Di rengekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê pyrrhonist wê weke rêyek ku wê bi ber felsefeya haraklit ve

wê herê wê di renekê de wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Wê dema ku em ji aliyê haraklit ve wê werênina ser ziman ew wê, li gotinên xwe wê weke dîmenekê pîrr wateyî wê li wê bikê û wê bi morfolojikî wê bikê ku ew li têngiştinek berfireh ew lê têngihijê.

Li vir wê weke aliyekê wê yê din jî wê, dema ku em wê bi wê rengê hildina li dest wê weke aliyekê wê bi pîrsgirêk wê di mijare fahmkirinê de wê karibê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê di mijare yekitiya dijberîyan de bê. Di wê nûqteyê de wê çawa wê karibê wê di çerçoveya têngîna pyrrhonistan de wê fahmbikê? Di aslê xwe de wê di renekê de wê, weke dîmenekê gûmanê wê xwe wê bide dîyarkirin. Ya teqez wê direnekê de wê weke ku wê were fahmkirin wê di wê de wê nebê. Di wê temenê de wê li ser ya heyî re jî wê bi têngînek gûmanî wê weke ku ew wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê, di nava wê de wê ev alî jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê fahmbikê wê çî şenber bê ku mirov wê karibê wê bi şenberî wê fahmbikê û wê, weke temenekê ku wê bi wê bigihijê zaninekê bê?

Pyrrhonism wê di renekê de dogmayê wê redbikê. Wê mijare darazê û li ser rastiyan re wê di awayekê de wê were dîtin wê di ber wê lêpîrsînê de wê bide derbaskirin. Ew wê li ser bineterên kevn û nakokiya nava wan re wê di renekê de wê li wê bihizirê. Ji aliyekê din ve jî wê, di derbarê ya ne dîyar de hewldaninên gihiştina têngîna û darazekê wê çawa wê dogmayekê wê çêbikê wê di renekê de wê li ser wê bisekinê. Minaq weke di roja me de mijare xwûdê û hwd wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê weke têngînekê wê werênê ser ziman.

Dema ku em têngîna pyrrhoni wê hildina li dest wê ji aliyan ve wê dikarê wê hilde li dest. Aliyê pêşî wê têngîna 'efektik' ku wê weke çawa wê jî darazê dûrbikê wê bi wê re wê di renekê de wê alaquadar bibê. Ji aliyê din ve wê yê 'aporetik' ku wê bi têngîna 'pûçkirinê' ve wê girêdayî wê bi wê re wê alaquadar bibê wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman. Aliyê din ê sêyem jî wê bi têngîna 'zetetik' û an ya lêgerînê ku wê di renekê de wê derxê li pêş wê bi wê re wê di awayekê de wê bikê ku ew wê werênê ser ziman.

Efektikek wê, tenê wê çawa wê derkkirin û hizirkirina bi hev re û an li hemberî hev wê di ahengekê de wê bikê wê di çerçoveya wê de wê bi awayekê wê darazê hilde li dest. Ev wê weke rewşek hindiktir egresif weke têngînek gûmanî û awayê wê xwe bide dîyarkirin. Ji darazê dûrkirin wê di serê têngîne gûmanparêzîyê de wê werê. Aporetik vajî gûmankirinekê wê, li armancê wê hê bi awayekê aktiv di xabitê. Aporia

ku wê di wê de wê bigihê rewşek acêbî û ya rêderneketinê wê argûmanên li leyha pê baweriyên heyî wê bikê ku ew wan pûçbikê. Wê bi wê re wê alaquadar bibê. Ev jî wê di awayekê wê weke ji darazê di renekê de wê dûrketinê û an wê danina aliyekê wê bi xwe re wê werênê. Weke mijare din a dawî wê, Zetetik wê hertimî wê bènê ser ziman ku ew li rasttiyê digerihe û heta nûha wê nedîtiya wê bènê ser ziman. Wê di dewama wê de ku wê pêbaweriyê wê dênê aliyekê lê wê ji aliyekê din ve jî wê danina li aliyekê wê bide sekinandin wê li sedeman wê lê bigerihê.

Di awayekê de wê di wê çerçoveyê de wê weke di armancên xwe de wê çendî ku wê weke têngnek di ya ku ew heyî ew wê dikê ku wê fahmbikê û wê bi gotina 'ataraxa' wê, bi zêdeyî wê di dîmenekê epistemikî de wê şewayekê fahmbikê wê bi xwe re wê li ser wê temenê wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê, dema ku em ji wê aliyê ve wê li wê dihizirin wê lêgerînên li ser têngîna hizirkirina logosa haraklit ku wê filosofên weke Aenesidemus wê bikin wê di renekê de wê, di awayekê de wê di dîmenekê de wê çawa wê li wê bihizirin wê dîmenekê fahmkirinê jî wê ji wê aliyê ve wê karibê bide me. Di wê nûqteyê de wê, ji wê ghiştina fahmkirinekê wê zêdetirî wê ghiştina têngnekê û epistemeyekê di fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê ku ew wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Li vir li jor ku me têngînên hizirkirinê ên Aenesidemus bi têngnek şewayî wê hanî ser ziman wê karibê wê li vir wê di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Weke minaq heywanên cihê wê derkkirinên cihê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Di kesiya mirovan de wê, çawa wê bi heman rengê wê cihêyî wê hebin. Heman mirov bi sehên xwe heman zanina ku ew derkdikê wê çawa wê bi xwe re wê di rewşek nakok de wê karibê bibê, dem bi dem ku wê bi gûharînên fizikî re wê bi gûharê, weki din dahat li gorî hûrgilên xwcihî wê karibê cihêyîyê bide dîyarkirin, bûjen bi awayekê ne rastarast bi rêya hewa, nemê û hwd bi rêya wan karibê were zanin, weki din bûjen ji aliyê reng, awa, germbûn, wûcan, û tevgeriyê û hwd re wê gûharênê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin, Hemû derkkirin wê dîtbarbin û wê li ser hev xwediyê bandûrê bin, hemû mirov dibin şertûmercên cihê ên civaknasê, destûrên cihê û baweriyên cihê de dihên û pêşdikevin, û her wusa dúbarekirina nerînên xwe wê, bi rêya rêyên fahmkirinê re wê bi dîmenekê re wê werina fahmkirin û hwd re wê di awayekê de wê karibê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ev wê

weke dîmenekê ku ew wê di wê de wê bi dîmenên xwe yên hizirkirinê û hwd re wê di renekê de wê bide dîyarkirin.

Di mijare hizirkirinên me yên li ser tiştê de wê, di renekê de wê çawa wê tişt wê were fahmkirin wê di wê nûqteyê de wê were dîtin ku ew wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ku wê xwe bide dîyarkirin. Li ser têngîna gûharinê re ku wê tişt wê dayimî di gûharinê û awa gûharinê û hwd de bê û wê weke xwe nemênê wê çawa wê di renekê de wê were fahmkirin û an wê ji wê were ghiştin zaninê wê weke aliyekê wê yê ku wê li ser wê were sekin in.

Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê lêpîrsîna bi felsefeyî ku wê li ser têngîna gûharinê a hizirkirina haraklit re wê ji wê aliyê ve wê were kirin wê di wê nûqteyê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê û awayê de wê fahmbikê bê.

Di mijare ghiştina zaninê de wê, di wê nûqteyê de wê di renekê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Weke aliyekê ku wê di mijare felsefeya pyrrhonistan de ku wê bi wê vê aliyê ve wê zêde wê li wê were lê hizirkirin jî wê ji wê aliyê ve bê. Weke aliyekê wê yê din jî wê, weke ku em bi felsefeya stoayîyan ve girêdayî û niqaşên nava an ve girêdayî ku em dibînin û wê bi têngîna logosê ku ew wê di dîmenekê rêgezî ê gerdûnî de ku wê weke bi 'navendî' wê li wê bihizirin û wê di renekê de wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê din ê duyem ve wê dema ku em mijare têngîna logosê wê hildina li dest wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ew wê ji aliyê ve wê dema ku ew wê logosê wê şîrovebikin wê weke ku wê were dîtin wê di dîmenekê din de wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê bigihijina dîmenekê. Minaq ew wê 'logosê' wê weke 'gotina xwûdê' wê di renekê de wê şîrovebikin û wê di wê temenê de wê di renekê de wê, werênina ser ziman. Tabî ev gotin wê weke di demên serdema navîn û demên wê yên destpêkê de wê were şîrovekirin. Di nava stoayiyên destpêkê de wê weke têngînek rêgezî a ku wê li gorî wê têngîna wê ya xwezayî ku wê were lê hizirkirin, têngiştin û di ahengekê û hwd de wê were jiyankirin û hwd re wê di dîmenekê de wê li wê were lê hizirkirin û ew wê were hanîn li ser ziman. Di wê nûqteyê de wê têngîna logosê wê, dema ku ew wê ji wê aliyê ve wê şîrovebikin wê weke rêgezek ku ew wê di nava levkirinekê û lêhatinekê de wê, di dîmenekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin. Wê ji

fêrsên fahmkirinê ên weke levkirin û lêhatinê wê dîmen û têngînek mantiqî a fahmkirinê wê ji wê derhênin û wê werênina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê were dîtî ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirin. Lê mijare logosê wê weke têngînekê ku mirov wê li wê bihizirê wê di wê nûqteyê de wê di wateya xwe de wê têngîhek weke ya mantiqî, levkir û ahengbar û di xwe de wê, weke bigihiştina fahmkirinekê û hwd re wê were dîtî ku wê karibê bide mirov. Ji wê aliyê ve wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê ji wê aliyê ve wê têngîna logosê wê hinekê din wê bi fahmkirinên ku ew bi wê hatina pêşxistin re ji wê aliyê ve wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman.

Wê dema ku mirov li ser gotina 'logosê' dihizirê wê dibînê ku wê di renekê de wê, weke ku wê were bikarhanîn wê di wateya bi peykirinê, û hwd re wê di renekê de wê were bikarhanîn. Weki din di wateya sozê û an peyvê de wê were dîtî ku wê were bikarhanîn. Aristo wê, di wateya gotina bi argûman û hwd de wê bikarbênê. Weki din wê were ser ziman ku wê, sofist jî wê di wate peyvê û an gotinê de wê di renekê de wê ew wê bikarbênin. Hinekê din aristo wê ji têngîna gotin û an peyvê cihêtir wê bikarbêninê. Ew wê, di renekê de wê di gotinê de wê wateya têngîna roterikê jî wê li gotinê wê bikê û wê bi wê re wê di şêwayekê de wê were dîtî ku ew wê biarbênê.

Li ser wê temenê wê, di renekê din de wê, di awayekê de wê, di wateya şêwayê iknakirinê de jî wê were dîtî ku wê were bikarhanîn. Di wê rengê de wê, di dîmenekê de wê, were fahmkirin. Lê pyrrhonist wê dema ku wê bikarhanînin ew wê hinekê din wê bi hinek wateyên din wê li ser wê bisekin in. Li ser ya ku ew ne diyar wê weke li têngînen dogmatikî ku ew bahsa wê bikin de wê di renekê de jî wê bikarbênin. Lê wê weke platonvanin nû wê stoayi jî wê dema ku wê bahsa wê bikin wê di rengê weke «logos spermatikos» wê bikarbênin û ev wê wateya 'rêgeza gerdûnî a afrînêr' wê bide.

Lê di demên piştê wê piştî ku wê xiristiyani wê derkeve wê di hinek wateyên din de jî wê bikarbênê. Wê bi hinek pîrozîyên ku ew li wê bahs dihê kirin de wê were bikarhanîn. Minaq wê, di pirtûka 'mizginiyê a johanna' de wê, isa mesih bi wê salixbikê. Ankû wê weke têngînek pîroz wê di renekê de wê bi wê re wê were dîtî ku wê werênê ser ziman.

Di nava felsefeyê de wê weke ku wê were ser ziman wê, haraklit wê di têngînek rêgezî de wê, werênê ser ziman û wê, di renekê de wê di çerçoveyek gotinî a rasyonali de wê, di dîmenekê de wê bi wê bihizirê û wê bi wê re wê hizra xwe wê werênê ser ziman. Li gorî haraklit ku ew

bahsa logosê dikê wê bi gotinên weke 'logos wê her demê bûhûrîner bê. Lê mirov wê her demê wê her dema berî ku ew bibîhîzê û hem piştî ku ew bihîst wê, pêşî wê fahmnekê. Her tişt li gorî logosê pêkdihê. Mirov ku gotin û çalaki ku ew azmûnkirin û her yek ji wan ku ew li gorî xwezaye xwe ku ew cihê kirin, û ku ew çawa bû ku ew gotin wê weke bêazmûn bin. Lê mirovê din wê weke çawa ku ew di xewê de ya ku ew dikin weke jibîr dikin wê ku ew şîyar jî bin çi dikin wê weke ne di farqê de bin (Richard D. McKirahan(1994), Philosophy before Socrates).

Bi vê rengê û van gotinan wê di awayekê de wê gotina logosê wê, di şêwayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ji gotinê wê ya ku ew dihê fahmkirin wê, ew bê ku ew wê, çawa wê weke bahsa têngînek bi zanin û di farqê de bûnê, rasyonaliya gotinê ku ew bi wê re xwe dide dîyarkirin, levkîrin û têngînek weke levhatî û bi zane wê bahsa wê bikê.

Di wê nûqtayê de wê di dewama wê de wê weke ku wê ji gotinê wê were fahmkirin wê weke ya ku ew weke hevbeş û levkir ku ew di şope wê de ku ew hebê. Ew di awayekê levhati de ew weke bi wê re ew hebê di nava xwezaye wê de wê, ji wê bahs bikê. Di wê nûqtayê de wê, di dewama wê de wê bi van gotina wê were ser ziman. «Çendî ku wê logos wê weke bi gelemperî bin û hebin wê mirov wê weke ku ew xwediyê nerîna xwe ya teybet bin wê tevbigirihîn û wusa bijîn.» Di dewama wê de wê, li wê bihizirê û wê d dewama wê de wê werênê ser ziman û wê bibêjê ku 'ne li min lê li logosê bihisênê û zanibê ku wê her tişt wê yek bê û di derbarê wê de hem hizir bê' re wê hizra xwe wê di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Li vir wê, di mijare logosê de wê ya ne dîyar wê di serî de wê ew bê ku wê, di kijan wateyê de wê bibê wê bê. Lê logos wê di rengekê de wê bi wê re wê di wateya rêgezêk giştî de wê di dîmenekê de wê, têngînekê wê bide me. Di wê nûqtayê de wê dema ku em disa li serî veberihîn wê weke stoayî wê bi têngîn û wateya 'rêgeza afrînerî a gerdûnî' de ku wê werina ser ziman wê di rengekê de wê weke dîmenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê weke di awayekê de wê weke ku wê bide. Li vir wê, weke ku wê li ser hat gotin ku wê ji gotinê, peyvê, sozê û hwd wê zêdetirî wê di wateyekê aqilî a giştî de wê, di rengekê de wê têngînekê û fahmkirinekê wê weke ku wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, di dîmenekê de wê ya ku ew wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê weke rêgezêk ku ew ji xwe hertimî wê weke diafirênê û dide dîyarkirin. Weke di rengekê de wê dema ku em bi têngînek morfolojikî li têngîna gerdûnê û berfirehbûna wê bihizirin ku ew wê di ahangekê weke levkir de wê di dîmenekê de wê çawa wê bibê wê

bi wê re wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di mijare têtîna logosê de wê, di renekê de wê, dema ku wê, haraklit wê, di renekê de wê, ew jî wê di renekê de wê, çavkaniya ku ew ji wê dibê ku ew wê pêşî wê weke êgir wê pênasebikê wê di wê de wê, bi têtînek giştî a rêgezî wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê werênê ser ziman.

Weki din wê dema ku em hinekê din em dihên em wê dibînin ku wê aristo wê di wateya têtînek levkir a roterikî de wê were dîtin ku ew wê şîrovebikê. Aristo wê têtîna roterikî wê li ser têtînek gotinê wê jî wê zêdetirî wê li ser têtîhek aqilî a giştî a gerdûnî weke ku wê çawa wê her tişt wê di xwezaya wê de wê weke di levkirinekê wê bi wê re wê di renekê de wê were û bibê wê bi wê rengê wê di renekê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ya ku ew wê bi gotinê wê dihênê ser ziman wê di wê rege de wê bi wê şewayê wê werênê ser ziman. Li gorî aristo "logos wê, di hêstên teybet ên ku ew ji rayagiştî re wê hanîna ser ziman wê tiştêkê teybettir bê. Wê mirov ku wê ti heywanên din wê nikaribê wê bikê wê bikê ku ew performansê bide nişandin. Ya sûdmend û ya zirarî, ya dadî û ya ne bi dadî û ya baş û ya nebaş ku wê farqe di nava wan de wê bi bi gotina mantiqî ku ew wê derkbikê û wê ji yên din re ku ew wê werênê ser ziman wê weke bi derfetbikê bê (Paul Anthony Rahe(1994), Republics Ancient and Modern: The Ancien Régime in Classical Greece, University of North Carolina Press).

Logos, pathos, û ethos dibe ku hemî di demên cûda de guncan bin. Argumanên ji aqil (argumanên mentiqî) hin avantajên xwe hene, ankû ku dane (xuyaye) manîpulekirina wan dijwar e, ji ber vê yekê nîqaşkirina li dijî argumanek weha diwartir e. Ji hêlek din ve jî bi rêya ethos pêbaweriya kku ew hatiya çêkirin li axaftvan wê, balkişandina ji mantiqê ku ew dihê li argumanê wê zêdetirî wê weke bikê û an bide kirin.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê dema ku wê Robert Wardy wê gotina logosê a ku wê aristo wê bikarbênê wê çawa ku ew wê, bi serê xwe wê balkişandina hêstiyarî ku wê bi wê re wê nebê û ya ku wê bi mijarê re wê ti alaqa ya wê nebê û hwd re wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê ji gotina aristo wê bi van têtînan wê werênê ser ziman. 'Wê mijare ku ew dihê axiftin wê wê sê şewayên wê yên iknakirinê wê hebin. Ya pêşî wê bi qarakterê kesê axaftvan ve wê girêdayî bê. Di çerçoveyek zêhnî a yên ku ew dihênin de ku ew werênê

ser ziman û ya sêyem jî wê, ya ku ew dihê axiftin ku ew di nava wê de ku ew bi birhanên ku ew dide dîyarkirin û di wê çerçoveyê de wê hanîna wê ya li ser ziman bê. Aristo wê bi van têngînan wê di 'roterik'a xwe de wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Weki din wê dema ku em wê di dewama wê de wê werênina ser ziman wê stoayi wê weke rêgezêk menewî wê di çerçoveya wê de wê were dîtîn ku ew wê werênina ser ziman. Bi têngîna rêgeza dûnyawî a ku ew dixabitê û pêkdihênê û hwd re wê di rengekê de wê werênina ser ziman. Di awayekê din de wê di nava têngîna felsefeyê de wê were dîtîn ku ew wê dema ku ew dihê salixkirin wê ne tenê wê bi wateyekê lê wê bi gelek wateyên ku ew wê bi wê were ser ziman re wê di wê rengê de wê bi wê re wê were dîtîn ku ew wê were hanîn li ser ziman. Mînaq **Isocrates** wê dema ku wê di xabate xwe de wê bahsa logosê bikê wê ne tenê wê bi awayekê wê bi gelek awayan wê di rengekê de wê were dîtîn ku ew wê bahsa wê bikê. **Isocrates** wê li ser roterik û têngînek pedegojikî wê di rengekê de wê bisekinê û wê bi wê re wê di dîmenekê de wê hizrên xwe wê, di ahengekê a bi hev re de wê werênê ser ziman. Wê di rengekê de wê, di zimanê wî de wê, têngînek perwerdekar wê bi zêdeyî wê di wê rengê de wê were dîtîn ku ew wê bi gotinê wê derkeve li pêş.

Li dora 392'an **isocrates** li **Lyceum**ê dibistana xwe ya roterikê vekir. Berî **Isocrates** wê hînkirin bi sofistên weke **Gorgias** û **protogoras** û hwd re wê weke nîfşê pêşî wê bi wan bûba. Weke gerokan ji bajar li bajar diçûn û fêrkirin dikirin. Li kesekê ku ew bi ramyariyê re alaquadar dibû ku wê çawa wê li pêşîya girseyan wê bi axifî û wê di axiftina de wê bi bandûr bê ew fêrî wan dikirin. **Isocrates** xwendekarên xwe teşwîq kir ku li dora bajêr (**Atîna**) bigerin û tevgerên mirovan bişopînin da ku bi teqlîdê fêr bibin. "Di bîngehê hînkirina wî de têngînek arîstokrat a arete ("xêrhatî, hêjayî") hebû. Di şewayekê lêkolînî ê weke bi diyalektîkî ya mijarên razber ên wekî epîstemolojîyê û metafîzîkê de wî, bi felsefeyî lêkolîn dikir û bi pretîkî axiftina nava dide kifşkirin û şanî wan dida.

Îsocrates di carekê de ji neh xwendekar zêdetir qebûl nedikir. Gelek ji wan bûne filozof, zagonzan, dîroknas, peyvbêj, nivîskar û rêberên leşkerî û ramyarî yên navdar. Şagirtên pêşîn ên dibistana Îsocrates **Atînayî** bûn. Lêbelê, piştî ku wî di sala 380 de **Panegyricus** çap kir, navûdengê wî li gelek deverên din ên welêt û herêmê û hellasê belav bû. Hin şagirtên wî **Îsayos**, **Lycurgus**, **Hypereides**, **Ephorus**, **Theopompus**, **Speusippus** û **Tîmotheus** bûn. Gelek ji van xwendekaran sê-çar salan di bin fermana

Îsocrates de man. Tîmotêyos ew qas heyranê Îsocrates bû ku wî li Eleusîsê peykerek çêkir û diyarî wî kir.

Li gorî George Norlin isocrates roterikê ne tenê weke di ragihandina gotinê de lê wî di heman demê de bi aqil, hêst, xiyalî û hwd re wê, çawa wê bide dîyarkirin wî ew pênasekirin. Mîna gelek kesên ku beriya wî û piştî wî retorîka xwendibûn, Îsocrates jî bawer kir ku ew ji bo razîkirina xwe û yê din, lê di heman demê de ji bo rêvekirina karûbarên gelemperî jî tê bikar hanîn. Îsocrates retorîka wiha pênase kir: "xwezaya cewhera me ya mirovî ya ku me ji heywananiya tenê cihê dike û dihêle ku em jiyanek bişaristanî bijîn." Di axiftinek xwe ya li dijî sofistên ku wê hizra xwe wê bîne ser ziman wê di wê de wê bahsa rêgezên xwendin û dibistanê wê bîne ser ziman. Wekî din wê, mijare perwerdeyê wê derxê li pêş. Wekî din, her çend Isocrates ji hêla gelek kesan ve wekî peyvbêj û pisporê retorîkê tê dîtin, ew xebata xwe wekî ya felsefe binav dike. Bi wê rengê jî hat nasin û pênasin. Di rexnegirtinên wî yê li hemberê sofistên de jî wê, çawa ku wê, rêbazên xwe yê hînkirinê bi Sofîzmê re bide ber hev. Îsocrates li dijî rêbaza hînkirinê Sofîstan bi tevahî dernakeve, ew nerazîbûna xwe ya bi pratîkên xirab ên Sofîstan re destnîşan dike(çav: Livingstone, Niall (2007). "Writing Politics: Isocrates' Rhetoric of Philosophy". Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric).

Di nava levhanîna gotinê û an weke xweşik axiftinê û bi rastî axiftinê de wê weke xêzkirinek zirav wê hebê. Di wê nûqtayê de wê, li ser temenekê bi aqil û baş û rast wê bi axifê wê weke aliyekê wê yê din bê ku Isocrates wê di wê rengê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê li wê bihizirê bê.

Wî di têgîna xwe ya roterîkî de wî pîrsgirêkên pîretîkî hildan li dest û di dewama wê de wê hûnera bikarhanîna ziman wê ji aliyekê din ve wê, bide dîyarkirin. Di wê warê de wê hûnerê zimanî a bi zanîne re ku wê bi wê mirov li ziman serwer bê wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê mijare ziman û di fahmkirinê de wê rewşên bi serwerîya ziman wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê derkeve li pêş bê. Wî di rengekê de wê, serwerîya mirov a di wê warê de wê, di xoslet û ji desthatinên xwezayî dihilda li dest û ew wê, di wê de wê hin bi hin wê, bi aqil wê û têgînek perwerdeyî a bi hînkirinê ku wê bi wê re wê pêşbixê re wê bide dîyarkirin.

Dibistana roterîkî a isocrates wê zêde wê, temenê wê zêde ne dirêj bibê. Sedemên wê jî wê ji ber hêrîş û dijberîya filosofên weke platon a li li dijî wê roterîkî wê weke ya xapandinê ji rê derxistinê û şaş dana fêrkirinê û

hwd wê were dîtin. Li ser wê temenê wê weke xapandinê û dervî etikê wê bê dîtin. Lê di nava danûstandinên xwe de ku wê bahsa isocrates wê bikê wê ji aliyekê din ve wê ew wî weke zaneyekê ku ew ne tenê di xitabkirinê de wê, mazin bê wê wekî din wê xwediyê zaninek berfireh a felsefe, zanist û hûnerê jî bê wê ji jê were bahskirin. Di xabatên xwe de wê çendî ku wê li gorî zanina xwe ya felsefî wê dernekeve li pêş jî lê wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê di tevkerî û keda xwe ya di roterikî de wê, bi zêdeyî wê derkeve li pêş û wê navê wî derkeve. Heta ku wê di mijare roterika aristo de wê weke ku wê were ser ziman wê bandûrek wî ya mayinda jî wê di nava hizrên wî de wê bi wî re wê were ser ziman. Isocrates wê pirsgirêkên roterikî ên bi gelemperî wê di rengekê de wê di nava danûstandinên xwe yên ku ew dikê de wê di rengekê de wê bi zanyarî wê hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Felsefe wê di wê demê de wê hinekê jî wê weke bi roterikê re wê, di rengekê de wê were ser ziman. Piştî wê bi demê re wê hin bi hin wê, bi zaninê û rengê zaninê wê bi fahmkirinên bi wê re ku wê pêşkevin re wê êdî wê di rengekê de wê were dîtin ku wê kûrbûn wê bibê û wê fahmkirin wê pêşkeve. Lê roterik wê serwerîya zimanî wê bide nişandin û ev wê, weke aliyekê wê yê xwezayî ê bi felsefeyê re ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman.

Bandûra felsefeya haraklit li demên piştre

Felsefeya haraklit a vegûhar wê, weke xwe wê di cihê xwe de wê bi sekn wê nemênê. Wê di demên piştre de jî wê, bi encamên bi têgînek vegûhar re ku wê xwe bi wê re wê bidina dîyarkirin wê, bide dîyarkirin. Di mijare têgîna descartes û spinoza de ku mirov wan dixwênê wê di rengekê de wê, bandûra felsefeya haraklit a vegûhar wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin. Felsefeya spinoza wê dema ku mirov wê dixwênê wê di dîmenekê weke felsefeya haraklit a vegûharî de wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Haraklit di felsefeyê de wê metaforan wê li ser kiryar û tevgerên mirovan re wê, biafirênê û wê bi wan re wê bikê ku ew wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê carna li aptaliya mirov wê bihizirê û carna jî wê li nezani û bêaqliya mirov wê bihizirê. Ew wê, di dîmenekê bi hazn û weke digirî de wê, li wê bihizirê û wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Haraklit wê, direngê de wê, dema ku wê mirov wê werênê ser ziman wê çawa wê, ne zaniya mirov wê, di rengekê de wê, bikê mijare pêkenokan wê di rengekê de wê, bi wê re wê, bihizirê. Lê pêkenok wê

weke navekê ku wê bi demokrit re wê di demên piştî re wê di renekê de wê weke ku wê were pênasêkirin û wê were ser ziman.

Di wê nûqtîyê de wê, rewşa mirov wê bi wê re wê, weke wê bikê ku ew wê hilde li dest. Di mijare felsefeyê de haraklit wê, bingihê ku wî da çêkirin wê di renekê de wê bandûra wê di demên piştî de wê zêdetirî wê di hizirkirinên ku wê werina kirin de wê bibê. Di wê nûqtîyê de wê hizirkirin û tefkirkirina li gûharînên jiyânê û hwd wê, di renekê de wê pêşî wê di gotinê de wê weke têgînek weke bi morfolojîkî a weke ku ew li mirov wê were wê bibê. Lê ew di renekê de wê dema ku ew li wê dihizirê wê weke ku wê êdî wê bi wê re wê were dîtî ku ew ji rastiyeke û rewşên jiyânî û hwd re ku ew dibê wê bi wê re wê di renekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Her çendî ku wê di demên piştî re wê, di renekê de wê di hinek şîroveyna de wê haraklit wê weke bêol wê were dîtî jî lê di renekê de wê, were dîtî ku wê piştî re wê, di hizirkirinên wî de wê hin bi hin ew wê weke kesekê ku wê bi şibandîna li ser wî re wê werina kirin re wê ew wê, di şewayekê de wê, were hanîn li ser ziman.

Di renekê de wê, di hizirkirinên piştî re wê, li ser haraklit re wê, di renekê de wê dema ku wê bahsa logosa wî were kirin û an wê weke 'xwûdayê' ku ew bahsa wê dihê kirin û hwd re wê li ser wê re wê were kirin. Lê em wê dikarin wê bibêjin ku wê xwûdayê ku wê haraklit wê bahsa wê dikê wê weke ku wê piştî wî di serdema navîn de wê were ser ziman û wê bahsa xwûdayekê ku wê hêza wî têra hemû tiştî dikê û li hemberî mirinê weke nemir û hwd re wê bahs nekê. Xwûdayê ku ew ku wê haraklit wê bahsa wê bikê mirov wê bikaribê wê bi bêsînoryek bi wê rengê werênê ser ziman. Ew xwûdayek bi sînor ku ew dikarê were derbaskirin wê di renekê de wê bahsê bikê û wê werênê ser ziman. Hinekê jî wê dema ku em li felsefeya haraklit li wê bihizirin wê di renekê de wê, ev wê weke nûqtîyek giring ku wê karibê wê bi felsefeya wî ya gûharînê re wê di renekê de wê werênê ser ziman bê. Weke ku wê her tişt wê tabîî vegûharînê bê wê xwûdayê haraklit jî ji wê ne bêpar bê û an wê ne di rewşek venegûhar de bê. Xwûdayekê ku ew hêza wî têrî hemû tiştê dikê û an hêza wî digihijê hemû tiştê wê bi xwezayî wê karibê li hemberê vegûharînê jî li berxwe bide. Weke xwûdayê parmenides ku ew dihênê ser ziman.

Li vir wê di renekê de wê, li hemberî mirov wê weke ilehekê wê zêde wê dernexê li pêş. Di wê nûqtîyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Ya ku wê, di temênê lêpirsîna

hemû tiştê de wê bi têngînek vegûhar a hizra haraklit de jî bê wê di rengê de wê ev bê.

Li ser wê temenê wê, bandûra wî li hemû qadên hizirkirinê wê xwe di rengê de bide dîyarkirin. Filosofên kînkî ên weke Menippus wê, di dîmenê 'gîrîna haraklit' a ku wê weke bi nigarî wê weke di hizirkirina xwe de wê werênê ser ziman wê hinekê jî wê di rewşek di wê nûqtayê de ku ew wê weke li rewşa nezani û aptaliya mirov wê dikê wê di dîmenekê de wê karibê wê fahmbikê bê. Heman rengê fahmkirin wê di şewayekê de wê, desceertes wê bixwezê di hizirkirinê xwe de wê di dîmenekê de werênê ser ziman. Bo nimûne, di "Felsefeyên ji bo Firotanê" ya Lucianusê Samosata de, Heraklit wekî "fîlozofê digirî" û Demokrit wekî "fîlozofê dikene" di mezadê de dide dîyarkirin.

Helbestvanê romayî Jivanal wê di nûqtayek di wê rengê de wê dema ku ew hizrek xwe li ser haraklit dihênê ser ziman wê bi gotina "haraklit, li jiyane ku tu mayi ji wê zedetir bigirî, ber ku jiyane êdî di rewşek zedetirî a ku mirov li wê dilbiş bibê de ya." Descartes wî dema ku Montaigne xwand wî, xwestekên giyanê bi hêrsbûnan bi tinakirinan re wê bê bi hev re kirin wê li lê bihizirê. Bi wê, bi ya ku wê kenê Demokrit û hêsrên Heraklit dibe ku ji heman sedemê hatine wê bihizirê. Li wê haraklit bi ya ji rêzê ya rastîn qast kiriya. Ev wê wek ne tiştê cûda bê ji ya ku Spinoza bi "sub cure aeternitatis" vedibêje. Li gorî helbestvanê alman Heinrich Blücher, "eger hûn tevahiya pergala Spinoza bixwênin, ew Heraklit e, ne tiştê din e ji bilî pergaleke guhertî a ji ya wî bê. .."

Ev rewşên bi wê rengê ku wê weke bi girîn û keninê ku wê werina dîyarkirin bi têngîhek hûnerî û hwd re wê, di xwe de wê hişmendiyek weke li jiyane a nerîne wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Hûnervanên demê wê di wê temenê de wê bi wê nerîne wê xwestin ku ew jiyane di rewşek xweş û an nexweş de ya wê bi wê re wê di rengê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê werênina ser ziman. Ya ku ew di rewşek weke dilê mirov ji wê diêşihê û an dişawitê û ya ku mirov ji wê dilxweş û an dilê mirov bi wê bi şaya wê di wê nûqtayê de wê, bi başî û nebaşîya jiyane ve girêdayî jî wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê tefkirinekê bi wê re wê bikê.

Di wê nûqtayê de wê ev nerîne wê bi zêdeyî wê di demên dawî ên serdema navîn û yê ronansê û hwd de ku wê nerînek hûnerî jî wê di nava hizrî û an felsefî de wê xwe di şewayekê de wê bide dîyarkirin re wê di şewayekê de wê bi wê re wê, di rengê de wê weke ku wê bide

dîyarkirin. Felsefe wê, dema ku wê, ji jiyane qaraha wê çawa wê, jiyane wê bikeve rewşek ku mirov li wê bigirî wê karibê wê bi wê tefsîra haraklit a hûnerî a weke 'filosofê digirî' de wê di rengekê de wê bi morfolojikî li wê têbigihê û wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Hinekê jî wê di wê temenê de wê di nerînê de nerînê wê çawa wê fahmbikê wê weke xosletekê haraklit jî bê. Ber ku wî hertimî bi morfolojikî ji rewşên nûmine û hwd wê, bigihijê hinek têtînan û an wê di rengekê de wê salixbikê. Di gotinekê û an wateya wê de wê ji wê wateya wê ya ku ew wê bi wê re wê were ser ziman wê hertimî wê tiştêkê din wê weke dervî wê ku ew weke di wê de weke sernûxûmandî û hwd wê bibê wê di rengekê de wê weke ku wê were ser ziman. Ev wê hinekê jî wê wek xosletekê sofistîkên dema kevnera û zimanê wan ê bi roterîkî jî bê. Di wê nûqtîyê de wê roterîkî wê di ziman de wê dema ku wê serwerîyekê wê bixwezê wê, di wê de wê li gotinê û wateya wê wateyek sergirtî ku ew di rengekê vekirî de wê di ahenge wê hizirkirinê de ku ew bi wê re bide diyarkirin jî wê werênê ser ziman. Di wê nûqtîyê de wê ev wê weke ya ku ew dihê qastkirin û an îmakirin û hwd bê. Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê ew wê bi wê re wê xwediyê şêwayekê fahmkirinê ê felsefeyê a wê demê bê. Zimanê roterîkî wê di wê nûqtîyê de tevkerî û keda wê ya di felsefeyê de wê, ji ya ku ew bi gotinê dihê hizirkirin ku ew zêdetirî bi wê rengê bi wê bide hizirandin û an bi wê re wê werênê ser ziman jî bê. Ber vê yekê wê zimanê roterîkî wê di wê rengekê de wê di fahmkirinê de wê ya ku em wê fahmdikin wê weke di rengekê din de wê karibê wê fahmbikê û an ya ku me di şêwayekê de wê fahmkir ew di şêwa û rengekê din de ku ew karibê wê fahmbikê wê bi wê re wê di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

,

•
Çavkani:

- *Bett, Richard (2003). *Pyrrho, His Antecedents, and His Legacy*. Oxford University Press.
- *Burnet, John (1892). "Heraclitus". *Early Greek Philosophy*. A. and C. Black. Retrieved 5 March 2022
- *Finkelberg, Aryeh (2017). *Heraclitus and Thales' Conceptual Scheme: A Historical Study*. BRILL
- *McCabe, Mary Margaret (2015). "Platonic Conversations". Oxford University Press. p. 1–30
- *Mansfield, Jaap (1999). Long, A. A. (ed.). *The Cambridge Companion to Early Greek Philosophy*. Cambridge University Press. pp. 20–50.
- *Mikalson, Jon (24 June 2010). *Greek Popular Religion in Greek Philosophy*. OUP Oxford
- *Sandywell, Barry (1996). *Presocratic Reflexivity: The Construction of Philosophical Discourse c. 600-450 B.C.: Logological Investigations: Volume Three*.
- *Stamatellos, Giannis (2007). *Plotinus and the Presocratics: A Philosophical Study of Presocratic Influences in Plotinus' Enneads*. State University of New York Press
- *Vlastos, Gregory (2022). *Studies in Greek Philosophy Vol. I: The Presocratics*. Princeton University Press
- *Kahn, Charles H. (1979). *The Art and Thought of Heraclitus. An Edition of the Fragments with Translation and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press
- *Hussey, Edward (1999). "Heraclitus". In Long, A. A. (ed.). *The Cambridge Companion to Early Greek Philosophy*. Cambridge University Press. p. 78–112.
- *Nehamas, Alexander (2002). "Parmenidean Being/Heraclitean Fire". In Caston, V.; Graham, D. W. (eds.). *Presocratic Philosophy: Essays in Honour of Alexander Mourelatos*. Aldershot: Ashgate. p. 40–65
- *Mitchell, John Malcolm (1911). "Heraclitus" . *Encyclopædia Britannica*. Vol. 13 (11th ed.). p. 309–310.
- *Betegh, Gábor (2004). *The Derveni papyrus : cosmology, theology, and interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press

- *Law, Terry (2006). *The Fight of Every Believer: Conquering the Thought Attacks That War Against Your Mind*. Harrison House. p. 40-45
- *Jung, Carl (1988), *Mythos and logos in the thought* Walter
- *Robert Wardy(1996), "Mighty Is the Truth and It Shall Prevail?", in *Essays on Aristotle's Rhetoric*, Amélie Rorty (ed), University of California Press
- *Eugene Garver(1994), *Aristotle's Rhetoric: An art of character*, University of Chicago Press,
- *May, Herbert G. and Bruce M. Metzger(1977). *The New Oxford Annotated Bible with the Apocrypha*.
- * Paul Anthony Rahe(1994), *Republics Ancient and Modern: The Ancien Régime in Classical Greece*, University of North Carolina Press
- *Haskins, Ekaterina V. (2004). *Logos and power in Isocrates and Aristotle*. Columbia, South Carolina: University of South Carolina Press
- *Poulakos, Takis (1997). *Speaking for the polis: Isocrates' rhetorical education*. Columbia, South Carolina: University of South Carolina Press
- *Bett, Richard (2003). *Pyrrho, His Antecedents, and His Legacy*. Oxford University Press
- *Betegh, Gábor (2004). *The Derveni papyrus : cosmology, theology, and interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- *Waterfield, Robin (2002). "Notes". *Plato's Phaedrus*. Oxford University Press
- *Romilly, Jacqueline de (1985). *Magic and rhetoric in ancient Greece*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- *Smith, Robert W.; Bryant, Donald C., eds. (1969). *Ancient Greek and Roman Rhetoricians: A Biographical Dictionary*. Columbia, Missouri: Artcraft Press
- *Too, Yun Lee (2008). *A commentary on Isocrates' Antidosis*. Oxford: Oxford University Press.
- * Haskins, Ekaterina V. (2010). *Logos and power in Isocrates and Aristotle*. Columbia, S.C.: University of South Carolina Press
- *Sextus Empiricus (1933). *Outlines of Pyrrhonism*. Loeb Classical Library. Translated by R.G. Bury. Harvard University Press
- *Sextus Empiricus (1935). *Against the Logicians*. Loeb Classical Library (in Ancient Greek and English). Translated by R. G. Bury. Harvard University Press

*Chisholm, Hugh, ed. (1911). "Aenesidemus" . Encyclopædia Britannica. Vol. 1 (11th ed.). Cambridge University Press. p. 257–260

*Long, A. A.; Sedley, D. N. (9 April 1987). The Hellenistic Philosophers: Volume 1, Translations of the Principal Sources with Philosophical Commentary. Cambridge University Press. p. 460–490.

Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota, 2022